

Հ. ՄԱՆՈՒԷԼ ԹԱՇՃԵԱՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

(075)

ՄԻՋԻՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑՔ

Գ. ՏԱՐԻ

ԱՓՐԻԿԷ ԵՒ ԱՄԵՐԻԿԱ

ՎԵՆԵՏԻԿ Ս. ԴԱԶԱՐ

1932

Բար շնորհակալ .

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՓՐԻԿԷ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Դ Ի Ր Ք Ե Ի Ս Ա Հ Մ Ա Ն

Ափրիկէ հին աշխարհի գրեթէ մեծ
թերակղզին է և անոր հարաւային

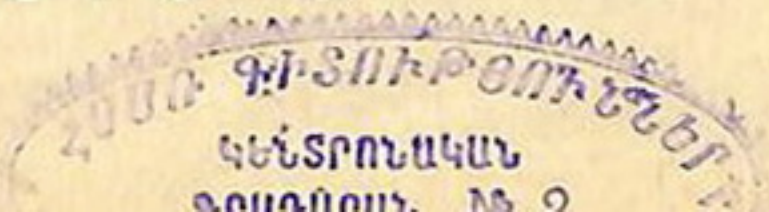
կողմը կը գտնուի: Այսօր սակայն կարելի է ծովով Ափրիկէի շըր-
ջանն ընել. որովհետեւ Սուէզի պարանոցը՝ որ զինք Ասիոյ հետ կը
կապէր, համանուն ջրանցքով բաց է:

Ափրիկէի սահմաններն են. — Հիւսիսէն Միջերկրական ծով,
արեւելքէն Սուէզի ջրանցք, Կարմիր ծով, և Հնդկային ովկիանոս,
արեւմուտքէն Ատլանտեան ովկիանոս: Ան՝ նպաստաւոր դիրք մ'ունի.
Ասիոյ հետ կապուած է Սուէզի ջրանցքով. զայն Եւրոպայէն կը բաժնէ
Ճիպրալթար նեղուցը՝ որ 15 հզրմդր. է. դիմացն ունի Միջեր-
կրականը. հարաւային Ամերիկայէն հազիւ 2500 հզրմեդր. հեռու
կը մնայ: Այս պայմաններով Ափրիկէ պիտի կարենար շատ դիւ-
րութեամբ և շուտով յարաբերութեան մէջ մտնել աշխարհին միւս
մասերուն հետ. բայց ծովափունքի բարձունքները, վատառողջ կլի-
ման և բնակչութեան յետամնաց քաղաքակրթութիւնը արգելք ե-
ղած են օգտուելու այդ առաւելութիւններէն. սակայն պիտի օգ-
տուի ապահովապէս այն օրը՝ երբ արդի քաղաքակրթութիւնը և
յարաբերութեան միջոցները երկրին մէջ տարածուին:

ՄԱԿԵՐԵԻՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

Ափրիկէի մէջ գրեթէ ամեն-
ուրեք լեռնադաշտներ կը տի-

րեն: Միջին բարձրութիւնն է 660 մեդր, որ ըսել է Եւրոպայի
կրկինը. 330 մեդր աչքի զարնող միակ լեռն է Ատլաս՝ որ կը գըտ-
նուի Հիւսիսային ծայրը, գրեթէ կղզիացած, Սահարայի Հիւսիսա-
յին կողմը, արեւմուտքէն արեւելք երկնցած Նոն գլխէն սպիտակ
գլուխ: Այս մասը, ներքին մասին մէջ, ուր 4000 մեդրէն աւելի
կը բարձրանայ, կը կոչուի Մեծ Ատլաս. մինչդեռ միւս մասը որ

Միջերկրականի դիմացը կը նայի՝ կ'ըսուի փոքրիկ Ատլաս։ Մեծ Ատլասի հարաւային կողմը կը տարածուի Սահարա մեծ անապատը որուն կեդրոնը կը բարձրանան Սյիր (1500 մեդր) և Թիպետ (3000 մեդր) լեռնադաշտները։ Սահարայէն հարաւ՝ կ'երկարի Սոսուանի դաշտադէտինը։

Սահարայի անապատը

Հիւսիս-արեւելեան կողմը կը բարձրանան հաստամեօտ լեռներ։ Արմիր ծովուն եզերքը կան Նոսայիոյ անապատը, Էրիքրիայի բարձունքները՝ որոնք 2000 մեդրը կ'անցնին. ասկէ վերջ կան Երովսիոյ լեռները, որոնց հարթածեւ գագաթները՝ մինչեւ 4000 մեդր բարձր են։ Աւելի հարաւ բռնած են՝ Սոմալիոյ Թերակղզոյն լեռները. յետոյ կը դադրի լեռնադաշտերու շարքը եւ կը տիրէ մեծ լիճերոշ գաւառը։

Ափրիկէի հարաւային մասը եռանկիւնածեւ լեռնադաշտ մ'է. հոս կը շրջապատեն բարձր լեռնաշղթաներ՝ մասնաւորապէս մեծ լիճերու շուրջը. Քիլիմանձարոյ ցամաքին բարձրագոյն գագաթը (5890 մեդր), Քենիա (5195 մեդր), Ռուվենցոր (5125 մեդր)։ Արեւմտեան կողմը Աուինէայի ծոցին մօտ կը բարձրանայ Գաւերոշե հրաբխային լեռը (4075 մեդր)։ Հոսկի հարաւը կայ Քալահարի ընդարձակ անապատը։

Կ Լ Ի Մ Ա Յ

Ափրիկէ աշխարհիս ամենատաք մասը կը գրաւէ. նախ զիրքով որովհետեւ իր չորս հինգերորդ մասը այրեցեալ գօտիին տակ է. երկրորդ՝ միաձեւութեամբ, որով ովկիանոսը չի կրնար իր ազդեցութիւնը ունենալ. հուսկ Սահարա և Քալահարի երկու մեծ անապատներու չորութեամբ: Ափրիկէի մէջ կլիմայի գօտիներու զանազանութիւնը այնքան զգալի չէ ջերմութեան աստիճանով, որքան անձրեւի առատութեամբ կամ նուազութեամբ: Հասարակածային մասը առատ անձրեւ կը ստանայ. մինչդեռ դէպ ի հիւսիս և հարաւ աւելի չորութիւն կը տիրէ:

Ջ Ր Ա Գ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Ափրիկէ ունի խոշոր գետեր. որոնցմէ ոմանք նշանաւոր են իրենց երկարութեամբ, ինչպէս Նեղոսը. ուրիշներ իրենց ջրոյ առատութեամբ, ինչպէս Քոնկոյ, որմէ գերազանց կը մնայ միայն Ամազոն: Գետերու աւազաններն են՝ հետեւեալ երեք մեծ ովկիանները. — Միջերկրականը՝ հիւսիսային կողմը, Ադլանտեանը՝ արեւմտեան կողմը, Հնդկային ովկիանոսը՝ արեւելքը: Երկրին ներսը կան նաեւ փակ աւազաններ, այսինքն գետեր՝ որ ծով չեն թափիր, այլ լճերու մէջ. ասոնցմէ կարեւորն է Չատ լիճը (21,000 հզրմ. քա.) ուր կը թափին Շարի և ուրիշ աւելի կամ նուազ ժամանակաւոր գետակներ:

Միջերկրականի հարկատու գետեր. — Այս ծովին միակ մեծ գետն է Նեղոսը՝ որուն ընթացքը կը հաշուի 6200 հզրմեդր. աշխարհիս ամենէն երկար գետերէն է. կը ձեւանայ սպիտակ և կապոյտ Նեղոսներէն: Առաջինը կը բխի Հասարակածի լիճերէն. երկրորդը՝ Թոսնա լիճէն, Եթովպիոյ լեռներուն վրայ: Սպիտակ Նեղոսը, որ գլխաւոր ճիւղն է, վիկտորիա մեծ լճին սահանքն է. ան իր ընթացքին՝ կը մտնէ Աղպեր լիճը. քսկից կը շարունակէ դէպ ի հիւսիս, մինչեւ Խարթումի մօտ, ուր աջէն կ'ընդունի Ասպոյտ Նեղոսը. յետոյ ծուռութեամբ շրջաններով կը կտրէ Նուպիան և քանի մը ջրվեժներէ գահավիժելով կը մտնէ Եգիպտոս, կ'ոռոգէ Գահիրէ և կ'ուղղուի Միջերկրական:

Ադլանտեանի հարկատու գետեր. — Սենեկալ (1430 հզրմեդր.), Կաւնպիա, Ռիօ-Կրանտէ՝ որ Սենեկամպիան կը կտրեն. Նիկեր (4160 հզրմեդր.) արեւմտեան ի՞ ուտանը կ'ոռոգէ և Կուինէայի ծոցը կը թափի ընդարձակ Տելդա մը ձեւացնելով. Քոնկոյ (4640 հզրմեդր.) որ ընդարձակութեամբը (2700,000 հզրմ. քա.), Օրանժ (12000 հզրմ.):

Հնդկային ովկիանոսին հարկատու գետեր. — Լիմբորոյ (1600 հզրմ.) որ կը թափի Տէւակուայի խորշը, Չամպեզ (2660 հզրմ.) որ վիկորորիա աշխարհիս ամենամեծ ջրվեժը կը ձեւացնէ. Շիրե, Ճիւպա եւայլն:

Լ Ի Ճ Ե Ր Ափրիկէի կարեւոր լիճերն են. — Չառ (21,000 հզրմ. քռ.) Սուտանի մէջ. Չանա Եթովպիոյ մէջ. Ռոտոյֆ (10,000 հզրմ. քռ.), վիկորորիա ամենէն մեծը 80,000 հզրմ. քռ.), Թանկանիքա (36,000 հզրմ. քռ.), Մօերոյ, Պանկոշեոյ, (9000 հզրմ. քռ.), Նիասա (27,000 հզրմ. քռ.):

Ծ Ո Վ Ա Փ Ո Ի Ն Ք Ափրիկէ իր տափակ ձեւովը, ինչպէս են աշխարհիս միւս հարաւային մասերը, այնքան քիչ յօդուածաւոր ծովափունք ունի որ ամբողջական երկարութիւնը՝ բաղդատմամբ Եւրոպայի ծովափունքին՝ շատ նուազ է: Ափրիկէի ծովափունքի երկարութիւնն է 30,600 հզրմ. քռ., մինչդեռ Եւրոպայինը՝ 37,200. այնուհանդերձ որ Ափրիկէ իր տարածութեամբ Եւրոպայէն երեք անգամ մեծ է, ասոր համար մեծ ծովախորշեր չունի. կարեւորներն են, — Սիրրի և Քապես՝ Միջերկրականի մէջ. Ատենի ծոց, Սոֆոլայի ծոց և Տեղակուայի խորշ Հնդկային ովկիանոսին մէջ. հուսկ Կոշիմեայի մեծ ծոցը՝ Ադլանտեանի մէջ:

Ամենամեծ թերակղզին և միակն է՝ Սումաթրա Հնդկային ովկիանոսին մէջ. աս ալ յօդուածաւոր չէ: Ափրիկէի ծովափունքը յօդուածաւոր չըլլալէ դատ՝ քիչ տեղեր նաւարկութեան նպաստաւոր են. երկար տեղեր ցած և աւազուտ են: Ադլանտեանի կողմը ճախճախուտ և վատառողջ է: Հնդկային ովկիանոսի և Կարմիր ծովուն եզերքները ժայռուտ են: Իսկ ծովէն դէպ ի ներքին դաւառներն յարաբերութիւն ունենալը դժուար է, որովհետեւ լեռները ծովեզերքներուն վրայ խմբուած են:

Կը պակսին նոյնպէս մեծ կղզիներ, բացի Մատակասքարէն որ աշխարհիս մեծագոյններէն է (158,000 հզրմ. քռ.), կարեւորներն են Ադլանտեանի փոքր կղզիները և ցամաքէն շատ հեռու են Մատերեան, Քանարեան, Դաչարի կղզիները, ասոնք կարեւոր կէտեր են ուսկից նաւերը պաշար կ'առնեն. կան դարձեալ Իշխանաց, Ս. Թովմաս, Ֆերնանտոյ Բոյ, Աննուպոն, Համբարձման և Ս. Հեղինէ կղզիները:

Հնդկային ովկիանոսի կղզիներն են Ռեիւնիօն, Մաշրիտեոս, Ռոտորիկոշեց, Քոմորեան, Ամիրանք, Սեյշելեան և Սոքոթրա:

ԱՐՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

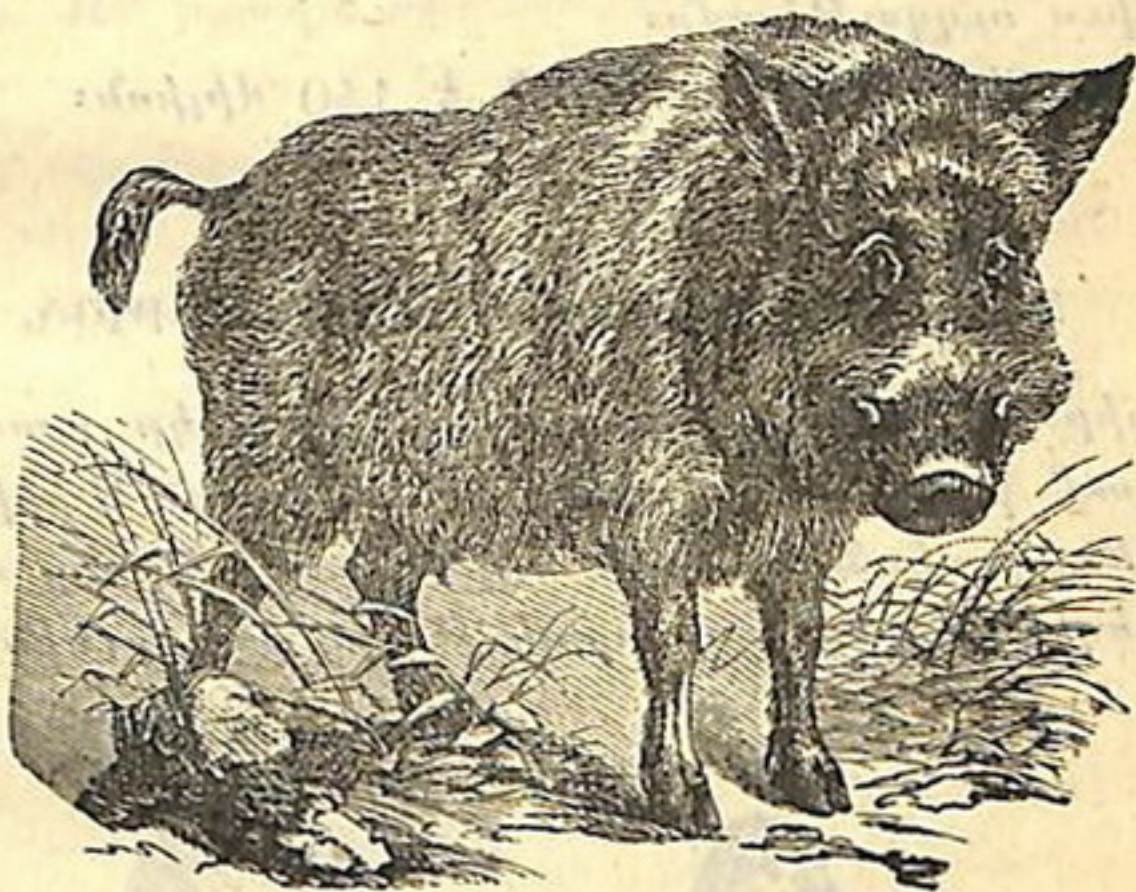
ԲՈՒՍԱԿԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

Ափրիկէի բուսակը նուազ հարուստ է, բուսական հարստութեան մէջ կարեւոր տեղ կը բռնեն արմաւենին, պաւսան, քսուշուշի ծառը, քասրաք որ Սենեկամպիայի և Կուէնիայի մէջ 10 մեղր տրամաշափ բուն կ'ունենայ և 500 տարի կ'ապրի:

Եւրոպայէն հոն տարուած են ձիթենի և որթատունկ:

ԿԵՆԴԱՆԱԿԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

դանիներ ունի: Միակ ընտանի կենդանին՝ ուղտն է, որմէ կ'առնեն կաթ ու բուրդ: Վայրենիներն են, առիւծ, ընձառիւծ, բորենի, յետոյ կոկորդիլոս, թունաւոր սողուններ, վնասակար միջատներ, եւն: Անտառներուն մէջ լին են փիղեր եւ ռնգեղջիւրներ:

Կիւնճ

Կոկորդիլոս

ՀԱՆՔԱՅԻՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

Ափրիկէ հանքային հարուստ երկիր մ'է. նշանաւոր են ոսկին, ադամանդը, պղինձը հարաւային Ափրիկէի մէջ: Ամենէն առատ հանքն է երկաթը, որուն գործածութիւնը՝ աւանդութեան համե-

մատ, Ափրիկէէն սկսած է և դեռ այսօր ալ մէկ քանի տեղացի
ցեղերու յատուկ աշխատութիւնն է:

ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻՉ

Հեռական և ուղղահայեաց գծերու միջեւ եղած հեռաւորութեան
տարրերութիւնը շատ քիչ է:

Սպիտակ գլխէն մինչեւ Ակոշիսա գլուխ (= Ասղանց) 8000
հզրմեդր է. Դաշարի գլխէն մինչեւ Կուարատափուի գլուխ 7500 հա-
զարամեդր: Հաշուած են որ ճեպընթաց շոգեկառք մը պիտի կը-
տրէր (միջին տրագութեամբ) 130 ժամէն՝ մէկ ուղղութեամբ, և 120
միւս ուղղութեամբ:

Բնակչութեան թիւն է 140 միլիոն:

ՑԵՂ, ԿՐԾՆՔ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

տիրեն, ասոնք զանազան ցեղերու կը պատկանին, Սոչուանցիներ
կամ Խափշիկներ, որոնք կեդրոնական Ափրիկէ կը բնակին. Պանրոշ
կեդրոնական և հարաւային մասը: Ասոնց մէջ ցրուած կան գաճաճ
ցեղեր՝ որոնք կարմորակ թուխ գոյն ունին:

Մաւրիտանացիներ՝ իրենց տարագով

Քալահարի և հարաւային Ափրիկէի մէջ կը թափառին Հոքեն-
րացիները և Պոշուէկները. ասոնց մօրթը դեղնագոյն է: Բացի սեւ
ցեղէն կան բնիկ սպիտակամօրթներ, ինչպէս նաեւ եւրոպացիներ:

Բոլոր սեւերը կռապաշտ են. փոքրամասնութիւն մը, այսինքն
հիւսիսային Ափրիկէի Քամա-Սեմականները մօլեռանդ մահմետա-

կաններ են: Քաղաքակրթութիւննին շատ յետամնաց է: Մնացատի
եւ Սաւաններու բնակիչները թափառական են և հովիւ. իսկ
զաճաճ եւ պուշմէն ցեղերը՝ որսորդ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄ

Ափրիկէ այսօր միայն երեք ան-
կախ պետութիւն ունի. Եթովպիա

կամ Հապեշխտասնի կայսրոշքիւն, Լիբերիոյ հասարակապետոշքիւն
(Ազատ երկիր), և Եգիպտոս՝ 1922էն ի վեր: Մնացեալ երկիրները
իրապէս կամ անոշանապէս կալուած են եւրոպական տէրութիւն-
ներու, որոնք զանազան դաշնադրութեամբ բաժնած են ծովեզե-
րեայ և ներքին երկիրները. որով Ափրիկէն պիտի տեսնենք եւրո-
պական պետութիւններու մէջ բաժնուած:

ԱՆԳՂԻԱԿԱՆ ԱՓՐԻԿԷ

Անգղիա կալուածներու ամէնէն ընդարձակ տիրապետութիւնն ունի հոն, որոնք կը գրաւեն շուրջ 11,944,000 հզրմդր. քա. հող: Տեսնենք զանոնք մի առ մի:

Ա. — ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԱՓՐԻԿԷ

Արեւմտեան Ափրիկէի մէջ Անգղիան ունի կարեւոր գաղթականութիւններ, խառնուած ֆրանսական Ափրիկէի մեծ կայսրութեան մէջ:

ա. ԿԱՄՊԻԱ փոքրիկ գաղթականութիւն մը՝ ձեւացած զուտ համանուն գետին հովիտով. ունի 11,000 հզրմդր. քա. տարածութիւն և 210,000 բնակիչ: Գլխաւոր կեդրոնն է Սենթ-Մարի-Պարտըրը (10,000 բն.) միանգամայն կարեւոր նաւահանգիստ: Ունի անտառային արտադրութիւններ՝ պանրենրի, բասքար:

բ. ՍԻԵՐԱ-ԼԵՈՆԱ արեւմտեան ծովեզերքին վրայ. աւելի ընդարձակ է. ունի 90,000 հզրմդր. քա. տարածութիւն: Երկրին հիւսիսային ծովափը աւելի կտրտուած է. մինչդեռ հարաւայինը՝ հարթ: Գլխաւոր կեդրոնն է Ֆրիթաշն (45,000 բն.): Ունի կարեւոր արտադրութիւններ. բառչոռ, արմաւի իւղ:

գ. ԱՓՈՒՆՔ ՈՍԿԻՈՅ որ Փղոսկրի Ափունքին շարունակութիւնը կը կազմէ, իր մէջ կը պարունակէ նաեւ Թոկայի մաս մը: Ունի ծովեզերեայ գօտի և ներքին բարձրաւանդակ: Կարեւոր քաղաքներն են. Աքքրա (38,000 բն.), Քոչուսիա:

Այս գաղթականութիւնը ոսկիի մեծ հարստութիւն ունի. ան աշխարհիս մէջ առաջին կարգը կը բռնէ իբրեւ Սմերիկեան լոռշ (cacao) արտադրող (134,000 տկոչփ.):

դ. ՆԻԿՐԻՏԻԱ իբրեւ անկիւն մը մտած է ֆրանսական Արեւմտեան Ափրիկէի և Հասարակածեան Ափրիկէի մէջտեղ: Ան Ափրիկէի ամէնէն մեծ և գեղեցիկ գաղթականութիւններէն մին է. ունի 850,000-900,000 հզրմդր. քա. տարածութիւն. 18 միլիոնէն աւելի ալ բնակիչ: 1914էն ի վեր Նիկրիտիա ընդհանուր վարչութիւն մը կը կազմէ իր մէջ առնելով երեք գաղթականութիւններ, որոնք առաջ առանձին էին. Լահոս, Հարաւային Նիկրիտիա, և Հիւսիսա-

յիւն Նիկրիտիա: Կարեւոր նաւահանգիստն է Լախու (100,000 բն.) ունի դարձեալ բաղամամարդ քաղաքներ. Սօքօրոյ, Վոչրնօ, Քանօ եւն:

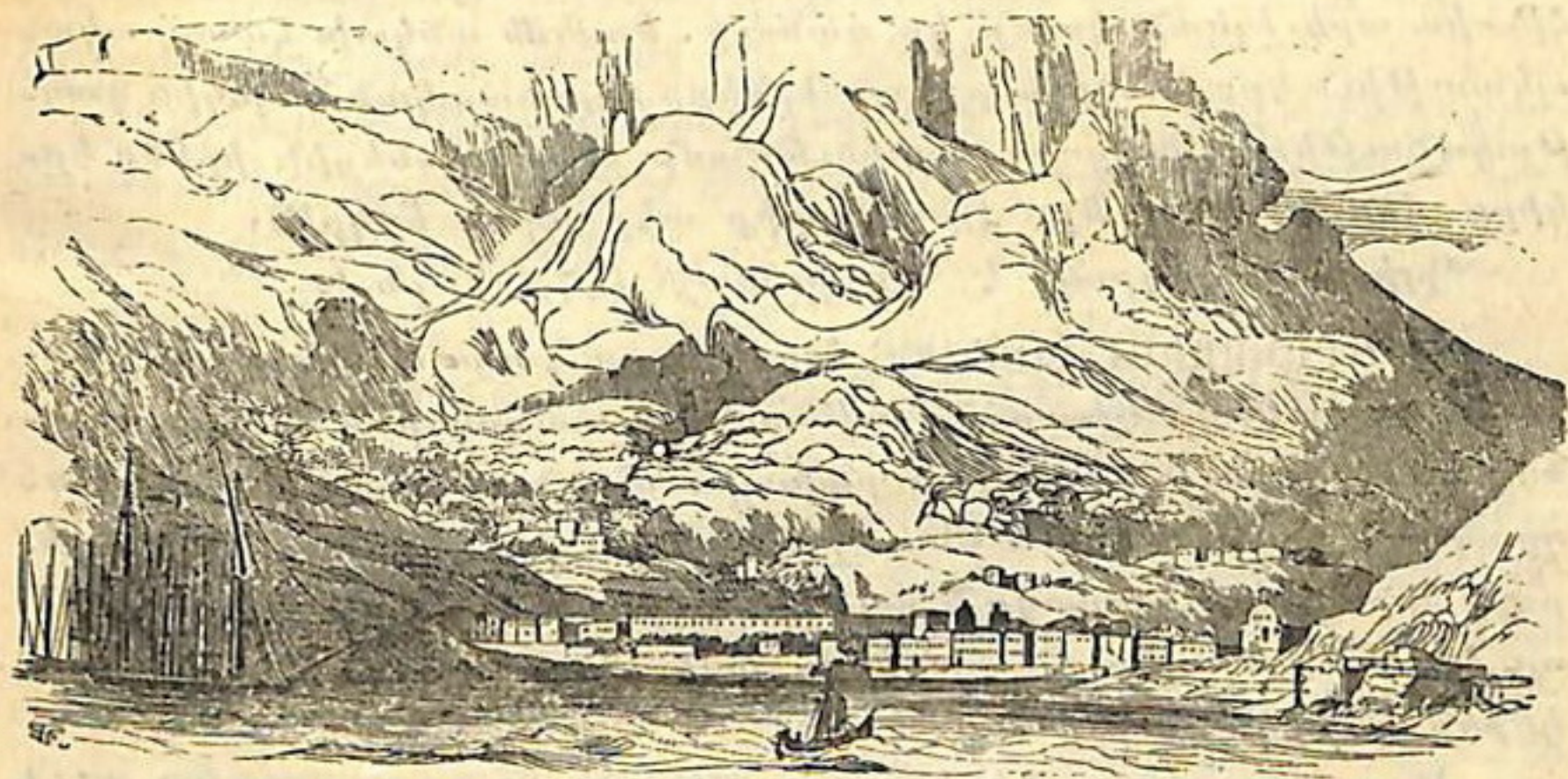
Նրկրին հիւսիսային մասը հարուստ է անագով. հարաւային կողմն ունի ածուխ: Նիկրիտիա կ'արտադրէ դարձեալ բամբակ:

Բ. — ՀԱՐԱԽԱՅԻՆ ԱՓՐԻԿԷ

Հարաւային Ափրիկէի մեծագոյն մասը մանաւանդ ամենահարուստ և բաղամամարդը՝ Անգղիոյ կը պատկանի: Այս կալուածները կը սկսին Թանկանիքա լիճէն, սահման ունենալով հիւսիսէն Պելճիքական Քոնկոյ. արեւմուտքէն Անկոլա (Փորթուկալի կալուած). հարաւ արեւմուտքէն՝ Ալլանտեան ովկիանոս և հարաւ-արեւմուտեան Ափրիկէ. հուսկ արեւելքէն՝ Մոզամպիք:

Բովանդակ կալուածը ունի 4 միլիոն հզրմդր. քռ. տարածութիւն և 9,400,000 բնակիչ, որոնց 1,300,000ը եւրոպացիներ են:

Հարաւային Ափրիկէի Անգղիական կալուածներէն կարեւորներն են. Գլխոյ գաղրականոչքիւն (Շար), Օրանժ, Թրանկոչալ: Ա-

Գլուխ կամ Գար

սոնք միասին կը կազմեն դաշնակցութիւն մը որ կը կոչուի Հարաւ-Ափրիկէի միոչքիւն. ան կազմուեցաւ 1910ին: Նոր պետութիւն մ'է օժտուած սահմանադրութեամբ և երկու խորհրդարաններով. իւրաքանչիւր դաւառ իրեն յատուկ կառավարիչն ունի՝ անգղիացի ընդհանուր վարչապետի մը հսկողութեան տակ:

Միոռքեան մայրաքաղաքն է փրեքորիա (100,000 բն.), իսկ խօսարանին տեղը ֆափերովն (245,000 բն.):

1. ԳԼԽՈՅ ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ (717,342 հզրմդր. քո. տարածութիւն) կը գտնուի Ափրիկէի ամէնէն հարաւային ծայրը: Այս գաղթականութիւնը առաջին անգամ հիմնեցին Հոլանտացիները 1652ին, 1806ին՝ Անգղիացիք տիրեցին: Գլխաւոր կեդրոնն է ֆափերովն. հարաւային Ափրիկէի մտաւորական կեդրոնը. ունի գրատուն, թանգարան, դիտարան և կենդանաբանական պարտէզ. Բօրք-Էլիզարեք (65,000 բն.) անդլիական սքանչելի քաղաք մ'է: Երկրին ներքին կողմերը կը գտնուի ֆիմպերլի (38,000 բն.) ադամանդի հանքերու մէջ:

2. ՆԱԹԱԼ (91,386 հզրմդր. քո.) կը գրաւէ ծովեզերեայ հողամասին աւելի հիւսիսային կտորը. գլխաւոր կեդրոնները ծովափին վրան են. մեծագոյն նաւահանգիստն է Տոչրայան (70,000 բն.) կամ Բօր-Նարալ (= Յննդեան նաւահանգիստ) այսպէս կոչած է Վասկոյ-Տէ-Կամա երբ 1497ի Յննդեան տօնին հոս ցամաք ելած է:

Գաղթականութեան բուն գլխաւոր կեդրոնն է Բիեքեչլարիցպոչրկ:

3. ՕՐԱՆԺ (128,584 հզրմդր. քո.) Գլխոյ գաղթականութեան հիւսիս-արեւելեան կողմը կը գտնուի. երբեմն անկախ հասարակապետութիւն էր. բնակիչները՝ պոհներները Հոլանտական նախկին գաղթականութեան մնացորդ, արիութեամբ պաշտպանեցին իրենց երկիրը մինչեւ 1901 երբ Անգղիացիք տէր եղան երկրին:

Գլխաւոր կեդրոնն է Պլեմֆօնթայն (47,000 բն.):

4. ԹՐԱՆՍՈՒԱԼ (286,066 հզրմդր. քո.) այս ալ անկախ էր երբեմն, բայց երբ աշխարհիս ամենահարուստ ոսկերեր երկիրը գլխունեցաւ, ինքն ալ դրացիին բախտին մատնուեցաւ և այսօր անգղիական կալուածներուն մաս կը կազմէ: Գլխաւոր կեդրոնն է փրեքորիա, բայց կարեւորագոյն քաղաքն է Եօհաննէսպոչրկ (340,000 բն.) որ իրրեւ հրաշալիք մը քանի մը ամիսներու մէջ կանգնեցաւ ոսկերեր գօտիին շուրջը:

Այս չորս գաւառներէն զատ Անգղիա Հարաւային Ափրիկէի մէջ ունի երկրորդական արժէքով կալուածներ. ասոնք են.

Պասոչքոչանտ, Պէչոչանաչանտ, Նիաուսաչանտ, և Ռոտեգիա որ կը գրաւէ Քալահարի հիւսիսային կողմը, Լիմբոբոյ գետին և Թանկանիքա լճին մէջ: Ռոտեգիա — այսպէս կոչուած Չէչիլ Ռոտեի անուամբ — բարձրաւանդակներու երկիր մ'է. արեւադարձային կլիմայ ունի և առատ անձրեւ: Գլխաւոր կեդրոնն է Սալիսպոչրկ

(875,000 բն.) որ շողեկառքի գծով միացած է Գլխոյ գաղթականութեան հետ: Երկրին առաջին հարստութիւնը կը կազմեն՝ ոսկին, յետոյ պղինձ, քարիւղ. այսօր սակայն ան եղած է անասնաբուծութեան ալ երկիր մը:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ ՀԱՐԱԻ-ԱՓՐԻԿԷԻ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

Կ'արտադրէ ցորեն, պտուղներ և գինի՝ հարաւ-արեւմուտքը Գլխոյ գաղթականութեան մէջ. եգիպտացորեն՝ հարաւ-արեւելքը. շաքարեղեգ և բէյ՝ Նաթալի մէջ:

Անասնաբուծութիւնը աւելի մեծ կարեւորութիւն ունի. որովհետեւ բնութիւնը աւելի կը նպաստէ. կը սնուցանէ անհամար հօտեր ոչխարի, լայծի և ջաշաւի. ասկից է որ մեծ արտածութիւն կ'ընէ բուրդի, ջայլամի փետուրի և կաշիի: Սակայն ինչ որ բուն երկրին հարստութիւնը կը կազմեն՝ հանքերն են: Հարաւային Ափրիկէ ամէն բանէ առաջ ոսկիի և ադամանդի երկիրն է. ոսկիի արտադրութեան մէջ՝ ան գերազանցեց Միացեալ-Նահանգները և Աւստրալիան: Թրանսուալ աշխարհիս վրայ ոսկերէր գաւառներու մէջ առաջին կարգը կը բռնէ:

Առաջին ադամանդը գտնուեցաւ 1867ին Քիմպերլի շուրջը. ծանօթ ամենախոշոր ադամանդը գտնուեցաւ Փրեթորիայի մէջ, ան կը կշռէ 623 կրամ. կ'արժէ 30 միլիոն:

Հարաւային-Ափրիկէ ունի դարձեալ ուրիշ հանքային հարըստութիւններ, պղինձ՝ Գլխոյ գաղթականութեան մէջ. քարիշէ՝ Նաթալի և Ռոտենդիայի մէջ:

Գ. — ՀԱՐԱԻ-ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԱՓՐԻԿԷ

Հարաւային Ափրիկէի բարձրաւանդակներուն արեւմուտքը լեռնոտ ընդարձակ գաւառը կը կազմէ հարաւ-արեւմտեան Ափրիկէ: Ան 1884էն ի վեր կը պատկանէր Գերմանիոյ. 1919ին անցաւ Անգլիոյ: Թէպէտեւ ընդարձակ երկիր մ'է — 836,000 հզրմդր. քա. — բայց անապատը, անմշակելի դաշտեր մեծ մասը կը բռնեն. ունի փոքրիկ մաս մը մարգագետին, անասնաբուծութեան համար, եւ մշակելի հողեր՝ ուր կը մշակեն եգիպտացորեն, գետնախնձոր, ծխախոտ, բամբակ:

Աղքատ պիտի ըլլար ան առանց իր կարեւոր հանքերուն՝ որոնք են ոսկի, ադամանդ և պղինձ:

Գլխաւոր կեղրոնն է վիւրդոշ:

Դ. — ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԱՓՐԻԿԷ

Ընդհանուր պատերազմէն (1914-19) առաջ, Արեւելեան Ափրիկէն բաժնուած էր Անգղիոյ և Գերմանիոյ մէջ. Անգղիա կը գրաւէր հիւսիսային կողմը. Գերմանիա հարաւը: 1919ին Գերմանական գաղթականութիւնն ալ անցաւ Անգղիոյ իշխանութեան. այսօր այս գաւառը բրիտանական գաղթականութիւն մ'է որ Նեղուի հովիտը Ռոդէզիային կը կապէ:

Ամբողջ արեւելեան Ափրիկէն անհուն բարձրաւանդակ մ'է 1200 մեղր բարձրութեամբ. ունի 2,000,000 հզրմղր. քռ. տարածութիւն և շուրջ 16 միլիոն բնակիչ:

Երբեմնի Գերմանական արեւելեան Ափրիկէն որ ծանօթ է Թանկանիքայի երկիր անուամբ, կը պարունակէ Մեծ լիճերու կեդրոնական մասը. գրաւած դիրքով շատ կարեւոր է, վասն զի թէ լիճերու և թէ ծովուն վրայ անցք ունի:

Գլխաւոր կեդրոնն է Թապոբա, մեծ վաճառատեղի. կարեւոր նաւահանգիստն է Տար-ես-Սալաւ՝ Զանգիպարի մօտ (24,000 բն.):

Անգղիական նախկին արեւելեան Ափրիկէն (1,200,000 հզմղր. քռ. տրծ. և 6 միլիոն բն.)՝ կը գրաւէ Մեծ լիճերու հիւսիսային կտորը, ընդմէջ Եգիպտական Սուտանի, Եթովպիոյ, Սոմալիոյ, և Քոնկոյի: Իր մէջ կը պարունակէ երեք գաւառներ.

ա. ԶԱՆԶԻՊԱՐ այսինքն է Փեմպա և Զանգիպար կղզիները: Գաղթականութեան կեդրոնն է Զանգիպար գեղեցիկ քաղաք մը (35,000 բն.), ամբողջ արեւելեան Ափրիկէի վաճառատեղին:

բ. ՔԵՆԻԱ գաղթականութիւնը. գլխաւոր կեդրոնն է Նայրոպի:

գ. ՈՒԿԱՆՏԱ Վիկտորիա լճին հիւսիս-արեւմտեան կողմը. գլխաւոր կեդրոնն է Անրեպպէ: Այս վերջին երկրին մէջ շատ ծաւալած է քրիստոնէութիւնը՝ ֆրանսացի միսիոնարներու ձեռքով:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԱՓՐԻԿԷԻ

Անգլիացիք և Գերմանացիք մեծ ջանք թափած են այս ընդարձակ երկրին տնտեսական վիճակին բարւոքման: Գաւառներու համեմատ արտադրութիւններն ալ կը տարբերին. ամէնէն բարեբեր երկիրն է Ուկանտան որու կարմիր բերրի հողը յարմար է արեւադարձի բոլոր մշակութիւններու՝ բամբակի, ծխախոտի, կանեփի ևն:

Անասնաբուծութեան ալ յարմար պիտի ըլլար եթէ չըլլար վնասակար ճանճը՝ որ մեծ աւեր կը գործէ: Ներքնահողը ունի երկաթ:

Աւելի արեւմուտք՝ անտառները կու տան քառշուշ, քանակներ: Քենիայի մէջ կը մշակեն սուրճ, քիւնքիւնա, համեմանք, շաքարեղէն:

Այս ամբողջ երկիրները Անգղիոյ համար հարստութեան մեծ աղբիւրներ պիտի դառնան այն ատեն՝ երբ յաջողի լուծել առողջապահական հարցը և առեւտրական զարգացման համար հաղորդակցութեան կարեւոր միջոցները:

Ե. — ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՍՈՒՏԱՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՍՈՒՏԱՆ

Սուտան կամ սեւերու երկիրը կը տարածուի Ափրիկէի ամբողջ լայնութեան

վրայ. Ադլանտեան ովկիանոսէն մինչեւ Նթովպական լեռնազօտին. կը պարունակէ 5 միլիոն հզրմդր. քա. տարածութիւն:

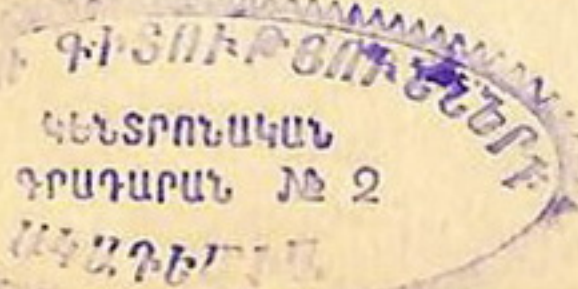
Այս ընդարձակ գօտին, ուր մէկ ծայրէն միւս ծայրը կլիման, բուսականութիւնը բաւականաչափ միակերպ են՝ աշխարհագրորէն երեք որոշ մասեր կը պարունակէ. 1.— Նիկերի դաշտագետինը, կամ արեւմտեան Սոչուան, 2.— Չատ լճին հովիտը կամ Կեդրոնական Սոչուան, և 3.— Նեղոսի հովիտը կամ արեւելեան Սոչուան:

Արեւմտեան և կեդրոնական Սուտանը Ֆրանսայի կը պատկանին. այս մասը պիտի տեսնենք ֆրանսական կալուածներուն մէջ: Իսկ Արեւելեան Սուտանը Անգղիոյ կը պատկանի:

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ՍՈՒՏԱՆ (2,675,000 հզրմդր. քա. և 3,858,000 բնակիչ). — Ամբողջ Նեղոսի աւազանը, բացի այն հողամասէն որ Նթովպիոյ կայսրութեան կը վերաբերի, կը կազմէ Անգլ-Նգիպական Սուտանը: Ան մեծ ապագայ ունի, որովհետեւ անմշակ դաշտերը և անապատները որ հիւսիսային մասը բռնած են և մասնաւոր անունով կը կոչուին Նոչպիա, պիտի կարենան Նեղոսի ջուրով ողողուիլ և մշակելի դառնալ:

Երկրին մնացեալ մասը, ձեւացած Սաւաններէ, անտառներէ և ճախճախուտներէ, տաք կլիմայ ունին, միանգամայն այնքան խոնավութիւն որ բամբակի և արմտիքի մշակութեան յարմար են: Նեղոսի աջ ափը եղբրող անտառները հարուստ են խէժի և քառշուշով:

Աշխարհագրութիւն Գ. տարի.

չոքի ծառերով: Նեղոսը ամբողջ երկրին մէջ նաւարկելի է և սքանչելի հաղորդակցութեան միջոց մ'է Խարքոզմէն (30,000 բն.) և Օմտոշքմէն (80,000 բն.) որոնք երկու գլխաւոր կեդրոններն են եւ ուսկից կը սկսի դէպ ի Նգիպտոս մեկնող շոգեկառքի գիծը և կը ճիւղաւորուի դէպ ի Կարմիր ծով և Փորթ-Սայիտ:

Զ. — ԱՆԳՂԻԱԿԱՆ ՍՈՄԱԼԻԱ

Ատէնի դիմաց Սոմալիոյ թերակղզոյն հիւսիսային մէկ մասն է որ Անգղիոյ կը պատկանի: Ունի 176,000 հզրմդր. քու. տարածութիւն և 300,000 բնակիչ, որոնք թափառական ցեղ մ'են եւ կրօնքով մուսուլմանդ մահմետականներ:

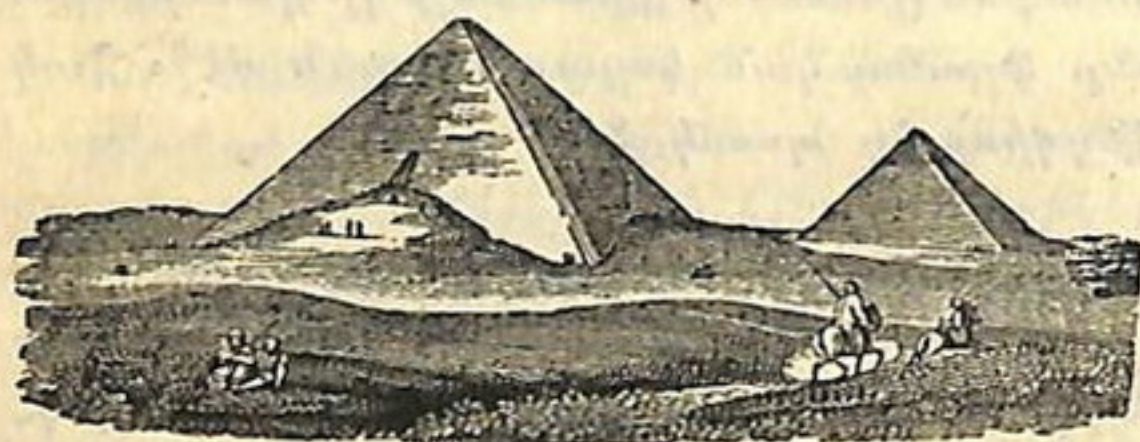
Գլխաւոր կեդրոնն է Պերպերա (30,000 բն.) և յիշա արեւմըտեան կողմը վաճառատեղի է:

Գլխաւոր արտադրութիւններն են կաշի և քառչոռ:

Է. — ԵԳԻՊՏՈՍ

ԴԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ

դամասը. շրջապատուած

Նգիպտոսի բուրգերը

Նգիպտոս կը գրաւէ հիւսիսային Աֆրիկէի անապատներու մէջ եղած հո-

ղամասը. շրջապատուած արեւելքէն արարական անապատով, արեւ-

մուտքէն յիբիական ա-

նապատով, որոնք Սա-

հարայի արեւելեան

կտորն են. հիւսիսային

կողմն ունի Միջերկրա-

կանը, հարաւը՝ Նե-

ղոսի առաջին, աւելի

ճիշտ, վերջին ջրվէ-

ժը, ուր Նեղոս ազատելով յորձանքներէ հարթ գետնի վրայ կը վազէ և բուն Նգիպտոսի հարաւային սահմանը կը գծէ:

Կ Լ Ի Մ Ա Յ

Փարաւոններու պատմական երկիրը եղաւ կան կլիմայ մ'ունի, անապատային. օդը սաստիկ շոր է հոն. երկինքը պայծառ. անձրեւ երբեք չի տեղար: Յերեկուան կիզիչ տաքութեան հակառակ՝ գիշերը ցուրտ է:

ՋՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Միակ և գլխաւոր գետն է Նեղոս որ երկրին մէջ կը վազէ շուրջ 1200 հզրմդր.

տեղ: Նեղոսն է որ Եգիպտոսի հողը կը պարարտացնէ և առանց անոր՝ այդ ամբողջ երկիրն ալ պիտի ըլլար դինքը շրջապատող անապատներուն պէս՝ ուրիշ անապատ մը: Բուսական, կենդանական և մարդկային կեանքը Նեղոսով է որ կ'ապրի: Հերոդոտոս ըսած է՝ Եգիպտոս Նեղոսի պարզեւն է. և իրաւամբ, որովհետեւ կանոնաւորապէս ամէն տարի կ'ողողէ երկիրը. և երբ կը քաշուի՝ թողած կաւը կը պարարտացնէ հողը: Ողողումը այնքան կանոնաւոր է որ Եգիպտոսի մէջ երկրագործական երեք եղանակներ կան. ա. յուլիսի սկիզբները գետը կը բարձրանայ, սեպտեմբերին՝ բարձրագոյն աստիճանին կը հասնի. աշունն է. — բ. հոկտեմբերէն յունուար՝ ջուրերը կ'իջնեն. ձմեռն է. — գ. փետրուարէն մարտ՝ ջուրերը ամենացած աստիճանին կը հասնին, աւառն է:

ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻՉ

Եգիպտոս ունի շուրջ 1 միլիոն հզրմդր. քռ. տարածութիւն,

(994,300 հզրմդր. քռ.) բայց այս տարածութիւնը, եթէ կարելի է ըսել, բոլորովին տեսական է, որովհետեւ այդ թուին հասնելու համար կ'աւելցնեն Լիբիոյ անապատին մեծագոյն մասը, Նեղոսի հովտի միւս կողմը, հաւասարապէս անբեր և Սինայի թերակղզին մաս մը. ամէնքն ալ գրեթէ անբնակելի: Ճշմարիտ Եգիպտոսը, Փարաւոններու պատմական Եգիպտոսը, այսօրուան Եգիպտոսը, այդ տարածութեան գրեթէ երեսներորդ մասը կը գրաւէ 31,140 հզրմդր քռ. Պելճիքայի տարածութեան հաւասար: Այս է Նեղոսի հովիտը, նեղ ու կանաչ դօտի մը. մութ, դեղին և սպիտակ անապատներու ընդարձակութեան մէջ յիշուած:

Եգիպտոս ունի 14,168,000 բնակիչ, որուն մեծամասնութիւնը կը պատկանի քամեան ցեղին, որոնք Ասիայէն և Արաբիայէն գաղթած են: Գլխաւոր ներկայացուցիչներն են ֆելլահներն ու դպտիւները (= եգիպտացիներ):

Ֆելահները գիւղերը կը բնակին և ինչպէս իրենց անունը կը նշանակէ՝ երկրագործ են. դպտիւները քաղաքներուն մէջ կը բնակին: Առաջինները արարական կրօնքն ընդունած են և արաբերէն կը խօսին. մինչ դպտիւները քրիստոնեայ են: Այս առաջին ժողովրդեան քով եկած են յետոյ ուրիշներ. քուրդեր՝ իբրեւ աշխարհակալներ. արեւելցիներ՝ ասորի, հայ, հրեայ, հուսկ եշուպացիներ:

Իտալացիները ձեռարուեստ ունին. ֆրանսացիները բարձր պաշտօնեաներ. Անգղիացիները ամենէն վերջը գալով՝ գրաւած են բոլոր վարչութիւնը:

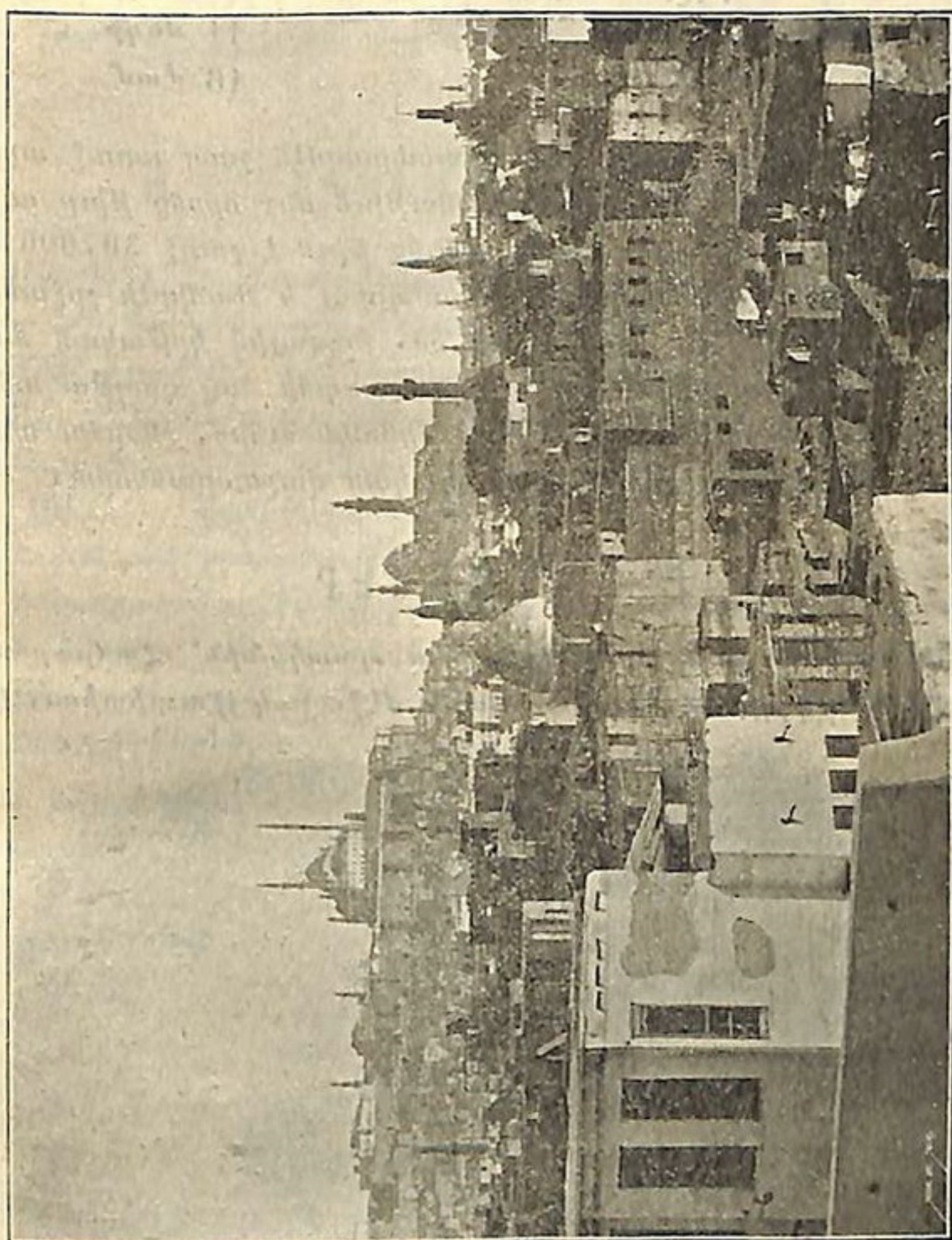
ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆ 1840էն ի վեր Թրքական գաւառ մ'էր. զայն կը կառավարէր փաշա մը որ յետոյ կոչուեցաւ խոխ. 1882ին Անգղիացիները գրաւեցին. 1914ին պաշտպանութեան տակ առին. 1922ին անկախ Թաղաւորութիւն հռչակուեցաւ. բայց Անգղիա կը պահէ միշտ վարչութեան վերին հսկողութիւնը, ռազմագիտական գլխաւոր կէտերու գրաւումը եւ Սուէզի ջրանցքին իշխանութիւնը:

ՔԱՂԱՔՆԵՐ Մայրաքաղաքն է Գահիրէ (791,000 բն.): Աղերսանդրիա (573,000 բն.) առաջին նաւահանգիստ. Փորթ-Սայիտ (92,000 բն.) Միջերկրականի վրայ. Սուէզ կարմիր ծովու վրայ համանուն ջրանցքին ծայրը՝ Ապուքիր, Պուլաք:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ Եգիպտոս հնուց ի վեր եղած է և այսօր ալ է տնտեսական դժբաւոր պետութիւն մը և այդ կը պարտի, ինչպէս տեսանք, Նեղոսի, որուն կանոնաւոր ողողումները կը լրացնեն գրեթէ անձրեւի բացարձակ պակասը: Նախ եղած է երկրագործական երկիր մը: Առաջին տեղը կը բռնեն ցորենը և արմտիք, որոնց կարգէն են գարին, որ ինչպէս Փարաւոններու շրջանին՝ այսօր ալ գարեջուր պատրաստելու կը ծառայէ. եգիպտացորենը ամենաշատ մշակուած է, որովհետեւ ֆելլահներուն սննդեան առաջին տարրն է. յիշե՛ք՝ որ երկու քաղ ունի՝ մին մայիսին միւսը օգոստոսին: Այսօր սակայն Եգիպտոսի գլխաւոր հարստութիւնը կը կազմէ բամբակը որ երկրին մէջ կը գտնէ կարեւոր պայմանները. հողի խոնավութիւն, օդի շոքութիւն և սաստիկ տաքութիւն: Յետոյ կու գայ շաքարեղեգի մշակութիւնը: Բամբակի և շաքարեղեգի ճարտարարուեստին չափ դարգացած է ծխախոտի վաճառականութիւնը: Պատերազմէն վերջ թթենիի մշակութիւնը, շերամաբուծութիւնն ալ զարգացած են:

ՍՈՒԷՉԻ ԶՐԱՆՑՔԸ Եգիպտոսի մօտ կը գտնուի Սուէզի ջրանցքը որ կարմիր ծովը Միջերկրականին հետ կը կապէ: Մեծ կարեւորութիւն ունի որովհետեւ Եւ-

Պատմութիւն Եւրոպայի Գիշերային

րոպան, ծայրագոյն Արեւելքի հետ յարարերութեան կը դնէ:
Ան բացուեցաւ 1869ին:

Ջրանցքի երկայնութիւնն է.	160 հզրմդր.
Լայնութիւնը ջուրին մակերեսին վրայ.	60-100 մեդր
» երկրին մակերեսին վրայ.	45 մեդր
Խորութիւն.	11 մեդր
Անցքին տեւողութիւնը.	16 ժամ

Ծամ.— Եզիպտոսի մէջ Մեծ սլատերազմէն շատ առաջ արդէն գոյութիւն ունէր հոծ հայ զաղթականութիւն մը, որոնց թիւը աւելցաւ աղէտի օրերէն վերջ: Այսօր անոնց թիւն է շուրջ 30,000, եւ մեծամասնութիւնը խոնուած է Աղեքսանդրիոյ և Գահիրէի շրջաններու մէջ. ընդհանրապէս բարեկեցիկ են. ազգային կրթական հաստատութեանց տեսակէտով ալ բոլոր աշխարհի հայ զաղթականութեանց համեմատութեամբ լաւագոյն վիճակն ունին, շնորհիւ տարրական կամ միջին և զրեթէ երկրորդական վարժարաններու:

Ը.— ԿՂԶԻՆԵՐ

Ափրիկէի կղզիներէն Անգղիոյ կը պատկանին՝ Համբարձման և Ս. Հեղինէ կղզիները Ադրանաեանի մէջ: Իսկ Մաշրիտիոս, Ռո-

Ս. Հեղինէ. — Մեծն Նափոլէոնի զերեզմանը

տրիկ, Ամիրանդ, Սեչիեան, Սորոքրա, Քոշրիան-Մոշրիան Հնդկային ովկիանոսին մէջ:

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԱՓՐԻԿԷ

Ֆրանսա Ափրիկէի մէջ, իր գաղթային կայսրութեան 9-10ը ունի. շուրջ 11,516,000 հզրմդր. քռ. և ասոնք են.

Ա.- ՇԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՓՐԻԿԷ

Ափրիկէի հիւսիս արեւմտեան կողմը Ատլաս լեռը ընդարձակ գաւառ մը կը գծէ, որուն սահմաններն են՝ արեւելքէն և հիւսիսէն Միջերկրական. արեւմուտքէն Ադլանտեան. հարաւէն Սահարա: Այս հողամասը արարները կ'անուանեն «Արեւմուտքի երկիր» Մաքրեպ. եւրոպացի աշխարհագէտները՝ Պերպերիստան և կամ փոքր Ափրիկէ. պղտիկ ցամաք մը մեծին մէջ:

Բովանդակ տարածութիւնն է գրեթէ 765,000 հզրմդր. քռ.:

Քաղաքականապէս կը բռնեն երեք գաւառներ՝ Ալճերի, Թունուզ և Մարոք. ան կը պահէ սակայն միութիւն հողագրութեան, կլիմայի, արտադրութեան և դարձեալ ցեղի, լեզուի և կրօնքի:

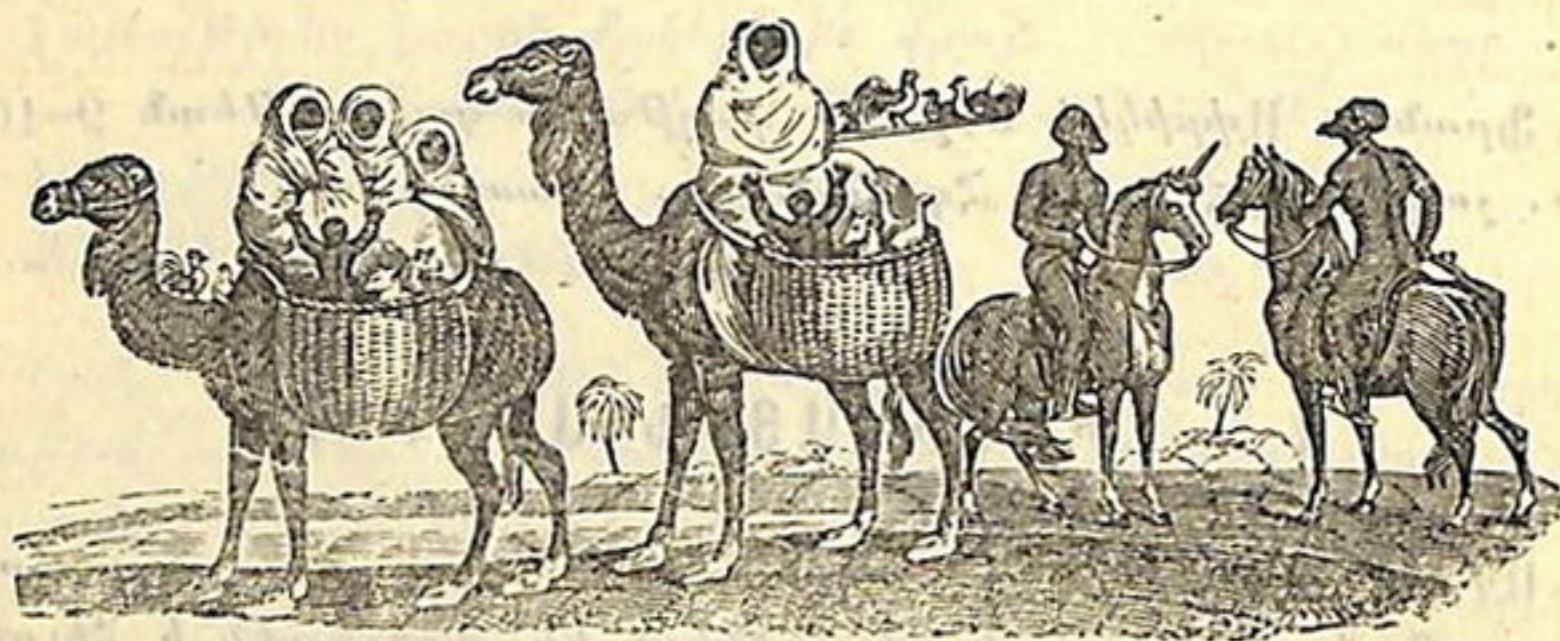
Երեք երկիրներն ալ կը պատկանին Ֆրանսայի:

ա. ԱԼՃԵՐԻ կը տարածուի Միջերկրականի, Սահարայի և արուեստական սահմաններու մէջտեղ, որոնք զինք կը բաժնեն Մարոքէն և Թունուզէն:

Միայն Ալճերին՝ այս սահմաններուն մէջ ունի 200,000 հզրմդր. քռ. տարածութիւն. բայց որովհետեւ Ալճերի իրեն կը միացնէ մաս մ'ալ Սահարայէն, բովանդակ տարածութիւնը կ'ըլլայ 575,289 հզրմդր. քռ.: Սովորաբար Ալճերի երկայնութեամբ երեք գօտիներու կը բաժնուի. 1. Թեղ դաշտագետինը որ կը տարածուի Միջերկրականի գեղեցիկ ծովեզերքէն, կտրտուած նաւահանգիստներով, մինչեւ հիւսիսային Ատլաս: Այս հողամասը Ալճերիի ամէնէն բարեբեր և բազմամարդ մասն է. ունի մեղմ տաք կլիմայ: 2. Լեռնադաշտներու և տափաստաններու աշխարհը որ աղու լիճերով և արօտատեղիներով ծածկուած է: 3. Հուսկ Ալճերիական Սահարան հարաւակողմը աւազուտ անապատ մը:

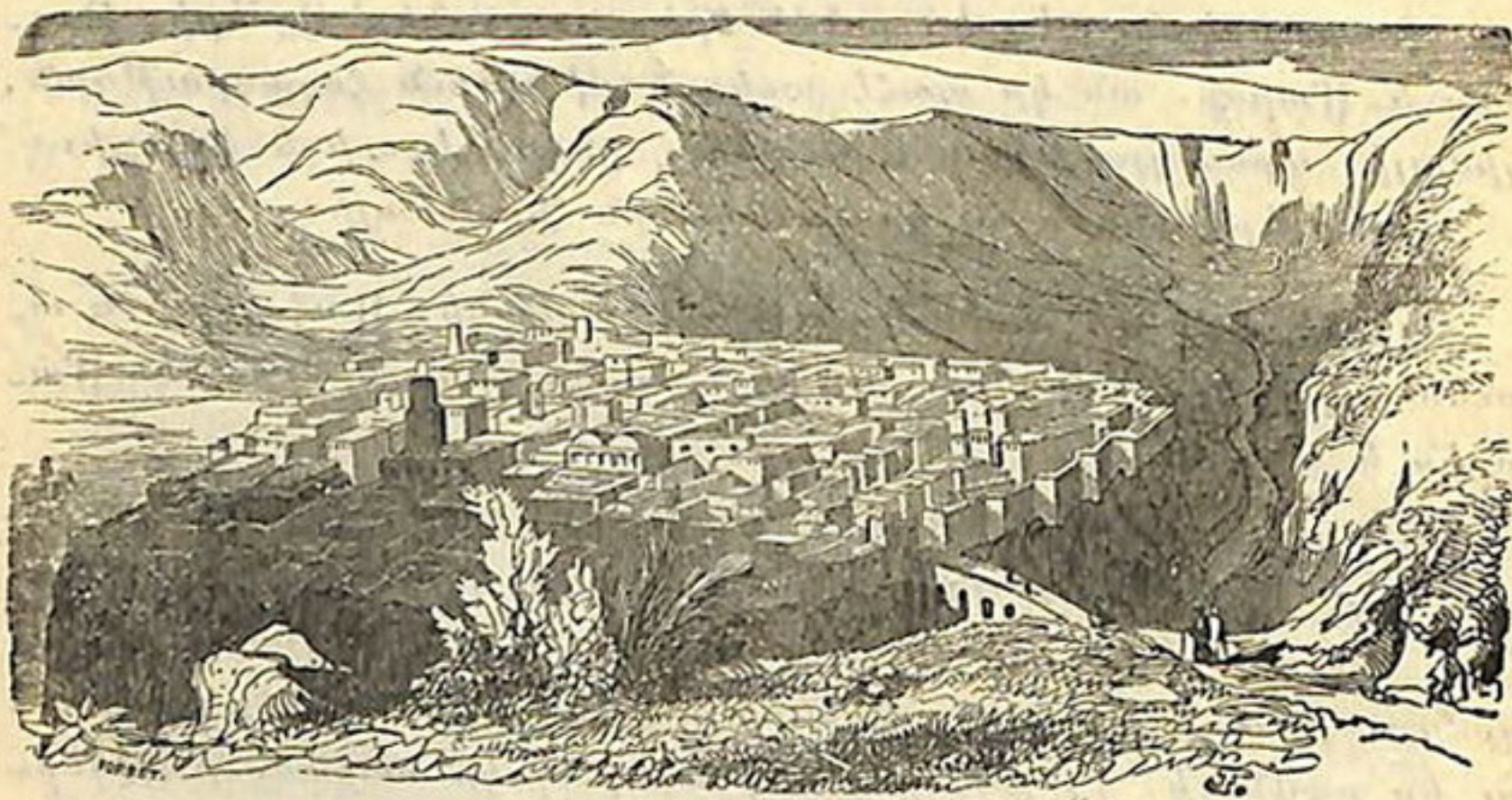
Ալճերի ունի գրեթէ 6 միլիոն բնակիչ որուն մեծամասնութիւնը

(5 միլիոն) պերպերներ են, երկրին նախկին ցեղէն սերած՝ և արարներու հետ խառնուած . ամէնքն ալ մահմետական: Աւրօպացիներէն կան ֆրանսացիներ, օսմանիացիներ և իտալացիներ:

Թափառական Պերպերներ

Ֆրանսացիները Ալճերին գաղթականութիւն չեն նկատեր այլ ֆրանսական երկիր. որով մայր ցամաքին պէս նահանգներու բաժնած են. ունի երեք շրջանակ. Օրան, Ալժեր, Բոնափանքիս:

Բոնափանքիս

Բովանդակ գաղթականութեան մայրաքաղաքն է Ալճերի (271 հազար բն.) վաճառաշահ նաւահանգիստ. ձմեռը մեղմ կլիմայ ունենալուն համար հոն կը վազեն օտարականներ: Արեւոյր քաղաքներն են Օրան (150,000 բն.) գեղեցիկ ծոցի մը վրայ. Պոն (52,000 բն.) արեւելեան ափին վրայ:

Ալճերի տնտեսական հարստութիւնը կ'առնէ թէ՛ դաշտագետին նէ՛ն որ կու տայ որթատունկ, բամբակ, արմտիք, ձիթենի, պտուղ և կանանչեղէն: Տափաստաններու աշխարհը անասնաբուծութեան յարմար՝ կու տայ մուշտակ, սնկենի և ալֆայի խոտը: Ալճերիական Սահարան որ քանի մը ուլասիսներ ունի, կու տայ արմաւ: Իբրեւ հանք՝ Ալճերի ունի զինկ, երկաթ և այլն:

բ. ԹՈՒՆՈՒԶ կը գրաւէ հիւսիսային Ափրիկէի հիւսիս-արեւելեան անկիւնը: Ծովը և անապատը կը շրջապատեն զինք: Կազմութեամբ շատ քիչ կը տարբերի Ալճերիէն: Հիւսիսային կողմը՝ բլուրներու և ցած լեռներու դաւառ մըն է, կեդրոնը տափաստան իսկ հարաւը անապատ:

Կլիման՝ Միջերկրականի կլիմայ, հիւսիսային դաշտագետիններու մէջ. հարաւային մասը մինչդեռ՝ տափաստաններու կլիմայ ունի: Անձրեւները որ լեռներու զառիթափին առատ են, դէպ ի հարաւ կը դադրին:

Ունի 125,000 հզրմդր. քռ. տարածութիւն և 2 միլիոն բնակիչ, պէրպէրներ և արարներ՝ ամէնքն ալ մահմետական. բայց կան նաեւ բաղմաթիւ եւրոպացիներ:

Թունուզ ֆրանսական պաշտպանութեան տակ է. պէյը կամ երկրին իշխանը կը կառավարէ երկիրը՝ Ֆրանսայէն ընտրուած ընդհանուր պատուիրակի մը իշխանութեան տակ:

Մայրաքաղաքն է Թունուզ (172,000 բն.) Իտալիոյ և Սիկիլիոյ դիմաց. կարեւոր նաւահանգիստներն են Պիզերրա (20,000 բն.) զինուորական և վաճառաշահ նաւահանգիստ, Ֆերոշան (20,000 բն.) սուրբ քաղաք:

Երկրին տնտեսական հարստութիւնը կը կազմեն՝ գարի, վարսակ, ձիթենի և ալֆայի խոտը. իբրեւ հանք ունի՝ փոսփոր, զինկ և կապար:

գ. ՄԱՐՈՒ կը գրաւէ Ափրիկէի հիւսիս-արեւմտեան անկիւնը, սահմանակից ըլլալով արեւելքէն և արեւմուտքէն Ալճերիի. հիւսիսէն և արեւմուտքէն՝ Միջերկրականի, ձիպրալթարի և Ադլանտեանի: Գրաւած դիրքովը՝ ան կը տիրէ ձիպրալթար նեղուցի նաւարկութեան, Ափրիկէի հիւսիս-արեւմտեան անցքի վաճառականութեան:

Մարոք ընդհանրապէս լեռնային է. հարաւային կողմի լեռները դէպ ի անապատ՝ լերկ են և ժայռուտ. մինչդեռ Ադլանտեան նա-

յողները՝ անասուներով ծածկուած: Չեն պակսիր դաշտագետիններ ու հովիտներ: Ունի 500,000 հզրմդր. քռ. տարածութիւն և 6 միլիոն բնակիչ, զանազան ցեղերէ ձեւացած. պէրպէրներ, բուն տեղացիներ, արարներ՝ որ յետոյ եկած են. ամէնքն ալ մահմետական, կրօնամուլ, արարերէն կը խօսին և երկրագործութեամբ ու հովուութեամբ կը զբաղին: Կան դարձեալ բազմաթիւ հրեաներ:

Մարոք մինչեւ ի դարու սկիզբը՝ բոլորովին անկախ պետութիւն մ'էր. 1912 մարտ 30ին՝ դաշնագրութեամբ անցաւ ֆրանսական գերիշխանութեան: Այսօր կը բաժնուի երեք մասերու:

1. Թանձեր կամ միջազգային գօտի՝ ուր կը բնակին եւրոպացիները: 2. Ռիֆ գաւառը՝ Սպանիական ազդեցութեան շրջանակ: 3. Երկրին մեծագոյն մասը, 1912էն ի վեր ֆրանսայի ազդեցութեան տակ: Տեղական Սուլթանը, (կրօնական և քաղաքական պետ), ընդհանուր կառավարչի մը տակ է:

Ներքին դիւսաւոր քաղաքներն են՝ Ֆես (81,000 բն.), Մեքէնս (30,000 բն.) և Մարրաքէշ (150,000 բն.), երեքն ալ մայրաքաղաքի աստիճան ունին. կարեւոր նաւահանգիստներն են Ռապար, Ֆազապրանքա (102,000 բն.):

Ամէն բանէ առաջ՝ Մարոք երկրագործական երկիր մ'է. կ'արտադրէ՝ դարի, վարսակ և պտուղներ: Կը սնուցանէ նաեւ կենդանիներ. ոչխար, այծ, եղ և ձի: Հանքային տեսակէտով՝ ունի երկաթ և կապար:

Նշանաւոր են Մարոքեան անունով կաշիները:

Բ. — ՍԱՀԱՐԱ

Սահարա կամ մեծ անապատ կը բռնէ Ափրիկէի ամբողջ հիւսիսային մասը՝ որ կը տարածուի Ատլաս լեռներու և Միջերկրականի տակը. երկիր մը ուր անձրեւ չատ քիչ կու գայ: Արեւելեան մասը կը կոչուի Լիբիոյ անապատ:

Բովանդակ տարածութիւնն է գրեթէ 10 միլիոն հզրմդր. քռ.:

Վերջին խուզարկութիւններէ առաջ Սահարան կը նկատուէր անհուն միահարթ դաշտ մը՝ միակերպ և բոլոր աւաղ, որով կը կարծուէր ցամքած ծովի մը յատակը. այսօր ճանչուեցաւ որ անհարթ է և ունի լեռնաշղթաներ, բարձրաւանդակ և դաշտագետիններ:

Երկու տեսակ բարձրութիւններ ունի. աւաղակոյտեր և բարձրաւանդակներ, արարներէն հաւատաւ կոչուած: Աւնի դարձեալ ուլասիաներ:

Ալիման ցամաքային և չոր է. չորութիւնը արդիւնք է անձրեւի պակասին: Տեղացիները իրաւամբ Սահարան կը կոչեն ծարաւի երկիր. չորութեան հետեւանքով ջերմութիւնը շատ փոփոխական է. օրուան մէջ տաքութիւնը կիզիչ է. գիշերը ցուրտ:

Մաւրիտանացի ծիաւորներ՝ Սահարայի մէջ

Ամբողջ Սահարայի մէջ ջերմաչափը շուքին մէջ՝ 50° աստիճանի կը բարձրանայ. արեւուն տակ՝ 70° :

Սահարա շատ քիչ բնակիչ ունի, բայց անբնակելի ալ չէ ինչպէս կարծուած էր:

Գրեթէ ամբողջապէս Ֆրանսայի կը պատկանի. հիւսիսը՝ Ալճերիի մաս կը կազմէ. հարաւը՝ Ֆրանսական արեւմտեան Ափրիկէի, իսկ հարաւ-արեւելքը՝ հասարակածային Ափրիկէի:

Գլխաւոր արտադրութիւնն է արմաւ:

Ժ. — ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԱՓՐԻԿԷ

Ֆրանսական կալուածները արեւմտեան Ափրիկէ անուան տակ՝ կը կազմեն ընդհանուր վարչութիւն մը. 4,852,000 հզրմղր. քռ. ստորածութեամբ և 13 միլիոն բնակիչով: Հնդկաշինէն վերջ՝ ամէ-

նէն գեղեցիկ գաղթականութիւնն է Ֆրանսայի համար: Մայրաքաղաքն է Տաքար՝ Դալարի Գլխոյ կղզիներուն դիմաց. նոր քաղաք մ'է գրեթէ՝ բոլորովին եւրոպական կերպարանքով:

Արեւմտեան Ափրիկէ՝ իր մէջ կը պարունակէ ութը գաղթականութիւններ.

Ա. — ՄԱԻՐԻՏԱՆԻԱ կը գրաւէ Սահարայի հարաւ-արեւելեան մասը՝ մինչեւ Սենեկալի մուտքը. անապատի կտոր մ'է որ քաղաքականապէս միացած է արեւմտեան Ափրիկէի: Գլխաւոր կեդրոնն է Ստրար:

Բ. — ՍԵՆԵԿԱԼ համանուն գետին շուրջը, ուսկից առած է անունը. միայն ընդարձակ դաշտագետին մ'է: Բուսականութեան համեմատ, հիւսիսէն հարաւ տարբեր կերպարանք ունի:

Տափաստան է հիւսիսային կողմը. մարդագետին և սաւաններ՝ հարաւը կը գտնուին: Մայրաքաղաքն է Սեն-Լուի (18,000 բն.) կղզիի մը վրայ:

Գ. — ՆԻԿԵՐԻ ԵՐԿԻՐՆԵՐ. Սենեկալի արեւելքը՝ 2 միլիոն հզր. մղր. քռ. տարածութեան վրայ՝ կը տարածուին աւելի ընդարձակ երկիրներ. Սոչուան, Վերին-Վոլթա և Նիկեր:

Ֆրանսական Սուտանի գլխաւոր կեդրոնն է Պամաքոյ. Թումպուքթու իրեն մաս կը կազմէ:

Նիկեր կը տարածուի մինչեւ Չատ լիճը, գլխաւոր կեդրոնն է Նիամեի:

Վերին-Վոլթա որ ամէնէն բազմամարդն է՝ գլխաւոր կեդրոն ունի Ոչակատոնչոն:

Դ. — ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԿՈՒՆԷԱ. կը գրաւէ Սենեկալի հարաւային մասը, որմէ կը բաժնեն Կամպիան և Փորթուկալի Կուլինէան: Կը ձեւանայ երկու մասերէ, ծովեզերեայ դաշտագետինէ՝ և Ֆուլթա-Ճալոն բարձրաւանդակէ: Դաշտագետինը ցած է. կլիման տաք և վատառողջ, իսկ բարձրաւանդակը, որ բոլոր ներսը կը գրաւէ, աւելի առողջ կլիմայ ունի. հոս բնակչութիւնը աւելի խիտ է: Գլխաւոր կեդրոնն Ֆոնաքրի (9,000 բն.):

Ե. — ԱՓՈՒՆԻ ՓՂՈՍԿՐԻ. Կուլինէա ծոցին կողէն՝ կը տարածուի ծովէն մինչեւ ներսը, Նիկերի բերանը: Գլխաւոր կեդրոնն

է Պիկկերոշի (800 բն.) : Վաճառականական բանուկ կեդրոն մ'է՝
Մեծ-Պաստռն (5,370 բն.) նախկին մայրաքաղաքը :

Զ.— ՏԱՀՈՄԷ. Հինգ զաղթականութիւններու ամէնէն արեւել-

Ֆրիթաւմի երաժիշտներ (տես էջ. 12)

ւեան կողմը, նեղ և երկայն՝ կ'երկարի Ոսկւոյ Ափունքին, — (Ան-
գղիական կալուած) և Նիկրիտիայի մէջ : Գլխաւոր կեդրոնն է Բոր-
բոյ-Նոյ (20,000 բն.) :

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԱՓՐԻԿԷ

Սենեկալի արտադրութիւնները զանազան են. ունի մէկ քանի
սննդական մշակութիւններ, (եգիպտացորեն, կորեակ) և ոչխարնե-
րու ու եզներու հօտեր. բայց էական հարստութիւնն է պիստակը :
Կարեւոր արտածութեան նիւթ կը կազմեն հաւասարապէս մորթը
և բուրդը : Հանքային հարստութիւն գրեթէ բնաւ չունի Սենեկալ :
Նիկէրի երկիրներուն մէջ զարգացած է անասնաբուծութիւնը :

Կուինէան, Ափունք փղոսկրի և Տահումէ նոյն արտադրութիւն-
ներն ունին. սուրճ, արմաւի իւղ և քաքաօ : Ասոնք կը պարծին
իրենց անտառային արտադրութեամբ :

Դ.— ՀԱՍԱՐԱԿԱԾԱՅԻՆ ԱՓՐԻԿԷ

ԴԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ Հասարակածային Ափրիկէն (4 միլիոն
հզրմդր. քռ.) Քոնկոյի մարզն է, ու
բուն մեծագոյն մասը կը բռնէ՝ համանուն գետին աւազանը :

ՄԱԿԵՐԵՒՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ Ան Արեւմտեան և Կեդրոնա-
կան Սուտանի պէս անհուն
տարածութիւն մ'է՝ Կողերը լեռներ շրջապատած, մէջտեղը փոս:
Ամբողջ շուրջը մինչեւ Աղլանտեան ովկիանոս՝ լեռնոտ բարձրու-
թիւններ կը բռնեն. արեւելեան Կողմը կ'երկարաձգուին Մերոզմ-
պա լեռները, արեւմտեան Կողմը՝ Քրիսթալ լեռները:

Կ Լ Ի Մ Ա Յ Հասարակածին տակն իյնալով, հասարակա-
ծային կլիմայ ունի. միօրինակ ջերմութիւն
և յորդ անձրեւ. տաքութիւն մը որուն չեն կրնար տոկալ եւրոպա-
ցիները. տեղացիներն ալ զերծ չեն մնար հիւանդութենէ: Զերմու-
թենէն աւելի՝ անձրեւն է որ Քոնկոյի մէջ եղանակները կը դա-
նաղանէ. երկու եղանակ կայ հոն, չոր և անձրեւաբեր: Շուրջ 10ը
ամիս կ'անձրեւէ. և այս խոնաւութիւնը կեանք կ'ու տայ փարթամ
բուսականութեան և կը սնուցանէ ընդարձակ կոյս անտառներ՝
որոնք Քոնկոյի ամբողջական մասը կը բռնեն: Այս անտառներէն
ամէնէն նշանաւորն է Արոզիմի անտառը 1000 հզրմդր. երկար և
50,000 հզրմդր. լայն: Անոնք կու տան երկրին՝ մեծագոյն հարըս-
տութիւններ. փղոսկր և քառչոռ:

ԶՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ - ՔՈՆԿՈՅ Անձրեւներու առատութենէն կը
կազմուին բազմաթիւ գետեր. ու-
րոնցմէ ամէնէն նշանաւորն է Քոնկոյ, որուն անունովը կը կոչուի
երկիրը: Աշխարհիս ամէնէն մեծ (4000 հզրմդր.) և զօրաւոր գե-
տերէն մին է. իր հովիտէն՝ կ'երթայ մեծ լիճերու բարձրաւանդա-
կէն մինչեւ Աղլանտեան:

ԲՆԱԿԻՉ ԵՒ ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ Հասարակածային Ափրիկէ ու-
նի 4 միլիոն հզրմդր. քռ. տա-
րածութիւն. բնակչութեան թիւը դժուարին է որոշել. 25-30 մի-
լիոնը սեւամորթներ են՝ որ պանդոշ ցեղին կը պատկանին, ասոնց
քով կ'ապրին գաճաճներու ցեղ մը:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄ Հասարակածային Ափրիկէի
լաւագոյն մասը կը գրաւեն
եւրոպական երկու պետութիւններ. Ֆրանսա և Պելճիքա:

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ Կը գրաւէ ընդարձակ հողամասեր,
Քոնկոյի արեւմտեան և հիւսիս-արեւ-
մլտեան կողմը. չորս գաղթականութիւններ, որոնք ընդհանուր մէկ
վարչութիւն մը կը կազմեն:

ա. ՔԱՊՈՆ Օկոուէ գետին աւազանն է. ունի 374,000 հզրմդր.
քա. տարածութիւն և 389,000 բնակիչ. մայրաքաղաքն է Լիպրը-
Վիլ (20,000 բն.) ընդարձակ նաւակայքի մը վրայ: Քապոն ան-
տառներու երկիր մ'է. ունի հնդկական ընկուղի ծառ, շինութեան
փայտ, քսոշչոշ, պտղատու ծառեր (պանանենի, արմաւենի, նարըն-
ջենի, կիտրունի ծառ). դարձեալ, շաքարեղէգ, սուրճ, քաքառ:

բ. ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՔՈՆԿՈՅ. մեծ գետին աջ ափին մէկ մասը կը
կազմէ բուն ֆրանսական Քոնկոյ ըսուածը՝ որ յարակից հողամաս-
ներով ընդարձակ կալուած մ'է. ունի 240,000 հզրմդր. քա. տա-
րածութիւն և 582,000 բնակիչ. մայրաքաղաքն է Պրացցավիլ:

գ. ՈՒՊԱԿՈՒԻ-ՇԱՌԻ կը տարածուի Չատ լճին հարաւակողմը.
մայրաքաղաքն է Պանկոշի:

դ. ՉԱՏ որ համանուն լճին գաւառն է՝ 1920էն ի վեր գաղթա-
կանութիւն մը կը կազմէ. Շառի և Չատ կը կազմեն կեդրոնա-
կան Սուտանը:

Ընդհանուր պատերազմէն (1914-19) վերջ, Ֆրանսայի տրուե-
ցան նաեւ Քամերուն և Թոկոյ, որոնք Գերմանիոյ կը պատկանէին:
Քամերուն կ'արտադրէ քսոշչոշ, պանան, յարգի փայտեր եւայլն:

Ե. — ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՍՈՄԱԼԻԱ

Ֆրանսական Սոմալիան՝ նեղ կիսաբոլոր մ'է Ատենի ծոցին
դիմաց. ունի 64,000 հզրմդր. քա. տարածութիւն և 1,200,000
բնակիչ: Ներքին մասը անապատային է. ծովեզերքը նաւահանգիստ:
Մայրաքաղաքն է Ճիպոշի (8,400 բն.) ածխավաճառատեղի. ու-
րիշ կարեւոր քաղաք մ'ալ՝ Օպոք:

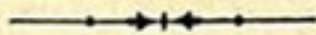
Զ. — Կ Ղ Ձ Ի Ն Ե Ր

Ափրիկէի կղզիներէն Ֆրանսայի կը պատկանին Հնդկային ովկիանոսին մէջ Մասքարիկեան կղզիներէն երկուքը . Ռէիշնիոն որուն նշանաւոր են սուրճը, շաքարը . և Մաշրիտիոս կամ Ֆրանսական կղզի և ապա՝ Մատակասքար, Մոզամպիքէն 400 հզրմդր . հեռու . երկարութիւնն է 1600 հզրմդր ., լայնութիւնը 470 : Կղզւոյն կեդրոնը կը բռնէ ընդարձակ բարձրաւանդակ մը :

Կլիման բարեխառն է և առողջ . արեւելքը սաստիկ խոնաւ ըլլալուն կան խիտ անտառներ : Մատակասքար ունի սեպհական կենդանիներ . ան կապիկներու աշխարհն է (քառաձեռանի կենդանիները կապիկներու շատ նման են) :

Բովանդակ տարածութիւնն է 585,000 հզրմդր . քռ . բնակչութեան թիւը 3 միլիոնը չ'անցնիր . սեւամորթներ և մալեղացիներ (Hovas) էին կղզւոյն տէրերը մինչեւ 1894՝ երբ Ֆրանսա զայն գրաւեց : Գլխաւոր կեդրոնն է Թանանարիշ (61,000 բն .) :

Տեղացիները ընդհանրապէս կը զբաղին անասնաբուծութեամբ և կը մշակեն՝ բրինձ, հաւեւոռչկ, սուրճ, շաքար : Ֆրանսացիները կը ջանան օգտագործել գաղթային մշակութիւնները՝ քառչոռ եւ շահագործել հանքային հարստութիւնը, ոսկի : Այսօր Մատակասքար կ'արտածէ բրինձ, ոսկի, քառչոռ և կաշի :

Ի Տ Ա Լ Ա Կ Ա Ն Ա Փ Ր Ի Կ Է

Իտալիա Ափրիկէի մէջ ունի շուրջ 1,700,000 հզրմդր. քո.
տարածութեամբ գաղթականութիւն կամ երկիր. ասոնք են.

Ա. - Լ Ի Բ Ի Ա

Սիկիլիոյ հարաւային կողմը, Միջերկրականի ափանց վրայ,
Սահարայի կից՝ կը գտնուի Լիբիա: Արդէն Սահարայի մէկ մասն
է՝ ձեւացած ժայռուտ և մերկ լեռներով, հազիւ մէկ քանի ուղա-
սիւսներ կան. որոնցմէ նշանաւորներն են Կատաւես և Ֆեցցան:

Ափրիկեամ տնտեսականութիւն մասը

Միջերկրականի երկայնքը ունի քանի մը հարիւր հզրմդր. լայն
դաշտագետին մը, ուր անձրեւները անպակաս են:

Լիբիոյ բովանդակ տարածութիւնն է 1,500,000 հզրմդր. քո.
բնակիչներուն թիւն է մէկ միլիոն՝ բաղկացած արաբներէ եւ պէր-
պէրներէ, որոնք ամէնքն ալ մուսուլման մահմետական են:

Աշխարհագրութիւն Գ. տարի.

Նախապէս երկիրը կը կոչուէր Թարապղոս և կը պատկանէր Թուրքիոյ. 1912էն ի վեր իտալական գաղթականութիւն մ'է՝ Լիւրիա նոր անունով: Մայրաքաղաքն է Թրիփոլի (73,000 բն.) Միջերկրականի վրայ բանուկ նաւահանգիստ, ուր կան սակաւաթիւ հայ գաղթականներ՝ բարեկեցիկ վիճակով:

Լիւրիա երկու որոշ մասերու կը բաժնուի. Թարապղոս և Զիրենաիքա (Կիւրենէ), իրարմէ բաժնուած Սիրթիի ծոցով:

Թարապղոս բարերեր է, ունի խոտերով ծածկուած դաշտավայրեր. երկրին կարեւորութիւն կ'ու տայ կարաւաններու ուղին:

Զիրենաիքա՝ Միջերկրական աշխարհին ցորեննոցն եղած է. այսօր նախկին բարգաւաճումէն քիչ բան պահած է:

Գլխաւոր քաղաքն է Պենկագի (35,000 բն.):

Լիւրիա կ'արտադրէ՝ ձի, կաշի, արմաւ, սպունգ:

Բ. — ԵՐԻԹՐԷԱ

Կը տարածուի կարմիր ծովէն մինչեւ Ֆրանսական Սոմալիոյ սահմանը՝ Պապ-իւլ-Մանտէպի բերանը: Ունի 118,600 հզրմեղր. քռ. տարածութիւն և 300,000 բնակիչ, որոնք Թափառական հովիւներ են:

Գլխաւոր նաւահանգիստն է Մասսառա (12,000 բն.): Իտալիոյ գրաւումէն վերջ՝ ուրիշ երկու կեդրոններ ալ կարեւորութիւն ստացած են Սոմարա (15,000 բն.) ուր կը նստի գաղթականութեան կառավարիչը և Բերեն:

Գ. — ԻՏԱԼԱԿԱՆ ՍՈՄԱԼԻԱ

Կը տարածուի Ատէնի ծոցէն մինչեւ Պենապոլի Նեդկային ովկիանոսին երկայնքը՝ 450,000 հզրմեղր. քռ. տարածութեամբ: Կարեւոր մասն է Պենապոլի, որուն կլիման շատ նպաստաւոր է բամբակի և ծխախոտի մշակութեան:

Գլխաւոր կեդրոնն է Մոկատիշիոյ (25,000 բնակիչ):

ՍՊԱՆԻԱԿԱՆ ԱՓՐԻԿԷ

Սպանիա գիտցած չէ օգտուիլ ունեցած դիրքէն. իր գաղթականութիւնները կը գրաւեն 360,000 հզրմդր. քռ. տարածութիւն և են.

ա. Միջերկրականի վրայ ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ՄԱՐՈՔ՝ այն է Ռիֆ:

բ. Սահարայէն հողամաս մը՝ Սենեկալի և Մարոքի մէջտեղ, ՌԻՈՅ-ՏԷ-ՕՐՈՅ = (Ափուհք ոսկւոյ) և Ռիֆնի երկիրը:

գ. ՍՊԱՆԻԱԿԱՆ ԿՈՒՅԱՆԱ:

դ. ԿՂԶԻՆԵՐ. — Ունի Քանարեան կղզիները, որոնք գաւառ մը կը կազմեն և ոչ թէ գաղթականութիւն. յետոյ ՖերնանՏոնիոն, և Անոնոյոն՝ Կուլյանայի ծոցին մէջ:

ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ ԱՓՐԻԿԷ

Փորթուգալ եւս իր ընդարձակ գաղթականութենէն շատ քիչ պահած է. իրեն պատկանեալ բոլոր գաղթականութիւնները՝ Ափրիկէի մէջ կը գրաւեն 2,700,000 հազարամեդր քառակուսի տարածութիւն եւ են.

Ա. — ՀԱՐԱԻԱՅԻՆ ԱՓՐԻԿԷ

ԱՆԿՈԼԱ ԵՒ ՄՈԶԱՄԲԻՔ

Անկողա Աղլանտեանի վրայ և Մոզամպիք Հնդկային ովկիանոսին վրայ՝ կը կազմեն Փորթուգալի մեծագոյն և լաւագոյն գաղթականութիւնները Ափրիկէի մէջ. որոնք սակայն իրարմէ կը

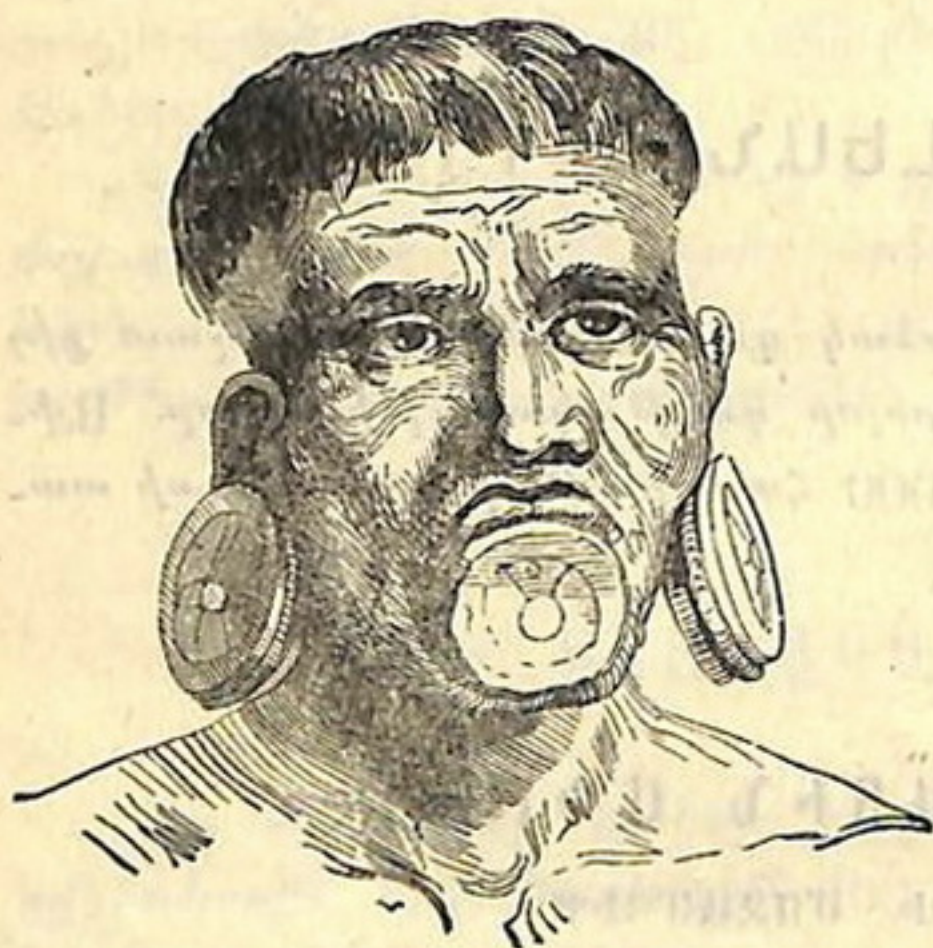
բաժնեն անգղիական կալուածները թրանսուալ և Ռտտէզիա: Երկուքը միասին կ'ընդգրկեն 2 միլիոն հզրմդր. քռ. տարածութիւն և 5 միլիոն բնակիչ:

ՄՈԶԱՄԲԻԲ կամ Փորթուգալի արեւելեան Ափրիկէ կը գրաւէ այն ծովեզերեայ ընդարձակ հողամասը՝ որ կը տարածուի Նաթալէն մինչեւ անգղիական արեւելեան Ափրիկէ, գրեթէ 2000 հզրմ. երկար: Ծովուն մօտ եղող մասը ցած է և արեւադարձային կլիմայ ունի ու ենթակայ միայն դաղթային տունկերու մշակութեան. իսկ կոյս անտառները՝ որ ընդարձակ տեղ կը գրաւեն՝ կը բովանդակեն խէժի ծառեր և փիղեր: Ներսերը երթալով կը բարձրանայ. հոս կլիման նուազ տօթագին է:

Երկրին տարածութիւնն է 761,000 հզրմդր. քռ. բնակիչները՝ 3 միլիոն:

Գլխաւոր կեդրոններն են՝ Լորէնցոյ-Մարքիզ (10,000 բն.). Պիերա և Մոզամպիք:

Տեղական հարստութիւններն են՝ խէժ, փղոսկր, շաքար եւ բամբակ. հանքերէն ունի ոսկի և հանքածուխ:

Ափրիկեան սեւամորթի տիպար

Պօղոս-Լուստա: Տեղական հարստութիւնն է քառշուռ, սուրճ եւ շաքարեղէգ:

ԱՆԿՈԼԱ Մոզամպիքէն արեւլի ընդարձակ՝ եւ մեծ մասամբ բարձրաւանդակներու երկիր մ'է: Թէպէտեւ հասարակածային է, բայց բարեխառն կլիմայ կը վայելէ, շրնորհիւ իր լայնութեան եւ ցուրտ հոսանքի մը՝ որ ծովեզերքին երկայնութեան կը շրջի:

Ունի 1,270,000 հզրմդր. քռ. տարածութիւն և երկու միլիոն բնակիչ, մեծ մասը սեւամորթներ:

Գլխաւոր կեդրոնն է՝ Ս.

Բ.— ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ ԿՈՒՅԱՆԱ

Փորթուգալի պատկանած այս հողամասը գրեթէ անորոշ սահմաններով՝ կը գրաւէ ֆրանսական արեւմտեան Ափրիկէի մասը:

Դեռ կռապաշտ վիճակի մէջ է ժողովուրդը որ սեւամորթ է. կայ մահմետականութիւն ալ: Կլիման վատառողջ է, թէեւ սքանչելի բուսականութիւն ունի վեցամսեայ առատ անձրեւներուն եւ ջերմութեան բարձր աստիճանին համար:

Երկրին մէջ կը վիստան անթիւ հօտեր փիղերու, այծեամեւրու եւ կապիկներու: Բաց ի ընծուղտէն եւ ռնգեղջիւրէն՝ կան նաեւ շատ տեսակ օձեր, եւ մանաւանդ ահագին պօաներ:

Երկրին բերքն է՝ ոսկեփոշի, փղոսկր եւ մասնաւորապէս պղպեղ:

Գ.— ԿՂԶԻՆԵՐ

Աղլանտեանի մէջ Փորթուգալի կը պատկանին Դաշարի գըլխայ կղզիները՝ որ գաղթականութիւն մ'են. Մատերեան եւ Սառքեան որոնք ծանօթ են «Մերձաւոր կղզիք» պաշտօնական անուան տակ. գաղթականութենէն աւելի մայր ցամաքի գաւառներ են:

Մատերեանց անուանի է գինին: Հուսկ Կույանայի ծոցին մէջ ունի Իշխանաց եւ Ս. Թովմաս կղզիները:

ՊԵԼՃԻԱԿԱՆ ԱՓՐԻԿԷ

Պելճիա Ափրիկէի մէջ ունի միայն.

Ք Ո Ն Կ Ո Յ

Սա երբեմն անկախ տէրութիւն մ'էր Պերլինի ժողովքով (1885) հաստատուած՝ իբրեւ Պելճիոյ Լէորդա Բ. Թագաւորին անձնական կալուած։ 1908էն ի վեր Պելճիոյ գաղթականութիւն մ'եղած է։ Ան հասարակածային կլիմայ ունի և գրեթէ ամբողջապէս ծածկուած է ընդարձակ անտառներով։ Ունի 2, 420, 000 հզրմզր. քռ. տարածութիւն և 15 միլիոն բնակիչ։ Պելճիոյ Քոնկոն աշխարհիս ամենահարուստ գաւառներէն մին է, բայց կլիման եւրոպացիներուն անյարմար է և տեղական աշխատաւորի մեծ պակաս մը կայ որ թոյլ չի տար երկրին բարգաւաճման։

Գլխաւոր հարստութիւնն է յառչոռ, որու արտադրութեան մէջ Պրադիլէն վերջը կու գայ, և փղոսկր։ Մայրաքաղաքն է Պոււա. կարեւոր քաղաք՝ Լեորդափիլ (16, 000 բն.)։

ԱՆԿԱԽ ԱՓՐԻԿԷ

Ափրիկէի մէջ միայն երկու անկախ պետութիւններ կան. Եթովպիոյ կայսրութիւնը՝ և Լիբերիոյ հասարակապետութիւնը:

Ա. — ԵԹՈՎՊԻՈՅ ԿԱՅՍՐՈՒԹԻՒՆ

Եթովպիա կամ Հապէշաստան կը գրաւէ եթովպական բարձրաւանդակի և Սոմալիոյ մեծ մասը. սահմանակից է արեւմուտքէն եգիպտական Սուտանի. հարաւէն անգղիական արեւելեան Ափրիկէի և իտալական Սոմալիայի. արեւելքէն Բրիտանական Սոմալիայի:

Երկիրը լեռնային է. ունի 1,120,000 հզրմդր. քս. տարածութիւն և 12 միլիոն բնակիչ, որոնք՝ ինչպէս անունը կը նշանակէ՝ այլազան ժողովուրդներ են, (Հապէշ = խառն ժողովուրդ) որովհետեւ բաց ի եթովպացիներէն, որոնք սեմական ցեղին կը պատկանին, կան դարձեալ սեւամորթներ և կաղան ցեղին պատկանողներ, որոնք երկրին հարաւ-արեւելեան կողմը կը բնակին. ամէնքն ալ արուեստով հովիւ և երկրագործ են, կռուասէր բարքերով: Կրօնքով ալ կը տարբերին իրարմէ. եթովպացիները քրիստոնեայ (ղպտիներ) են. միւսները մուսուլման մահմետականներ: Պետութեան վարչութեան ձեւն է բացարձակ կայսրութիւն. կայսրը կը կոչուի «Նըկուս» արքայից արքայ: Երկիրը կը բաժնուի զանազան դաւառներու՝ որոնք միջին դարու աւատականութեան ոճով կը կառավարուին Ռաշե մը:

Մայրաքաղաքն է Ադիս-Աբապա (60,000 բն.). կարեւոր քաղաք՝ Հարար (50,000 բն.) սուրճի կարեւոր նաւատեղի մ'է:

Եթովպիա իր բնական պայմաններովը ամենահարուստ երկիր մ'է, զանազան մշակութիւններու թէ՛ արեւադարձի (սուրճ, բամբակ) և թէ՛ բարեխառն գօտիի (որթ, ձիթենի) բերքեր ունի. յարմար է նոյնպէս անասնաբուծութեան, և կը կարծուի որ ունենայ հանքային մեծ հարստութիւն, ոսկի և երկաթ. բայց այս հարըս-

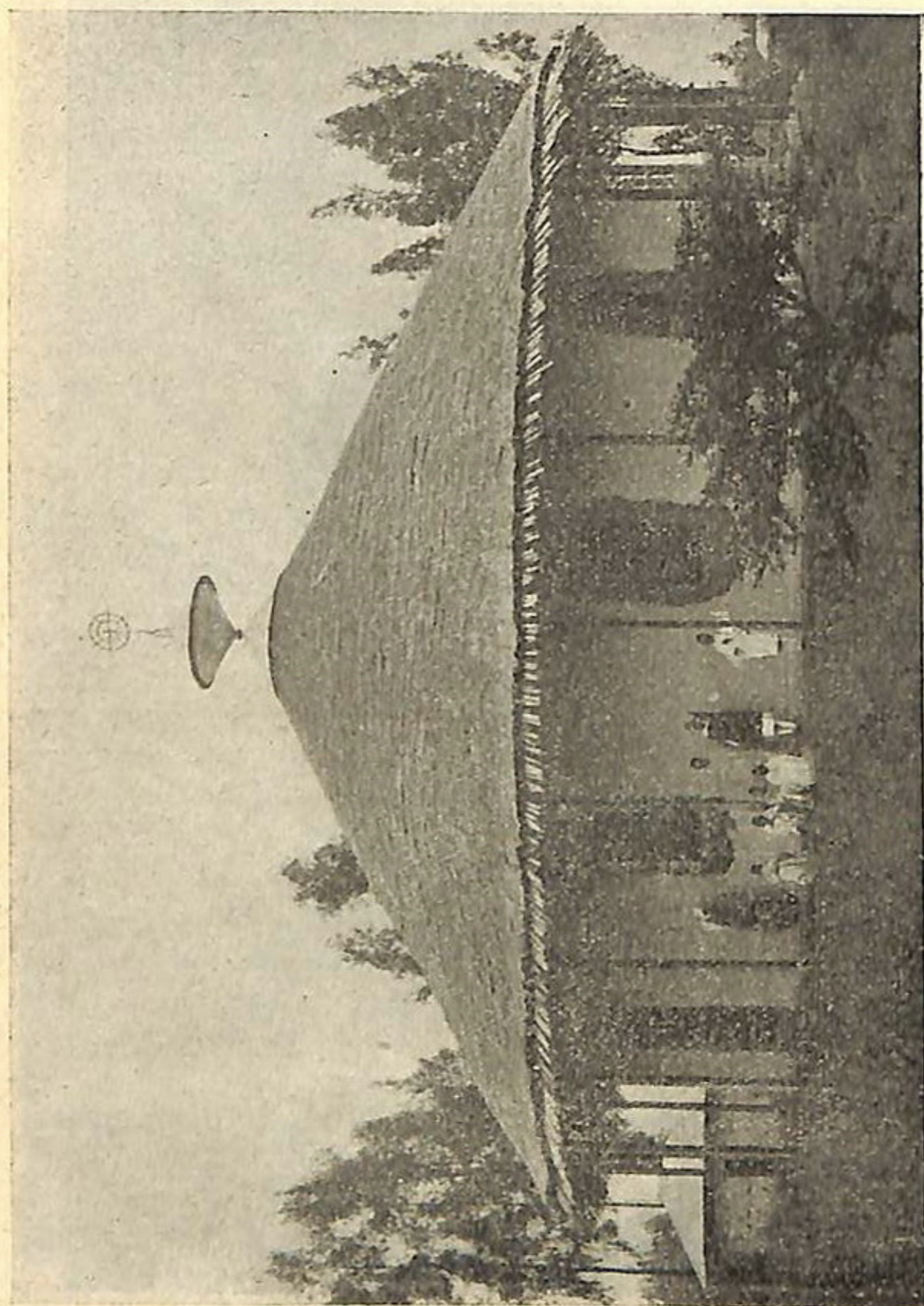
խոցումիւն մեկտակամ հովանոցով

տութիւնները քիչ շահագործուած են բնակչութեան սակաւութեանը
և հաղորդակցութեան դժուարութեանը պատճառաւ:

Պէնի Շամկուլ ցեղի սեւամորթ տիպար մը

Պլխաւոր արտադրութիւններն են՝ սուրճ, կաշի, փղոսկր եւ
մոմ. փոխադրութիւնները կը կատարուին կարաւաններով:

ՔՐԵՍՏԻԱՆ ԲՆԱՆՈՒՄ - ԳԼԽԱՎՈՐ ԵՆԻՆԵՐԵՐԻ

Ծան. — Եթովպիա շատ հին ժամանակներէն իսկ անձուկ յարաբերութիւններ ունեցած է Հայոց հետ. այդ երկրին մէջ փոքրիկ հայ գաղթականութիւն մը գոյութիւն ունի, շուրջ 600 հոգի, որոնք մեծ մասամբ Հարարի և Ատիս-Ապապայի մէջ կը բնակին. հիմերուն թիւը ցանցառ է և անորոշ. ներկայ փոքրաթիւ հայ գաղութին առաջիններն եղած են Արաբկիրցիներ 1896ի Հարդերու շրջանին. յետոյ ուրիշներ 1903ին, 1908ին: Ունին ազգային եկեղեցի, կալուած, ընթերցարան, զանազան բարեմալատակ միութիւններ:

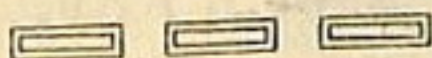
Եթովպահայ գաղութը մեծապէս սատարած է Հապէշաստանի բաղաքակրթութեան, գիտութեան և արուեստի մէջ. որով ունեցած ենք և ունինք հոն պետական բարձր հայ պաշտօնեաներ արքունեաց և նախարարութեանց մէջ:

Բ. — ԼԻԲԵՐԻՈՅ ՀԱՍԱՐԱԿԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Կը գրաւէ Սիերա-Լեոնայի (անգղիական կալուած) և Փղոսկրի Ափոշնքի (ֆրանսական կալուած) մէջտեղ եղած հողամասը: Ծովային գաւառ մ'է. ունի 95,400 հզրմդր. քռ. տարածութիւն և 2 միլիոն բնակիչ: Հասարակապետութիւն մ'է, որուն իրական իշխանութիւնը կը տարածուի միայն ծովեզերեայ գաւառներուն վրայ՝ ուր սեւամորթներ կը բնակին և կը մշակեն սուրճ, և քառշուշ: Ծովեզերքէն հեռու գաւառները ծածկուած են կոյս անտառներով՝ ուր կը բնակին անկախ վայրենի բնակիչներ:

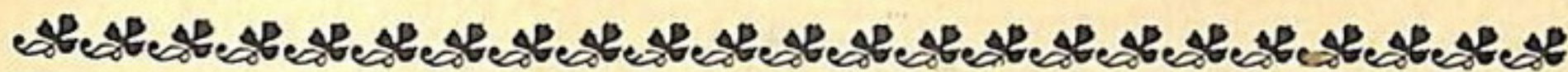
Մայրաքաղաքն է Մոնրաշիա (6,000 բն.) որ բանուկ նաւահանգիստ է:

Այս հասարակապետութիւնը հիմնուեցաւ 1822ին մարգասիւրական ընկերութեան մը ձեռքով, հոն փոխադրելու համար Ամերիկայէն փրկանաւորեալ սեւամորթ գերիները:

U. U t f t y U.

U. S. N. 141

ԱՄԵՐԻԿԱ

ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԵՔ

Ամերիկան կամ Նոր Աշխարհը՝ գտած է Քրիստափոր Գոլումպոս 1492ին։ Ակամայ անարդարութիւն մ'է որ միայն հարաւային Ամերիկայի մէկ պետութեան մը տրուած է Գոլոմպոսի անունը։ 1507ին աշխարհագիր մը, սխալ ծանօթութեամբ կարծեց որ Նոր Աշխարհը գտած է Փլորենտացի նաւաստի մը Ամերիկոս Վեսպուչի։ ուստի առաջարկեց երկիրը կոչել Ամերիկա։ Հազիւ ճանչցաւ սխալը 1513ին, ուզեց սրբագրել, բայց շատ ուշ էր։ Ամերիկա անունը արդէն տարածուած և ընդունուած էր։

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԴԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ

Ամերիկա կը գտնուի բոլորովին արեւմտեան կիսագունտին մէջ։ Շատ

մօտ է Ասիոյ (Պեհրինկի նեղուցը 85 հզրմղր.)։ Աւելութեան կը զինները՝ երկու ցամաքները իրարու կը կապեն։ Հիւսիսային ծայրով կը մօտենայ Եւրոպայի որմէ հեռու կը մնայ 3500 հզրմղր. հարաւէն՝ Ափրիկէէն հեռու է 3700 հզրմղր.։ Ան շրջապատուած է, արեւելքէն՝ Ատլանտեան ովկիանոսով, հիւսիսէն՝ հիւսիսային Սառուցեալ ովկիանոսով, արեւմուտքէն՝ Խաղաղական ովկիանոսով։

Ամերիկա ձեւացած է երկու մեծ ցամաքներէ։ ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ և ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ. մին միւսին հետ կապուած է պարանոցներու գօտիով, որոնց մէջ կարեւորն է Թեռնան-քիփեքի պարանոցը (200 հզրմղր.), և Փանամա պարանոցը (56 հզրմղր.)։ Այս պարանոցներու գօտիներու շրջանը կը կոչուի Կեդրոնական Ամերիկա։

ՄԱԿԵՐԵՒՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

Ամերիկայի միջին բարձրու-
թիւնն է 660 մեդր, հետե-

ւաբար անմիջապէս Ասիայէն վերջը կու գայ: Բարձրութիւնները
գրեթէ իր մէկ քառորդը կը գրաւեն, և կը տարածուին հիւսիսա-

Որսորդութիւն՝ Ամստեամսց ինժեներու մէջ

յին ծայրէն մինչեւ հարաւային ծայրը: Նրկու Ամերիկաներն ալ
չափակցեալ կազմուածք ունին, ձեւացած երեք զուգահեռական
գօտիներէ և ուղղուած հիւսիսէն հարաւ:

ա. — Արեւմտեան լեռնաշղթաները, ցամաքին բարձրագոյն-
ները, կ'երկարին խաղաղականի զուգահեռական. ասոնք են. Ապա-
ռաժ լեռներ հիւսիսային Ամերիկայի մէջ (բարձրագոյն գագաթ

Մար-Ֆենդից 6200 մեդր) և Անտեանց շորան հարաւային Ամերիկայի մէջ (բարձրագոյն գագաթ Արուն-քակոշա 7035 մեդր):

Բ. — Արեւելեան կողմը Աղլանտեանի եզերքը կ'երկարին հիւսիսային Ամերիկայի մէջ Լապրատորի բարձունքները եւ Առեկեն լեռները. հարաւային Ամերիկայի մէջ Կոշյանայի և Պրագիլի բարձրաւանդակները՝ բաժնուած Ամազոնով:

Գ. — Այս երկու կարգ բարձրութիւններու միջեւ կը տարածուին հորիզոնական մեծ դաշտագետիններ. հիւսիսային սառուցեալ ովկիանոսէն մինչեւ Մեքսիքոյի ծոցը (Ֆանատայի մարգագետին և Միսիսիպիի հովիտը) Անթիլեան ծովէն մինչեւ Փաթակոնիա (Որենորի, Ամազոնի եւ այլ դաշտագետիններ):

✓
3. Կ Լ Ի Մ Ա Յ
Թէպէտեւ մակերեւոյթի նոյն կազմութիւնը ունին երկու Ամերիկաները, բայց կլիմայով կը տարբերին իրարմէ:

Հիւսիսային Ամերիկա մեծ մասով բարեխառն գօտիի տակ կ'իյնայ, բայց հակառակ Եւրոպայի՝ իր կլիման աւելի ցաւաքային է: Ապառաժ լեռներու ամբողջ արեւելեան կողմը բաց է բեւեռային ցուրտ հովերու դիմաց. իսկ հարաւէն՝ Մեքսիքոյի ծոցէն կ'ընդունի հարաւային քամին չափազանց տաք:

Հարաւային Ամերիկայի վարի ծայրը միայն բարեխառն գօտիի մէջ է: Կտրուած հասարակածով եւ բաց ալիսեան հովերու առջեւ՝ երկրին երկու քառորդը ծովային արեւադարձային կլիմայ ունի՝ միեւնոյն ժամանակ տաք է և խոնավ:

Կեդրոնական Ամերիկան և Անթիլիաններն ալ նոյն պայմաններն ունին:

Երկու Ամերիկաներն ալ շատ երկար գետեր ունին. երկարագոյնները կը գտնուին արեւելեան զառիվայրին կամ Աղլանտեանի կողմը. մինչդեռ Խաղաղականի զառիվայրը՝ կարճ գետեր ունի:

ա. — Հիւսիսային մեծ գետերն են՝ Եռզոն (3200 հզրմդր.) որ կը թափի Պեհինկի ծովը. Մեգեկի (4600 հզրմդր.) կը վերջանայ հիւսիսային սառուցեալ ովկիանոս. ասոնք տարւոյն երեք քառորդը սառած են:

բ. — Աղլանտեանի հարկատու են Ս. Լաշրենտիոս (3800 հզրմ.), Միսիսիպի (4000 հզրմդր.) որ կը վազէ հիւսիսէն հարաւ կեւ:

Աշխարհագրութիւն գ. տարի.

դրոնական մեծ դաշտագետինն մէջ, ուր աջէն կը ստանայ Միսոնի (3900 հզրմդր.), ձախէն՝ Օհիոյ և տեղադրուի կը վերջանայ Մեքսիքոյ ծոցին մէջ։ Միսսիսիպի-Միսոնի՝ աշխարհիս ամենէն երկար գետն է. (6750 հզրմդր.)։ Ադլանտեան կը թափին դարձեալ հարաւային Ամերիկայի գետերը. Որենիքա (2300 հզրմդր.), Անագոն (4900 հզրմդր.)՝ որ աշխարհիս հսկայ գետն է. հասարակածին զուգահեռական կը վազէ, այնպէս ալ դայն կոչած են « տեսանելի հասարակած »։ Ունին գետ մ'ալ՝ Ռիոյ-Տե-Փրարա (4200 հզրմդր.)։

գ. — Խաղաղականի գետերը ընդհանրապէս կարճ են. կարեւորներն են՝ Գոյունայիս և Ռիոյ-Քոլորատոյ (2700 հզրմդր.), երկուքն ալ հիւսիսային Ամերիկայի մէջ։

ԿԵ ԼԻՃԵՐ Բազմաթիւ և ընդարձակ լիճեր կան հիւսիսային Ամերիկայի մէջ. Քանատայի հինգ մեծ լիճերը միայն Ադրիական ծովուն մակերեսոյթէն աւելի տարածութիւն

Նիակարայի ջրվեժը

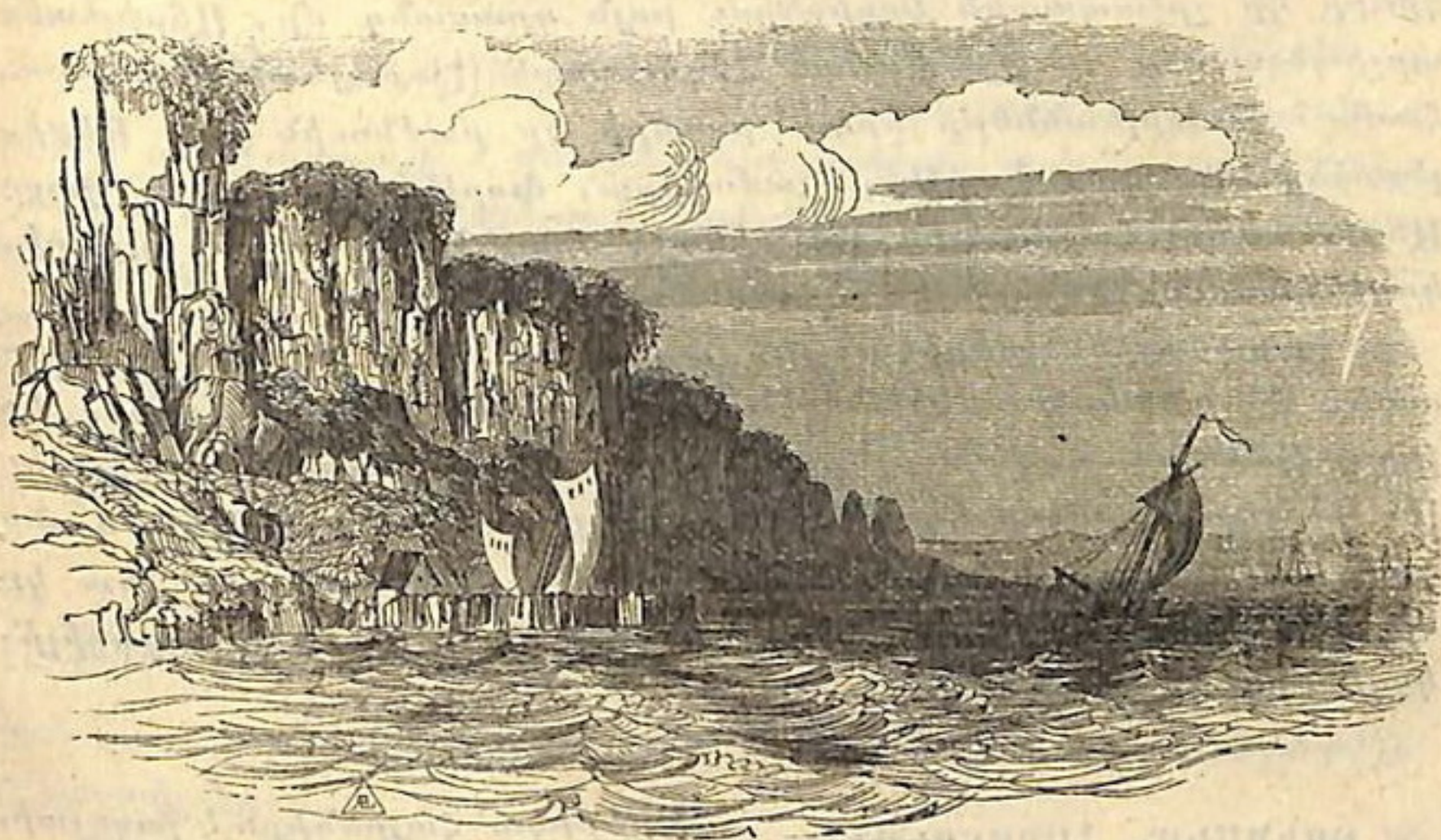
ունին եւ կը կազմեն ներքին ծով մը անուշ ջուրով։ Այս լիճերն են. Վերին լիճ (80,800 հզրմդր. քռ.), Միչիկան (58,140 հզրմդր. քռ.), Հոչրոն (61,600 հզրմդր. քռ.), Էրիէ (25,900 հզրմդր. քռ.) եւ Օնթարիոյ (18,800 հզրմդր. քռ.)։ Էրիէ և Օնթարիոյ լիճերու մէջտեղ 50 մեղր բարձրութեամբ կը վազէ Նիակարա նշանաւոր ջրվեժը։

Ուրիշ լիճեր կը գտնուին դարձեալ Հարաւային Ամերիկայի ծայրը. ասոնց մէջ կարեւորն է Դեյեգազա լիճը (8350 հզրմ. քմ.):

Հիւսիսային Ամերիկա՝ աշխարհիս միւս մասերէն ամէնէն աւելի ընդարձակ ծովափունքն ունի (75,000 հզրմդր.) և հարուստ է կղզիներով ու թերակղզիներով:

Հիւսիսային ովկիանոսը դիւրամատոյց ծովափունք չունի որովհետեւ գրեթէ միշտ սառոյցով փակուած է. այնպէս որ Աղլանտեանէն խաղաղական անցքը, հիւսիս-արեւմուտքէն՝ անկարելի է: Այս ովկիանոսը առաջին անգամ շոգենաւ մը կտրեց 1905ին:

Աղլանտեան ովկիանոսը որ արեւելեան ափը կը թրջէ, կը կաղմէ. ա — Հոշտարնի ծոցը որ ովկիանոսին հետ միացած է հա-

Հոշտարնի ծոցը

մանուն ներդուցով և մաս մ'ալ բաժնուած է Լապրատոր թերակղզիով: Հոշտարնի ծոցը հշմարիտ ներքին ծով մ'է, բայց քիչ կարեւոր. որովհետեւ տարւոյն մեծ մասը սառած կը մնայ: Բ. — Ա. Լաշրենտիոսի ծոցը. շրջապատուած Նոր Երկիրով և Պրեքոն գլխով: Ա. Լաւրենտիոսի ծոցին հարաւակողմը ծովախորշեր կան, որոնցմէ կարեւոր է Ֆոշնաի. միշտ աւելի հարաւ ծովեզերքը ոչ միայն ա-

զատ է սառոյցէ՝ այլ եւ դիւրամատոյց ըլլալով ամէնէն յաճախուածն է: Գ. — Մեքսիքոյի ծոցը՝ ուրիշ ներքին ծով մը, թերատաձեւ. արեւելեան կողմն ունի Ֆլորիդա թերակղզին, հարաւը բռնած են՝ Ֆոշպա կղզին և Եռքարան թերակղզին:

Խաղաղական ուղիանոսը արեւմտեան ափանց վրայ մէկ ծոց միայն կը ձեւացնէ, Ֆալիֆորնիայի վտանգաւոր եւ քիչ յաճախուած ծոցը. արեւմուտքէն՝ համանուն պարանոցով գոց է: Քալիֆորնիայի ծոցէն դէպ ի հիւսիս բաւական մաս մը, մինչեւ Ս. Ֆրանչիսկոս, ծովեզերքի կանոնաւորութիւն կայ. հոսկից կը սկսին ծամածռութիւններ՝ ուր կան Վանքոուր, Շարլորքա Դշխոյիկ կղզիները: Հոսկ Ս. Եռքարան կղզիները որոնք իբրեւ Ալապա պարանոցին բեկորները երկնցած են ծովուն մէջ, կը գոցեն ուղիանոսին այն մասը որ կը կոչուի Պեհրիկի ծով:

Կեդրոնական Ամերիկա նեղ է, ծովը խորապէս մէջը մտած. զինքը կը շրջապատեն կղզիներու լայն դրասանգ մը, Անրիլեանց արշիպելագոսը եւ Արեւմտեան Հնդկաստան (Լաքայեան կամ Պալամա): Անթիլեանները երկու խումբի կը բաժնուին Մեծ Անրիլեաններ (Քուպա, Հաիթի, Եամայիքա, Փորթո-Ռիքոյ) եւ փոքր Անրիլեաններ հարաւային Ամերիկայի մօտ: Կեդրոնական Ամերիկայի կարեւոր ծոցերն են Հոնտուրա և Փանամա:

Հարաւային Ամերիկա քիչ յօդուածաւորում և քիչ կղզիներ ունի: Աղլանտեան ուղիանոսէն կը ձեւանան Ամենայն սրբոց եւ Ռիոյ-Եանէյրոյ ծովախորշերը. աւելի հարաւ՝ Պայիա-Պրանքա եւ Ս. Գեորգ: Կարեւոր կղզիներն են Ֆալքլենտ և Հրոյ Երկիր, որոնց դիմաց Մակէյլան նեղուցով Աղլանտեանը Խաղաղականի հետ կը միանայ: Խաղաղականի կարեւոր ծոցերն են Արիքա և Կոչալաքիլի. կղզիներէն՝ Կալափակոս:

ԲՈՒՍԱԿԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

Ամերիկա՝ հայրենիքն է լագուտի, գետնախնձորի և քարառոյի: Եւ-

րօպացիները տարած են միւս ցամաքներու բոլոր օգտակար տունկերը, այնպէս որ այսօր Ամերիկա ամէն տեսակ բոյսեր ունի եւ մեծաքանակ կ'արտադրէ՝ եգիպտացորեն, քամրակ և սուրճ:

Կը բաժնուի բուսական զանազան դօտիներու. ա. — ընդարձակ քոչնտրաներոշ գօտի մը՝ հիւսիսային Քանատայի մէջ: Բ. — Երկու անտառային գօտի. մին՝ հիւսիսային կողմն է եւ ընդարձակ հողեր կը գրաւէ Քանատայի, Միացեալ Նահանգներու և Քալի-

Ֆորնիոյ մէջ. միւսը՝ վարը Արճենթինայի, հարաւային Քիլի եւ Փաթակոնիոյ մէջ: Գ. — Երկու ընդարձակ կորդ գօտիներ՝ այն է Միսիսիփի աւազանին մեծ մարդագետինը եւ Արճենթինայի Պամպաները: Դ. — Արեւադարձային անոռներու գօտի:

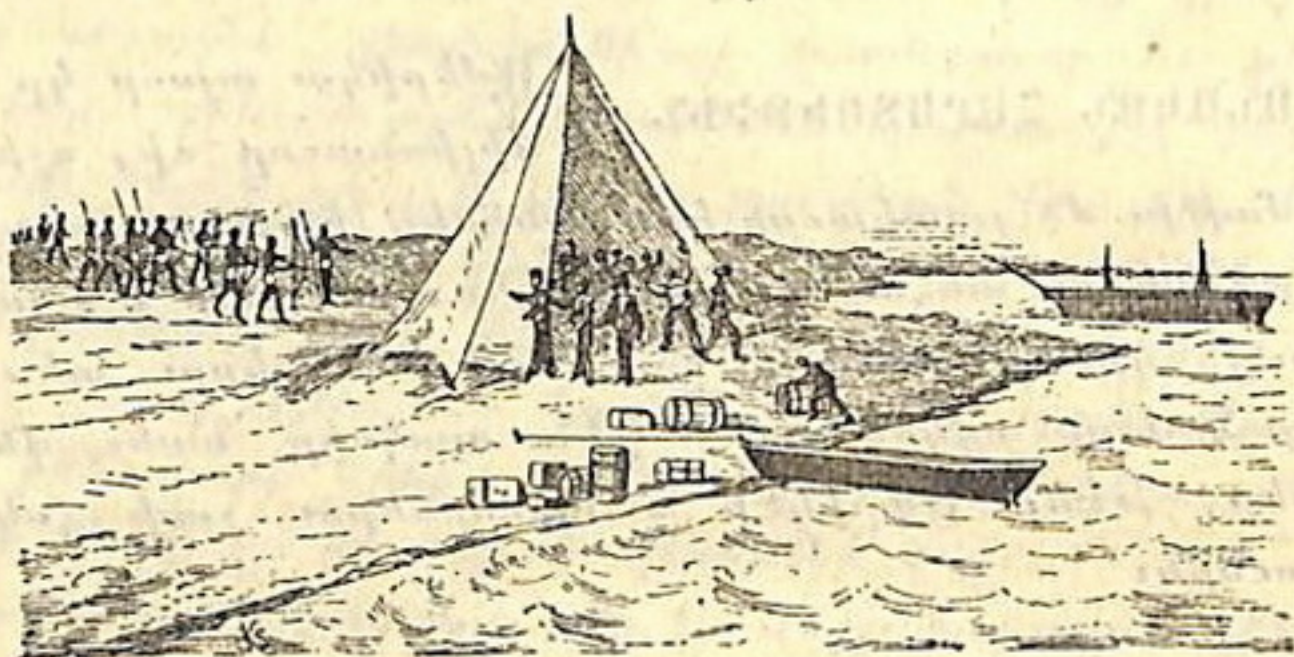
ԿԵՆԴԱՆԱԿԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ Ամերիկա այսօր կը բուծանէ միլիոնաւոր ձի, ոչխար, եղ, խոզ, բազմաթիւ մուշտակաւոր կենդանիներ (կապոյտ աղուէս, արջ, կուզաքիս) ձկներու անհամար տեսակներ. բնագէտ մ'ըսած է՝ Ամազոն միայն կը պարունակէ շատ աւելի ձկներու տեսակ՝ քան բոլոր Աշխարհի ովկիանոսը: Չեն պակսիր նաեւ վնասակար կենդանիներ, թէեւ Ամերիկէի ստնաւորներու չափ հսկայ կաղամուծք չունին:

ՀԱՆՔԱՅԻՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ Ամերիկա միւս ցամաքներէն աւելի հարուստ է հանքերով. նշանաւոր են Ալասքայի եւ Քալիֆորնիոյ ոսկերէր դաշտերը. Քալիֆորնիայի, Մեքսիքոյի, Փերուի արծաթի երակները: Մեծ լիճերու, Պոլիւսիայի, Քիլի՝ պղնձի հանքերը, Քալիֆորնիայի սնդիկը, ընդարձակ եւ անապատ երկարի, հանքածոշխի եւ քարիշղի հանքերը, եւ Պրադիլի ադամանդը: Կարելի է ըսել թէ չկայ հանք մը որ Ամերիկայի մէջ մեծաքանակ չգտնուի եւ որոնցմէ շատերուն արտադրութեան մէջ՝ առաջին տեղը չբռնէ:

ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻՉ Ամերիկայի բովանդակ տարածութիւնն է 41 միլիոն հզրմիլ. քա. որուն 23ը հիւսիսային՝ եւ 18ը հարաւային Ամերիկայի կը պատկանի:

Տեղացի ժողովուրդը կը կոչուի Ամերիկայի Հնդիկներ, որովհետեւ Քրիստափոր Գոլոմպոս Նոր աշխարհը գտնելով՝ կարծեց Հնդկաստան գտնել դէպի Արեւելք ճամբայ ընելով, եւ կամ կը կոչուէին կարմրամորթ որովհետեւ դէմքերնին կը ներկէին: Ասոնք փոքրամասնութիւն կը կազմեն (15 միլիոն) Ամերիկայի բնակչութեան քով որ 210 միլիոն է եւ մեծ մասամբ կը պատկանին Սպիտակ ցեղին, որոնք Ամերիկա մտած են Վաշինգտոն տիրապետութեամբ եւ իրենց հետ տարած՝ եւրոպական քաղաքակրթութիւնն ու

լեզուն: Տեղացիներէն մաս մը՝ դեռ վայրենի վիճակի մէջ են եւ
կը թափառին հիւսիսային Ամերիկայի սակաւարձակ դաւառնե-
րուն մէջ: Սպիտակ ցեղը աւելի հաստատուած է հիւսիսային Ամե-
րիկայի մէջ, ուր կլիման աւելի նման է եւրոպայինին. այս ցեղին

Ամերիկայի բնիկ վայրեցիներ

մէջ տիրող տարրն եղած է Անգղ-Սաքսոն ցեղը, որով երկիրը կո-
չուած է Անգղ-Սաքսոն-Ամերիկա. մինչդեռ լատին ցեղերը (իտա-
լացի, սպանիացի, փորթուգալցի) գիմած են հարաւային Ամերիկա,
որով Լատին Ամերիկա անունը տուած է երկիրը:

Գ. ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄ Եւրոպայի տէրութիւնները Ամե-
րիկայի ամբողջապէս տիրած է-
ին, բայց գաղթականութիւնները մեծ մասամբ ազատած են մայր
հայրենիքի իշխանութենէն և այսօր երեք մեծ անկախ պետու-
թիւններէն՝ միայն Քանադա կը մնայ Անգղիոյ: Եւրոպայի հպա-
տակ միւս երկիրները շատ քիչ են:

Ամերիկեան բնիկ ցեղերու պետ մը

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ

ՊԵՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՔԱՆԱՏԱ

Կ. ԴԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ Քանատա կը գրաւէ հիւսիսային Ամե-
րիկայի հիւսիսային կտորը (մաս չեն
կազմեր Ալասքա՝ որ Միացեալ-Նահանգներու կը պատկանի եւ
Նոր-Երկիր ու Լապրատոր, որոնք թէպէտեւ Անգղիական կալուած
են, բայց առանձին վարչութիւն ունին):

Ան կը տարածուի մէկ կողմէն խաղաղական ովկիանոսէն Ա-
լասքայէն մինչեւ Ադլանտեան, յետոյ Մեծ լիճերէն մինչեւ բեւե-
ռային երկիրները՝ միւս կողմանէ:

Հալիֆարսէն (Ադլանտեանի վրայ) մինչեւ Վանքուվը (խաղա-
ղականի վրայ) 6000 հզրմդր. է: Նաւահանգիստներ ունի որ Եւ-
րոպայի շատ մօտ են. Հալիֆարս՝ Լիւրքուէն 3600 հզրմ. հեռու է:

Կ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ 1533-1543ին ֆրանսացի մը
գտաւ երկիրը և ֆրանստա ա-
նունը դրաւ միայն Ս. Լաւրենտիոսի եղերքին. յետոյ երբ հետըղ-
հեալէ ամբողջ ցամաքին ծանօթացան, նոյն անունը պահեցին ամ-
բողջ հողամասին: 1763ին Ֆրանսացիներէն անցաւ Անգղիացւոյ և
կոչեցին Նոր-Բրիտանիա:

Կ. ՄԱԿԵՐԵՒՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ Քանատայի ընդարձակ հո-
ղամասը՝ բնական երեք
մեծ գաւառներու կը բաժնուի:

ա. - ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԳԱՒԱՌ՝ որ կ'իյնայ Ս. Լաւրենտիոս պա-
րանոցին եւ Ադլանտեանի մէջտեղ: Առեկէն լեռնաշղթաներու շա-
րունակութիւնն է. բարձր լեռներ չունի, այլ միայն բլուրներ:

Զ. — ՀԻՒՍԻՍ-ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԳԱԽԱՌ՝ որ Հուտարնի ծոցը կը շրջապատէ. բարձրաւանդակ մ'է՝ ամբողջապէս լիճերով ծածկուած, ուր գետակները զայն ամէն կողմէն կը կտրեն:

Գ. — ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳԱԽԱՌ ըսուածը՝ անսահման դաշտազետին մ'է, բացարձակ հորիզոնական:

Դ. — ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԳԱԽԱՌ կամ ԲՐԻՏԱՆԱԿԱՆ ԳՈԼՈՄՊԻԱ՝ լեռնային գաւառ մ'է 1000-1200 միջին բարձրութեամբ:

Ե. — ԿԼԻՄԱՅ Քանատա գտնուելով երկու ովկիանոսներու մէջտեղ և պատասպարուած լեռներէ, զանազան կլիմայ ունի որ շատ կը տարբերի հիւսիսէն հարաւ, արեւելքէն արեւմուտք:

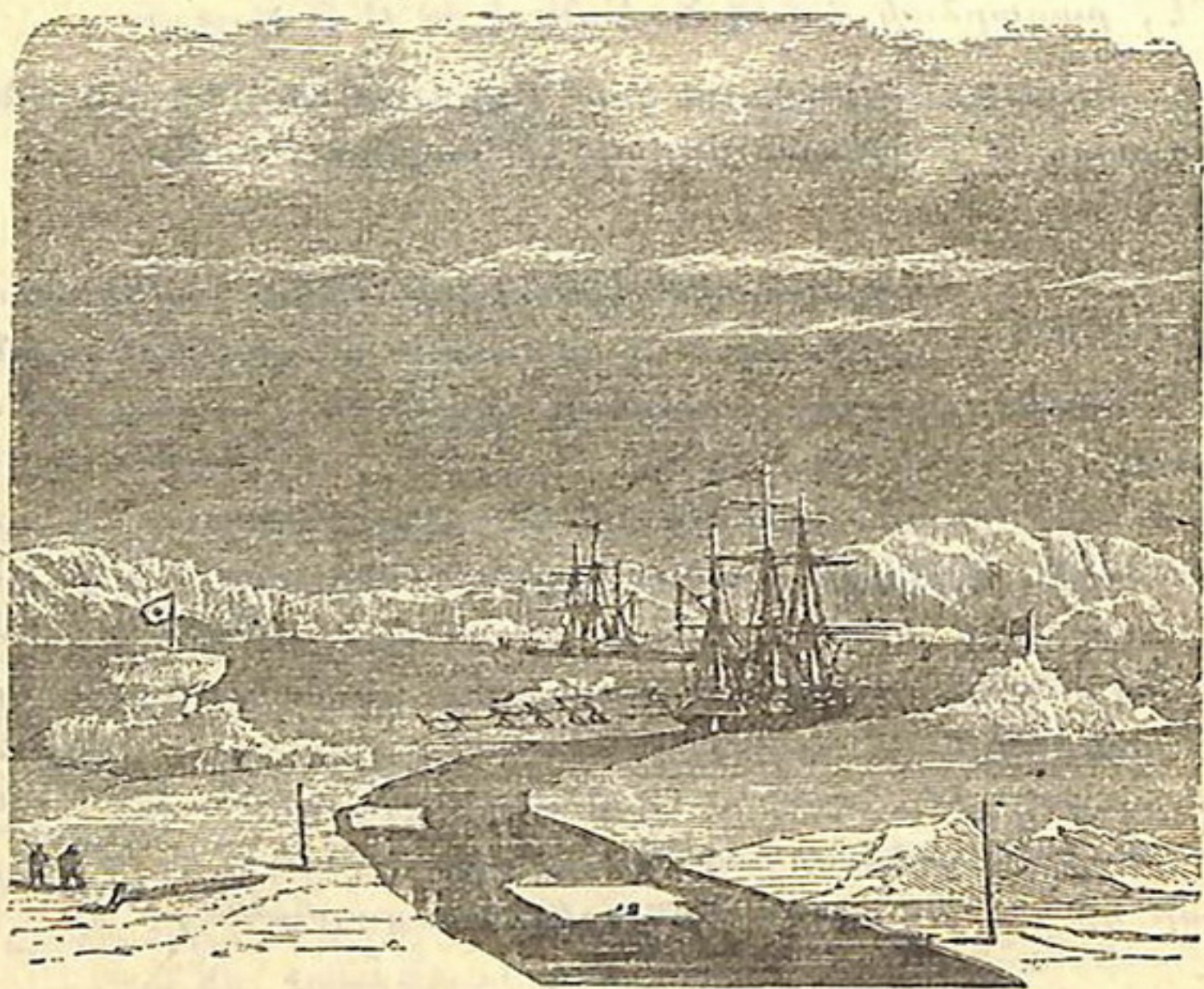
Արեւելքը ցոշրտ կլիմայի տակ է. արեւմուտքը՝ ընդհակառակն ծովային կլիմայի տակ: Աղլանտեանի մերձակայ գաւառները՝ ցամաքային կլիմայ ունին. խիստ ձմեռ. բայց Ս. Լաւրենտիոսի հովտին մէջ անձրեւը առատ է: Կեդրոնը ցոշրտ կլիմայի տիպի տակ կ'իյնայ. ձմեռը ջերմաչափը շատ վար կ'իջնէ. իսկ գոտիի տակ կ'ընէ: Յուրտ եղանակը երկար կը տեւէ, անձրեւը ամառը տաք կ'ընէ: Յուրտ եղանակը երկար կը տեւէ, անձրեւը նուազ է, մինչդեռ ձիւնը՝ առատ: Հիւսիսային ծայրը ձմեռը ցուրտ և երկար կը տեւէ. բեւեռային կլիմայի պայմաններն են: X

Զ. — ԱՇԽԱՐՀԻՍ ՎՐԱՅ ամենաշատ անուշ ջուր ունեցող երկիրն է Քանատա. իր լիճերու մակերեւոյթն է 325,000 հզրմդր. քա.: Կարեւոր գետերն են. Ս. Լաւրենտիոս (1135 հզրմդր.) որ հինգ մեծ լիճերու սահանքն է: Այս լիճերէն չորսը Քանատայի եւ Միացեալ Նահանգներու մէջ ցրուած են:

Վերին լիճը՝ աշխարհիս ամէնէն ընդարձակը (87,900 հզրմդր. քա.) Սէն-Մարի ջրանցքով կը հաղորդակցի Հոշրոն լճին հետ որ իր կարգին կը միանայ Միչիկան լճին հետ, որ բոլորովին Միացեալ Նահանգներու կը պատկանի, և Էրիէ լճին հետ:

Էրիէ՝ կը թափի Օնթարիոյ լճին մէջ, բայց որովհետեւ Օնթարիոյ լիճը 100 մեղր ցած է Էրիէ լճէն, Նիակարա գետն է որ համբաւաւոր ջրվէժը ձեւացնելով կը միացնէ երկու լիճերը:

Այս երկու լիճերը կը կանոնաւորեն Ս. Լաշրենտիոսի հո-
տանքը և նաւարկելի դիժ մը կը կազմեն. նաւարկելի սակայն մի-
այն ամառուան ամիսները, որովհետեւ դեկտեմբերէն ապրիլ սա-
ռած կը մնայ:

Սառած միջնակի մէջ

Ներսոն՝ տղմուտ ջուրով կը թափի Հուսարնի ծոցը՝ որ 500
հազարամեղր երկարութիւն ունի:

Մաքէնգէ նաւարկելի պիտի ըլլար՝ եթէ տարւոյն մեծ մասը
աղաա մնար սառոյցէ: Հուսկ Պրասեր (1200 հզրմեղր.) եւ Գո-
լոմպիա (2,700 հզրմեղր.):

Կ. ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻՉ

Քանաաա ունի 9,600,000
հզրմեղր. քռ. տարածութիւն՝

որուն 2 ու կէս միլիոնը անբնակելի է: Բնակչութեան թիւն է
8,772,000, զրեթէ ամէնքն ալ սպիտակ ցեղէն են, որովհետեւ
Հնդիկները եւ Նոբիմացիները 110,000ը չեն անցնիր: Սպիտակ
ցեղին մէջ մեծամասնութիւն կը կազմեն Անգղ-Սաքսոնները, բազ-

մաթիւ են նոյնչափ ֆրանսացիները, մնացորդ ֆրանսական գաղթականութեան: Քանատա պանդուխտներու երկիր մ'է. կան գերմանացիներ, ռուսեր, իտալացիներ, որոնք իրարմէ կը տարբերին կրօնքով. մեծամասնութիւնը կաթողիկէ են. տիրող լեզուն է անգղիերէն:

ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆ Քանատա անգղիական գաղթականութիւն մ'է՝ որ 1867էն ի վեր անկախութիւն կը վայելէ: Դաշնակցութիւն մ'է ձեւացած ութ գաւառներէ, որոնք են՝ Վերին Քանատա կամ Օնթարիոյ. Ստորին Քանատա կամ Քոնպեկ. Նոր Սկովտիա, Նոր Պրոշնստիք, Մանիթոպա, Եդմոնթոն իշխանի կղզի, Բրիտանական Գոշնմպիա, Ալպերթա և Սանքարչեզան: Ամբողջ դաշնակցութեան գլուխն է ընդհանուր կառավարիչ մը, Անգղիոյ գահէն ընտրուած:

ՔԱՂԱՔՆԵՐ Մայրաքաղաքն է Որրաւա (119,000 բն.)՝ ուր կը նստի կառավարիչը: Փայտի բանուկ վաճառականութիւն ունի. կարեւոր քաղաքներն են՝ Գոշպեք (126,000

Գոշպեք

բն.) Ս. Լաւրենտիոսի ծայրը պատերազմական և վաճառականական նաւահանգիստ. Մոնրեալ (1,000,000 բն.) Քանատայի ամէնէն բազմամարդ և ամէնէն վաճառաշահ կեդրոն. Հալիֆաքս (58,000 բն.) Նոր-Սկովտիոյ ափանց վրայ սքանչելի նաւահանգիստ. Վիկտորիա (191,000 բն.) նոր քաղաք մ'է՝ երկիրը կտրող շոգեկառքի գծին վրայ:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ Հաւառակ բեւեռային երկիրներու, Քանատա Բրիտանական գաղթականութիւններու մէջ կարեւոր տեղ կը բռնէ:

Ան կ'արտածէ գլխաւորապէս երկրագործական արտադրութիւններ՝ ցորեն, պտուղ, գարի եւայլն: Կը բուծանէ կենդանիներ որով կ'արտածէ նոյնպէս՝ միս, պանիր, մուշտակ եւայլն: Իբրեւ հանք ունի՝ ոսկի, պղինձ, հանքածուխ և նիքէլ: Ս. Լաւրենտիոսի մէջ ծաղկած են մասնաւորապէս մետաղագործական ճարտարարուեստներ:

Վաճառականութիւնը կը կատարէ թէ՛ շոգեկառքով՝ որ 62,000 հզրմգր.ի ցանց մը կը կազմէ, և թէ՛ ներքին ծովով կամ նաւարկելի գետերու ճանապարհով:

ՆՈՐ-ԵՐԿԻՐ ԵՒ ԼԱՊՐԱՏՈՐ

Նոր-Երկիրը՝ կը գտնուի Ս. Լաւրենտիոս ծոցին դիմաց. Լապրատոր մեծ թերակղզիին ծովեզերեայ փոքրիկ մասը կը կազմէ: Յաճ կղզի մ'է լինելով և անտառներով ծածկուած: Ալիման խոնաւ և չափազանց մառախլապատ է:

Ան ունի 110,670 հզրմգր. քռ. տարածութիւն եւ 261,000 բնակիչ: Թէպէտեւ Անգղիոյ իշխանութեան տակն է և աշխարհագրորէն Քանատայի մաս կը կազմէ, բայց տեսակ մը անկախութիւն ունի: Մայրաքաղաքն է Սուրբ Յովհաննէս (25,300 բն.):

Ան մշակութեան տեսակէտով շատ խեղճ է, երկրին միայն մեծ հարստութիւնն է՝ ձուկը, եւ մասնաւորապէս ձողաձուկը: Իբրեւ հանք՝ ունի պղինձ և գետնածուխ:

ԱԼԱՍՔԱ

Կը գրաւէ Հիւսիսային Ամերիկայի Հիւսիս արեւմտեան ծայրը. Քանատայէն մինչեւ Պեհրինկի նեղուցը: Կեդրոնը կը գրաւէ մեծ բարձրաւանդակ մը. իսկ հարաւը՝ բարձր լեռներ: Ունի 1,500,000 հզրմդր. քա. տարածութիւն և 64,000 բնակիչ, բաղկացած տեղացիներէ (Եսքիմացիներ և Հնդիկներ) և օտարականներէ (չինացի, ամերիկացի):

1867էն ի վեր՝ Միացեալ-Նահանգները զայն գներ են: Մայրաքաղաքն է Օիւնոյ (35,000 բն.): Գլխաւոր արտադրութիւններն են՝ փոկ ձուկը և հանքեր՝ ոսկի և պղինձ, ասոնք միայն շահագործուած են. ունի նոյնպէս հանքածուխ:

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԿԱԼՈՒԱԾՆԵՐ

Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ՝ Ֆրանսա այսօր ունի երկու կղզիներ՝ Սեն-Բիեռ (50,000 հզրմդր. քա. տարածութիւն) և Միլըլոն: 1713էն ի վեր ձկնորսութեան իրաւունք մը տրուած էր իրեն՝ Նոր-Երկրի արեւմտեան ափին վրայ. այս պատճառաւ կոչուած է ֆրանսական ծովափ: 1904էն ի վեր հրաժարած է այս իրաւունքէն:

ՄԻԱՑԵԱԼ-ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ

ԳԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ ՄԻԱՑԵԱԼ-ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԸ ՀԻՆՍԻՍՏԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԿԵԴՐՈՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԸ ԿԸ ԴՐԱՆԵՆ, սահմանակից ըլլալով՝ ՀԻՆՍԻՍՏԱՅԻ Քանաատայի, հարաւէն՝ Մեքսիքոյի, արեւելքէն՝ Աղլանտեան ովկիանոսին, արեւմուտքէն Խաղաղական ովկիանոսին:

ՄԱԿԵՐԵԻՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ, Մակերեւոյթի կազմութիւնը կը ներկայացնէ երեք մեծ բաժանումներ: ա. - Արեւելեան կողմը՝ Աղլանտեանի եզերքը կ'երկարին Առիկանի կամ Ափսալաշի կոչուած լեռները 1400 հզրմդր. երկարութեամբ, ասոնք կանոնաւոր զուգահեռական լեռնաշղթաներ են բաժնուած հովիտներով: բարձրագոյն գագաթն է Պլաք Տու (2044 մեղր): Ասոնց ստորոտը կը գտնուին՝ քարիւղի և երկաթի օգտակար հանքեր: բ. - Կեդրոնը Ալէկանի և Ապառաժ լեռներու միջեւ կը տարածուի Միսիսիպի ընդարձակ դաշտագետիկը: գ. - Արեւմուտքը՝ Խաղաղականի եզերքը՝ կը գոյեն ուրիշ բարձրաւանդակներ որ կը կոչուին Սիերա-Նեվադա:

ԿԼԻՄԱ ՄԻԱՑԵԱԼ-ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԸ, ամբողջութեամբ առնուած, ցամաքային կլիմայ ունին, ձմեռը՝ ցուրտ, իսկ ամառը՝ տաք. բայց Եւրոպայէն ոչ նուազ ընդարձակ ըլլալուն, կարելի է հետեւեալ գօտիներու բաժնել:

ա. - Աղլանտեանի եզերքը՝ ամառը չափազանց տաք կ'ընէ, իսկ ձմեռը՝ խիստ ցուրտ:

բ. - Մեքսիքոյի ծովեզերքը արեւադարձի աւելի մօտ՝ ամառը առատ անձրեւ կու գայ, որով յարատեւ խոնաւկեկ տաքութիւն մը կը տիրէ, ուսկից ծնունդ կ'առնէ ջերմի հիւանդութիւնը. ինչպէս է դեղին չերա՛ կոչուած մահացու հիւանդութիւնը:

գ. - Կեդրոնը՝ օդը չոր ըլլալուն, ամառը սաստիկ տաք կ'ըն-

նէ. բայց յանկարծ ցոշրտ հոսանքներ մթնուորաբ կը կտրեն և ջերմաչափը մինչեւ 30 աստիճան կ'իջեցնեն: Արբեմն նոյնիսկ ահաւոր փոթորիկ կը հանեն:

դ. — Մեծ լիճերու շրջակայքը՝ անուշ ջուրերու մօտ ըլլալուն, մեղմ կլիմայ կը վայելէ:

ե. — Արեւմտեան կողմը՝ լեռներու մօտ՝ ծայրայեղ կլիմայ կը տիրէ:

զ. — Հուսկ խաղաղականի եղերքը՝ ծովային կլիմայ ունի:

ՋՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Միացեալ-Նահանգներու ջրագրութիւնը կը կազմեն՝ Միսսիսիպի որուն անունը կը նշանակէ «Մեծ գետ», սքանչելի ջուրի հոսանք մ'է 4200 հզրմղր.: Ան իր ընթացքին՝ կ'ընդունի ձախէն Խլիկոնա՝ ջրանցքով մը Միչիկան լճին հետ կապուած. աջէն՝ Միսսուրի (4700 հզրմղր.) և Օհիոյ, որոնք կը թափին Մեքսիքոյի ծոցը:

Աղլանտեանի հարկատու է Հոչուսըն՝ խոր և լայն. ջրանցք մը զինք կը կապէ մեծ լիճերու հետ:

Խաղաղական թափող գետերը նաւարկելի չեն, կարեւորներն են՝ Քոլորադա, Սաքրամենթոյ և Քոլորադոյ:

Լիճերէն բուն Միացեալ-Նահանգներու կը պատկանի Միչիկան:

ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻՉ

Միացեալ-Նահանգները ունին 7,800,000 հզրմղ. քա. տարածութիւն. հարկ է սակայն աւելցնել Ալասքա և Հավայի կղզիները՝ որ տէրութեան մաս կը կազմեն. դուրձեալ, Փորքոյ-Ռիքոյ, Փիլիպինները կոչում (Մարիանեան կղզիներու մէջ. Ավկիա-նիա) և Թոքոնգիլա՝ որոնք դադրականութիւններ են. որով բովանդակ տարածութիւնը կ'ըլլայ 9 ու կէս միլիոն հզրմղր. քա.:

1920ի աշխարհահամարին համեմատ՝ ունէին 107 միլիոն բնակիչ: Միջին հաշուով 10 բնակիչ մէկ հզրմղր. քա.ի. այնպէս որ Միացեալ-Նահանգները 72 քաղաքներ ունին՝ որոնց բնակչութեան թիւը 100,000ը կ'անցնի և 33 քաղաքներունը՝ 200,000ը կ'անցնի: Մեծամասնութիւնը կը պատկանի Անգլ-Սաքսոն, Սլաւոն (95 միլիոն). կան նոյնպէս սեւամորթներ (10 միլիոն), յետոյ կարմրամորթ հնդիկներ (244,000), հուսկ դեղիկներ (116,000): Տիրող լեզուն է անգղիերէն:

ԿՐՕՆՔ ԵՒ ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆ Միացեալ-Նահանգները երբեմն անդդիական գաղթականութիւն մ'էին. 1776ին՝ Ֆրանսայի օգնութեամբ անկախութիւն ստացան: Այսօր դաշնակից հանրապետութիւն մ'է. ձեւացած 48 նահանգներէ, մէկ դաշնակից գաւառէ (Վոլումպիա) և երկու երկիրներէ (Ալաբա և Հավաի): Իւրաքանչիւր նահանգ ունի իր հանրապետական սահմանադրութիւնը, (կառավարիչ մը և երկու խորհրդարան) վարչութիւնը, գատաւորները և գործադիր մարմինները:

Դաշնակից վարչութիւնը կը կազմեն նախագահ մը (չորս տարուան իշխանութեամբ) վեհաժողով մը (ծերակոյտն ու երեսփոխաններու խորհրդարանը) եւ յետոյ՝ արդարութեան բարձրագոյն ատեան մը:

Երկրին մէջ ամէն կրօնք ազատ է. բազմաթիւ են բողոքականները (25 միլիոն), կաթոլիկէները (20 միլիոն):

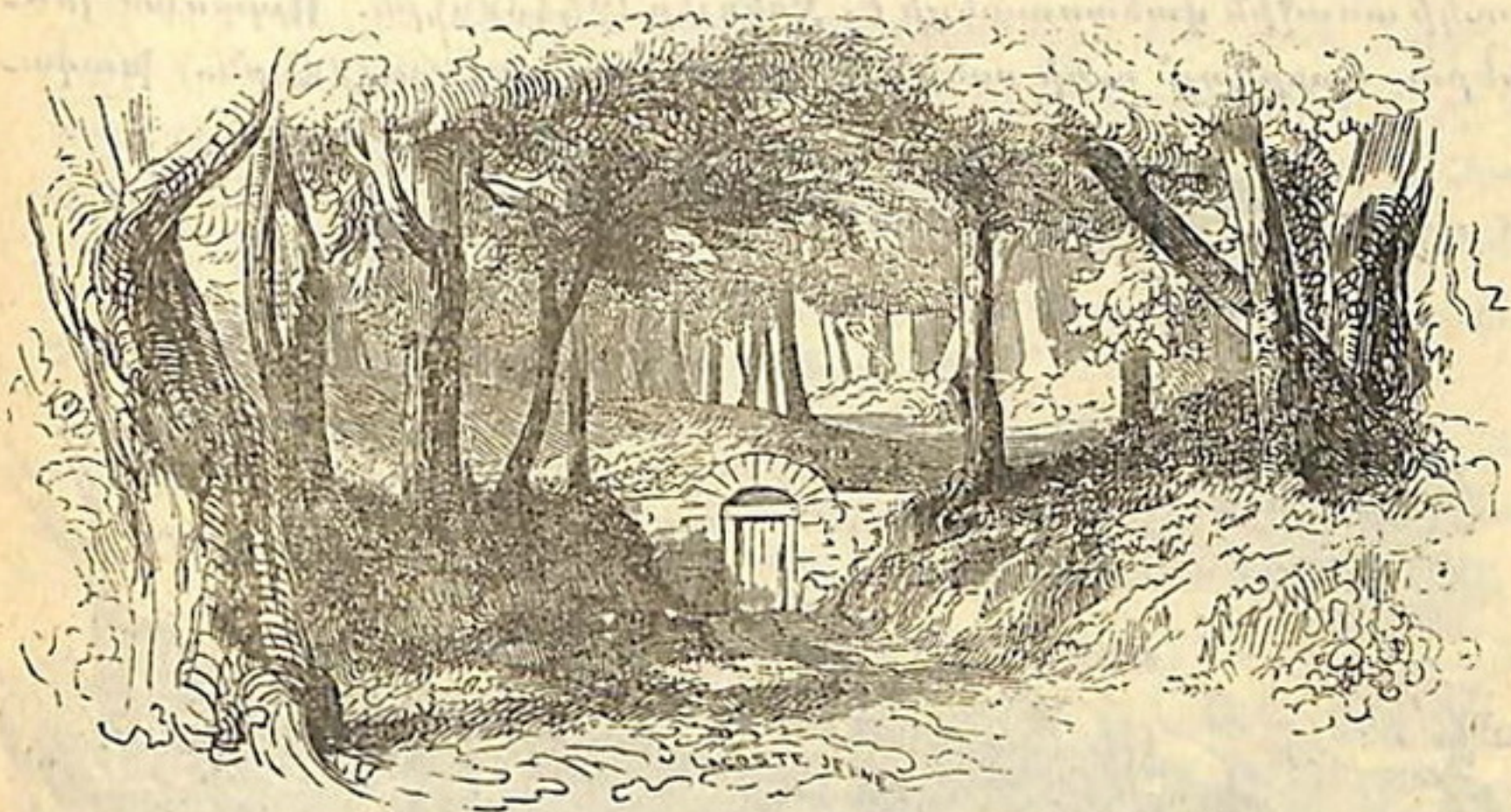
ՔԱՂԱՔՆ ԵՐ Միացեալ-Նահանգներու մայրաքաղաքն է Ուաշինկըն (437,000 բն.), հոս կը նստի նախագահը եւ կեդրոն է խորհրդարաններու: Կարեւոր քաղաքներն են՝ Նիւ-Եօրք դաշնակցութեան առաջին քաղաքը. ունի 7 միլիոն բնակիչ: Բանուկ նաւահանգիստ եւ մեծ վաճառատեղի բամբակի, քարիւղի եւ ցորենի: Երկրին վաճառականութեան կէտը Նիւ-Եօրք կը կատարէ. աշխարհիս առաջին նաւահանգիստն

ՈՒԱՇԻՆԿԵՆԻ կապիտոլիոնը

ներն են՝ Նիւ-Եօրք դաշնակցութեան առաջին քաղաքը. ունի 7 միլիոն բնակիչ: Բանուկ նաւահանգիստ եւ մեծ վաճառատեղի բամբակի, քարիւղի եւ ցորենի: Երկրին վաճառականութեան կէտը Նիւ-Եօրք կը կատարէ. աշխարհիս առաջին նաւահանգիստն

է: փարերսուն քաղքին նշանաւոր են մետաքսեղէնները. Ֆիլատելֆիա (2 միլիոն) նշանաւոր է իր դարդերով. Պաշտոն (800,000 բն.) գրականութեան կեդրոն, Միացեալ-Նահանգներուն Աթէնքն ը-

Ուաշինկթընի գերեզմանը՝ Մըմը Վէռմընի մէջ

սուած է: Հոս ծնած է Բենիամին Ֆրանքլին իմաստասէրը: Քամպրիձ ունի նշանաւոր համալսարան. Պըֆալօ (507,000 բն.)

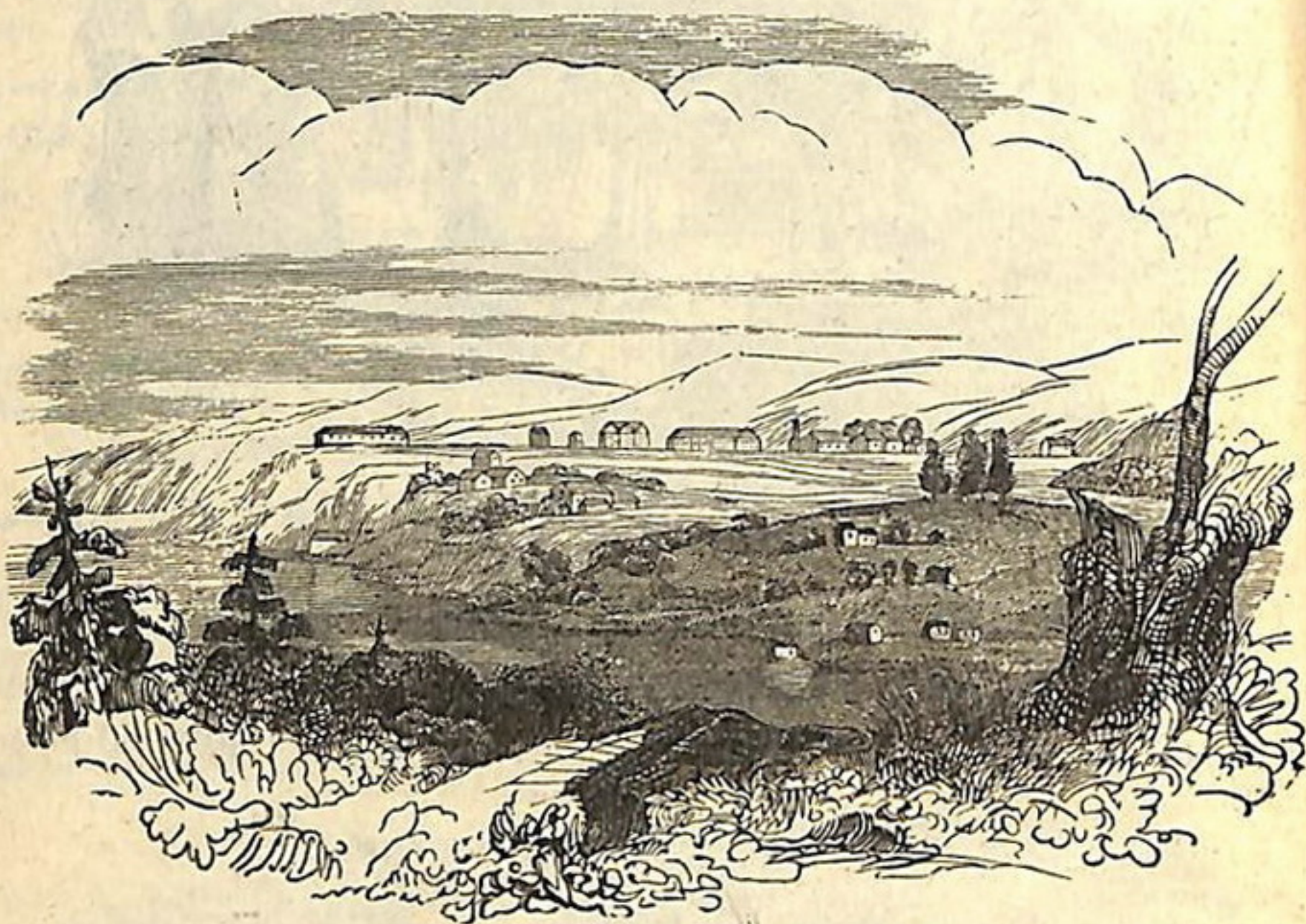

Համալսարան Ֆիլատելֆիայի մէջ

Լըրիէ լճին վրայ՝ ցորենի և փայտի անուանի վաճառատեղի է. Փիքրապոչը՝ ամէնէն սեւ քաղաքն որ կարելի է երեւակայել. «Երկաթի, ածուխի, կրակի և ծուխի քաղաք» • Չիքակոյ (2,702,000

Աշխարհագրութիւն Գ. տարի.

բն.) Միջիկան լճին վրայ՝ մեծ կեղբոն է արմտիքի և աղած մսի վաճառականութեան: Պալրիւնը (734,000 բն.) բանուկ նաւահանգիստ մ'է՝ կ'արտածէ ծխախոտ. Նոր-Օրլեան (387,000 բն.) բամբակի առաջին վաճառատեղի է. Տենոչեր (254,000 բն.) Ապառաժ լեռներու ստորոտը՝ ունի ոսկի. Սան Ֆրանցիսքոյ (508,000 բն.) Խաղա-

Զիմուորական դպրոց Ուէսդ-Քոէնզի մէջ

դականի վրայ բանուկ նաւահանգիստ մ'է. 1906ին երկրաշարժով կործանեցաւ եւ յետոյ շինուեցաւ: Լոս Անձելըս (577,000 բն.) մեծ վաճառատեղի է գինիի և պտուղի:

Կ՝ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Միացեալ-Նահանգները այսօր աշխարհիս մէջ տնտեսական աւելանալուստ պետութիւններն են. երկիրը՝ քիչ շատ կը հայթայթէ երկրագործութեան և ճարտարարուեստի բոլոր նիւթերը: Նոյնպէս ներքնահողին հարստութեամբ՝ առաջին տեղը կը բռնէ: Ամերիկեան մշակութիւնը կը պարունակէ գլխաւոր չորս ճիւղեր. 1. — արմտիքի ձարակարոյսերոշ մշակոչքիշն. 2. — սպանդանոցի կենդանիներոշ բոշծոշն. 3. — ագարակի կենդանիներոշ բոշծոշն. 4. — բամբակի մշակոչքիշն:

ա. — Արմտիք. Ամերիկեան դերագանց արմտիքն է եգիպտացորենը. սա այնքան տարածուած է՝ որ արտադրութիւնը, աշխարհիս արտադրութեան երեք քառորդը կը կազմէ: Միջին արտադրութիւնն է տարեկան 678 միլիոն կենդինար: Մեծ մասը կը ծառայէ ժողովրդեան կերակուրի. բայց գլխաւորապէս կու տան խոզերու, եղջիւրաւոր կենդանիներու և ձիերու: Եգիպտացորենէն վերջ կու գայ ցորենը. ասոր մշակութիւնը աւելի օգտակար է, որովհետեւ Եւրոպա կը զրկուի: Միւս արմտիքը նուազ կարեւորութիւն ունի:

բ. — Սպանդանոցի կենդանիներ. կը սնուցանեն մասնաւորապէս Արեւմտեան մարգագետիններու մէջ:

Միացեալ-Նահանգները՝ առաջին երկիրն է եղջիւրաւոր կենդանիներու (67 միլիոն) եւ խոզերու (70 միլիոն). երկրորդ, Ռուսիայէն վերջ, ձիերու (11 միլիոն), և ոչխարի (52 միլիոն):

գ. — Ագարակի կենդանիները՝ կը սնուցանեն Հիւսիսային Աղլանտեանի եզերքը, և կեդրոնը: Ասոնցմէ կ'առնեն՝ կաթ, կարագ եւ պանիր:

դ. — Բամբակի մշակութիւնը՝ կ'իրագործեն հարաւային գաւառներուն մէջ: Ասոր արտադրութեան մէջ ալ առաջին տեղը կը բռնէ:

Այս գլխաւոր մշակութիւններու քով կան ուրիշ ոչ նուազ կարեւորներ ալ. ինչպէս են պտուղի՝ Քալիֆօռնիայի մէջ, ծխախոտի՝ որուն արտադրութեան ոչ մէկ տէրութիւն կը հաւասարի. որբատուիկի և շաքարեղեգի:

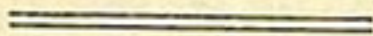
Ե. ՀԱՆՔԵՐ Միացեալ-Նահանգներու ներքնահողը մեծապէս հարուստ է. ոչ մէկ երկիր կը հաւասարի անոր հարստութեան՝ մասնաւորապէս երեք ամենակարեւոր նիւթերու արտադրութեան մէջ. ածուխ, երկաթ եւ պղինձ: Պարծեալ առաջին կարգը կը բռնէ կապարի և քարիշղի արտադրութեամբ, և ապա՝ միակ պետութիւնն է որ ամենաշատ ոսկի և արծաթ կ'արտադրէ:

Զ. ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ Երկրին հարստութիւնը բերելու համար նաւահանգիստներու մօտ, որ երբեմն հարիւրաւոր հզրմղր, հեռու կը մնայ, ամերիկացիները մեծ ջանք թափեր են շոգեկառքի գծեր դնել:

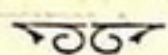
լու: Միացեալ-Նահանգները միայն ունին 428,000 հզրմգր. երկաթուղւոյ ցանց. գրեթէ բոլոր աշխարհիս ունեցածին կէսը: Նշանաւոր են ցամաքային չորս երկար գիծերը, որոնք երկու ովկիանոսները իրարու կը միացնեն. Աղլանտեանը և Խաղաղականը:

Բաց ի շոգեկառքի գծերէն, Միացեալ-Նահանգները ունին գետերու ճամբան: Միայն Միսիսիպի իր գետակիցներով կը կազմէ 45,000 հզրմգր. ճամբայ մը: Յետոյ բազմաթիւ ջրանցքներ՝ գետերը կը կապեն Մեծ լիճերու հետ և ուրիշ ջրանցքները, լիճերը և Ս. Լաւրենտիոսը կը կապեն Հոշտսընի հետ՝ որ Նիւ-Եօրք կը թափի. այնպէս որ Նիւ-Եօրքէն մինչեւ Նոր-Յուէան՝ կարելի է ճամբորդել գետի և լճի ճամբով:

Նւրսպայի եւ աշխարհիս միւս մասերուն հետ յարաբերութեան մտնելու համար Միացեալ-Նահանգներն ունին վաճառականական մեծ նաւատորմիղ մը:

Մ Ե Ք Ս Ի Ք Ո Յ

ԳԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ Մեքսիքոյ կը բռնէ Հիւսիսային Ամերիկայի հարաւային ծայրը: Սահմաններն են. արեւմուտքէն Խաղաղական ովկիանոս, արեւելքէն Մեքսիքոյի ծոցը և Անթիլեան ծովը. հիւսիսէն՝ Միացեալ-Նահանգները. իսկ հարաւէն՝ Կուաթէմալա:

ՄԱԿԵՐԵՒՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ Ան կը ձեւանայ երեք մեծ բնական գաւառներէ. ա. — ՍՏՈՐԻՆ-ՔԱԼԻՖՈՐՆԻԱ՝ որ կ'երկարի Խաղաղականի եւ Քալիֆորնիոյ ծոցին մէջտեղ. նեղ թերակղզի մ'է՝ ժայռուտ և անապատային: բ. — Բարձրաւանդակ մը՝ 110 մեղր միջին բարձրութեամբ: գ. — Թէ՛սի ափէք պարանոցը՝ որ 250 մեղր բարձրութիւն ունի՝ հիւսիսէն: Իերիկան կեդրոնականէն կը բաժնէ, եւ Եռչքարան թ:

Կ Լ Ի Մ Ա Յ Գրաւած դիրքովը՝ Մեքսիքոյ արեւադարձի երկիր մ'է. հիւսիսային կողմը՝ անապատ, իսկ հարաւը՝ խոնաւ: Տարին երկու եղանակ ունի. անձրեւոտ ամառ և չոր ձմեռ: Այսուհանդերձ բարձրութեան տարբերութիւնները կը կազմեն երեք գօտի: ա. — Տաք գօտի (20° - 26°) ուր ջերմութիւնը խեղդուկ, անտանելի է, որովհետեւ խոնաւ է եւ անձրեւը ճախճախուտներ կը ձեւացնէ: ջերմի եղանակն է: բ. — Բարեխառն գօտի: գ. — Յոշրտ գօտի:

Ջ Ր Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ջուրի հոսանքները հեղեղներ են, որոնք ստէպ ցամքած կը մնան, անձրեւներու եղանակին կ'աճին, ջրվէժներ կը կազմեն. նաւարկելի չեն:

1. Մեքսիքոյի կը պատկանի Քալիֆոռնիոյ բերակղզին՝ որ կը կոչուի ՍՏՈՐԻՆ-ՔԱԼԻՖՈՐՆԻԱ զանազանելու համար բուն Քալիֆոռնիայէն՝ որ Միացեալ-Նահանգներու կը պատկանի:

ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻՉ

Տարածութիւնն է 1,987,000

հզրմգր. քա., իսկ բնակչու-

թեան թիւը՝ 18 միլիոն, որոնց մէջ կան հնդիկներ (43⁰/₀) որ բնիկ
ցեղը կը կազմեն. սպիտակներ (19⁰/₀) մնացորդը սպանիացիներ, և
յետոյ խառնածիւններ (30⁰/₀):

ՇԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

Երեք դար Մեքսիքոյ՝ Սպանիոյ դադ-
թականութիւնն էր. անկախութիւն

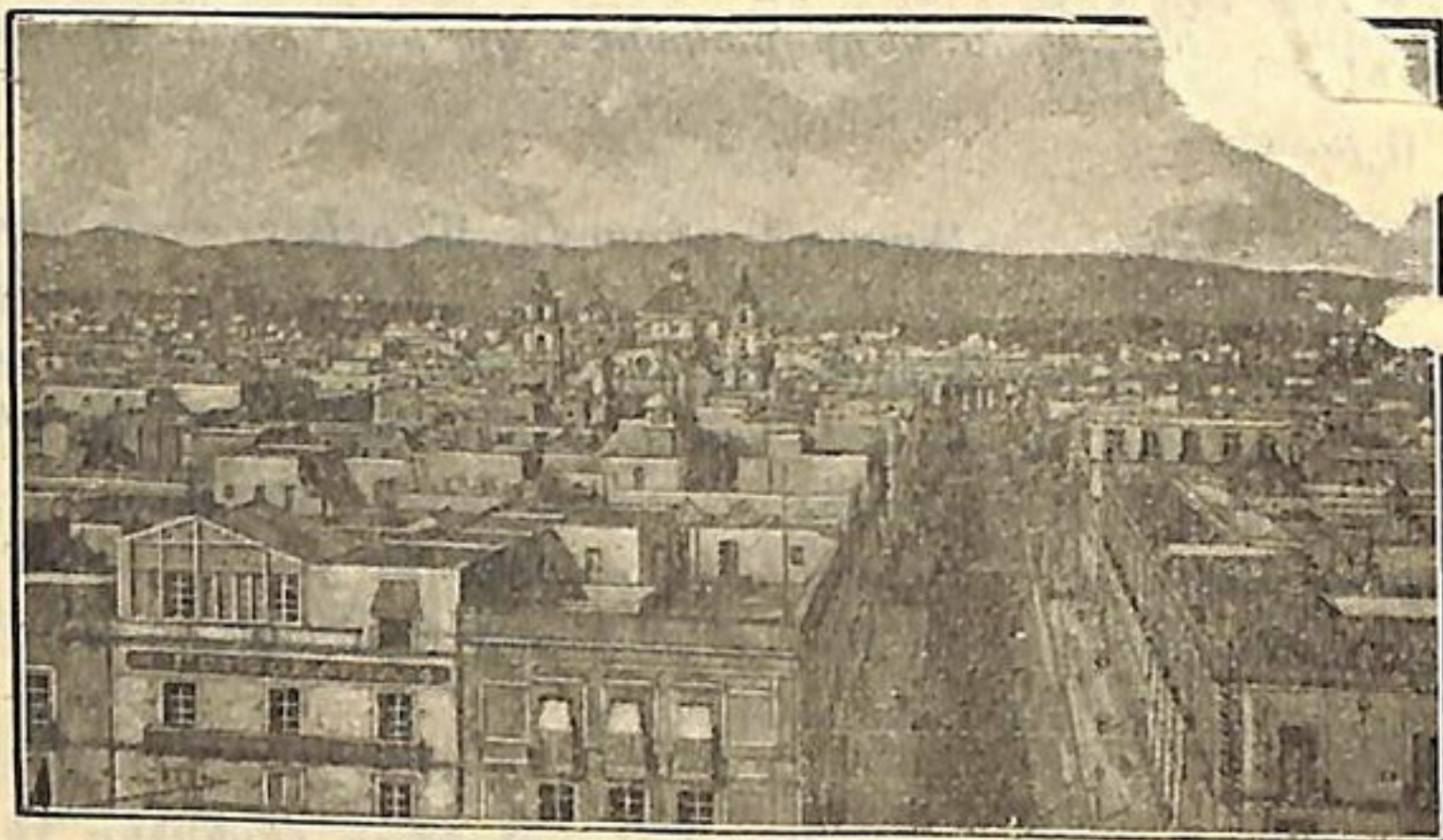
ստացաւ 1821ին. յետոյ ներքին երկպառակութենէ եւ արտաքին
կռիւներէ ու զանազան վարչութեան ձեւեր փոփոխելէ վերջ, 1857ին
կազմեց դաշնակից հասարակապետութիւն մը. Միացեալ-Նա-
հանգներու ոճին վրայ: Կը բաղկանայ 28 նահանգներէ, 2 երկրէ
եւ մէկ դաշնակից նահանգէ:

ՔԱՂԱՔՆ ԵՐ

Մայրաքաղաքն է Մեքսիքոյ (700,000 բն.)

2250 մեղր բարձրութեան վրայ. նշանաւոր

են քաղաքին դպրոցները, հիւանդանոցները, մայր եկեղեցին եւ

ՄԵՔՍԻՔՈՅԻ ընդհանուր տեսարանը

ազգային թանգարանը: Կարեւոր քաղաքներն են՝ Կոշաուաչախարա
(150,000 բն.), Բոչէպլա (101,000 բն.), Սան-Լուիզ, Վերաքրոշզ
(54,000 բն.) բանուկ նաւահանգիստ Մեքսիքոյ ծոցին վրայ վա-
տառողջ օդով: Քամփեշ եւ Մերիտա (79,000 բն.) Եռքաթանի
վրայ. Խաղաղականի վրայ՝ Թեհուանկապեպ, Աքապուլչո: Լափսայ՝
Ստորին Քալիֆոռնիոյ մէջ:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Մեքսիքոյի մեծագոյն հարստութիւնը կը կազմեն՝ հանքերը, արծաթ յետոյ կու գան ոսկին եւ պղինձը: Կ'արտադրէ դարձեալ՝ սուրճ, քառզոռ, վանիլիա, ծխախոտ. այս բերքերուն հետ են հիւսուածական տունկեր (Hennequen), բամբակ, Քամփէշի փայտ եւայլն: Ծաղկած են հիւսուածեղենաց, մետաղագործական հարստարուեստները. կաւագործութիւնը մեծ զարկ տուած է տեղական վաճառականութեան:

ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑ

Մեքսիքոյ ունի գրեթէ 25,000 հզրմդր. շոգեկառքի ցանց մը: Նշանաւոր են մասնաւորապէս այն գծերը՝ որ վերաբրոշգ, Թամփիքոյ եւ Մանցանիլիոյ նաւահանգիստներէն կը բարձրանան դէպի բարձրաւանդակը: Նշանաւոր է նոյնպէս այն՝ որ կը կտրէ Թէհուէթէպէք պարանոցը եւ երկու ովկիանոսները իրար կը կապէ:

Մեքսիքոյի կը պատկանի Ռեւելա-Ճենիտոյ արշիպեղագոսը՝ Խաղաղականի ափին դիմաց:

ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

6. Արեւմտեան Հնդկաստան՝ կը ձեւանայ պարանոցէ մը — ՄԻՋԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ — և արշիպելագոսէ մը: —

ԱՆԹԻԼԵԱՆՆԵՐԸ. — Միջին Ամերիկան և Անթիլեանները պահած են ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ անունը, որովհետեւ Քրիստափոր Գոլումպոս դէպ ի արեւմուտք նաւելով, կը կարծէր Հնդկաստանը գտնել:

ՄԻՋԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ

4. ԴԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ Կը տարածուի Մեքսիքոյի հարաւային եզերքէն մինչեւ Անտեաններու շղթան: Այս պարանոցը որ հիւսիսային Ամերիկան հարաւային Ամերիկային կը կապէ, կազմութեամբ շատ աւելի նոր է քան թէ երկու մեծ ցամաքները:

3. ՄԱԿԵՐԵՒՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ Լեռնային երկիր մ'է. ունի բազմաթիւ հրաբուխներ, որոնցմէ ոմանք դեռ կը գործեն. ասոնցմէ է Ֆուչոյ հրաբուխը: Մերձակայ ծովերը 3000 մեղր խորութիւն ունին: Ցամաքը շատ քիչ լայնութիւն ունի և հինգ հատ պարանոցներ կը կարատեն զինք. ասոնք են՝ Թեհուանթեպեք, Կուաթեմալա, Նիկարախուա, Փանամա և Տարիեն:

4. ԼԻՄԱ Կ ԼԻՄԱ Մեքսիքոյի նման երեք ստորհանաւոր դօտի ունի. ասք, բարեխառն եւ ցուրտ: Երեք դօտիներն ալ առատ անձրեւ կը ստանան, որով Միջին Ամերիկա հարուստ է կոյս անտառներով, որոնք սակայն հետզհետէ մշակելի հողերու կը վերածուին:

ԲՆԱԿԻՉ ԵՒ ԿՐԾՆՔ

Միջին Ամերիկա ունի 6 միլիոն բնակիչ, ձեւացած հնդիկների որոնցմէ ու

մանք՝ դեռ արեւելեան անտառներու մէջ վայրենի կեանք մը կը վարեն. սպիտակների, սեւերէ եւ խառնածիկների: Հակառակ այս տարրերութիւններուն՝ ամէնքն ալ սպանիական լեզուն կը խօսին եւ կրօնքով կաթողիկէ են:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄ

Սպանիան՝ երեք դար տիրած է Միջին Ամերիկայի: Այսօր

ան կը պարունակէ անդղիական գաղթականութիւն մը և վեց փոքրիկ հասարակապետութիւններ՝ որոնք շարունակ կռիւներէ և յեղափոխութիւններէ պառակտուած են:

ա. — ԿՈՒԱԹԷՄԱԼԱ. սահմանակից է Մեքսիքոյի. ունի 113,000 հզրմգր. քա. տարածութիւն եւ 2,200,000 բնակիչ: Ամէնէն զօրաւորն է վեց հասարակապետութիւններուն մէջ: Մայրաքաղաքն է Կոչաբեմալա (120,000 բն.) երեք անգամ երկրաշարժէ կործանած: Երկաթուղւոյ գիծ մը զինք կը կապէ Ս. Եօզե նաւահանգիստին հետ՝ Խաղաղականի վրայ:

բ. — ՍԱԼՈՒԱՏՈՐ. Միջին Ամերիկայի ամէնէն փոքր հասարակապետութիւնը, Խաղաղական ովկիանոսի վրայ: Ունի 34,126 հզրմգր. քա. տարածութիւն: Ամենախիտ բնակչութիւնն ունի. 1,401,000: Մայրաքաղաքն է Սան-Սալուատոր (Ս. Փրկիչ) (87,000 բնակիչ):

գ. — ՀՈՒՆՏՈՒՐԱՍ. Սալուատորի հակառակ կողմը Անթիլեան ծովուն վրայ. արեւմուտքէն սահմանակից է Կուաթեմալայի: Ունի 114,674 հզրմգր. քա. տարածութիւն. բնակչութիւնը քիչ է, հաղիւ 688 000: Մայրաքաղաքն է Թեկոչաիկալիա (39,000 բն.):

դ. — ՆԻԿԱՐԱԿՈՒԱ. Ամէնէն ընդարձակն է (128,340 հզրմգր. քա.) կը գրաւէ այն հողամասը՝ ուր Միջին Ամերիկա ովկիանոսին մէջ աւելի կը մտնէ: Երկիրը անտառներով ծածկուած է: Մայրաքաղաքն է Մանակոչա (60,000 բն.):

ե. — ՔՕԱԹԱ-ՈՒԿԱ (= հարուստ ծովեզերք). Կը գտնուի Նիկարակուայի հարաւակողմը: Ունի 54,000 հզրմգր. քա. տարածութիւն եւ 468,000 բնակիչ: Մայրաքաղաքն է Սան-ժօզե (40,000 բնակիչ):

զ. — ՓԱՆԱՄԱ՝ երբեմն Գողումպիայի մաս կը կազմէր. 1903ին առանձին հասարակապետութիւն մ'եղաւ: Ունի 86,250 հզրմդր. քռ. տարածութիւն եւ 401,000 բնակիչ: Մայրաքաղաքն է Փանաւմա (60,000 բն.). կարեւոր նաւահանգիստ՝ Բոլոն (30,000 բն.):

է. — ԲՐԻՏԱՆԱԿԱՆ ՀՈՒՆՏՈՒՐԱՍ. Բրիտանական դաղթականութիւն մ'է՝ Միջին Ամերիկայի մէջ: Ունի 22,770 հզրմդր. քռ. տարածութիւն եւ 45,000 բնակիչ: Մայրաքաղաքն է Պեյիզ:

Կ' ՓԱՆԱՄԱ ԶՐԱՆՑՔԸ Փանամա պարանոցը 70 հզրմդր. լայնութիւն ունի եւ որովհետեւ նաւերը Անթիլեան ծովէն խաղաղական անցնելու համար ստիպուած էին ամբողջ հարաւային Ամերիկայի շրջանն ընել, ուստի կանուխէն մարդիկ մտածեցին ջրանցք մը բանալ: Գործն սկսաւ ֆրանսացի ընկերութիւն մը 1888ին, որ չկարենալով դիմանալ ծախսերուն՝ լուծուեցաւ: Տասը տարի վերջ Ամերիկեան ընկերութիւն մը համաձայնութեան գալով Անգղիոյ, Գողումպիայի եւ Փանամայի հասարակապետութեան հետ, վերսկսաւ աշխատութիւնը եւ վերջացուց 1914ին:

Զբանցքը որ 73 հզրմդր. երկարութիւն ունի, մեծ ծառայութիւն կը մատուցանէ, կապելով երկու ովկիանոսները:

Զ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ Միջին Ամերիկան կը հայթայթէ երկրագործական արտադրութիւններ: Կարեւորներն են՝ սուրճ, բանան, որոնք կը ղրկուին Միացեալ-Նահանգները. յետոյ կահաւորումի եւ ներկարարութեան փայտ: Անասնաբուծութիւնը հետզհետէ կը զարգանայ: Հանքերը — ոսկի, արծաթ — քիչ շահագործուած են: Ճարտարարուեստը՝ յետամնաց: Այս նուազ զարգացման պատճառն է փոխադրութեան միջոցներու պակասը: Վաճառականութիւնը սովորաբար կը կատարէ Միացեալ-Նահանգներու հետ՝ որոնց տնտեսական ազդեցութիւնը հետզհետէ քաղաքական պաշտպանութեան կը փոխուի:

ԱՆԹԻԼԵԱՆՆԵՐԸ

ԴԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ Անթիլեաններու արշիպեղագոսը կամարաձեւ ցանուած է ընդմէջ Ֆլորիտա թերակղզոյն՝ որ Միացեալ-Նահանգներու հարաւ-արեւելեան ծայրը կը գրաւէ, եւ Օրէնոք գետաբերնին։ Ան կը բաժնէ երեք ծովային աւազաններ։ Աղլանտեանը, Անրիլեան ծովը, եւ Մեքսիքոյի ծոցը։ Անթիլեանները աշխարհիս կարեւորագոյն արշիպեղագոսը կը կազմեն իրենց թիւովը, բռնած զիրքով և բնական հարստութեամբ։

ԿԼԻՄԱՅ Անթիլեանները ծովային կլիմայ ունին․ այսինքն յարատեւ տաքութիւն մը և խոնավութիւն մը՝ որ 28° վեր չի բարձրանար և 22° վար չ'իջներ։ Հիշսիս-արեւելեան Ալիզեան հովերը ամբողջ տարիս կը փչեն և առատ անձրեւ կը բերեն։ Ասոր համար է որ Սպանիացիները հողմագատ կոչեր են Վենեցուէլայի ափին երկայնքը գտնուող կղզիները և հողմային կղզիներ՝ փոքր Անթիլեանները։ Զերմութիւնը և անձրեւները կը պահեն ոռոգացեալ բոշաականոքիշն մը և կոյս անտառներ։

ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻԶ Անթիլեանները ունին ինն ու կէս միլիոն բնակիչ՝ 237,000 հազարամեղր քառակուսի տարածութեան վրայ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄ Նախ Սպանիացիները գտան և գրաւեցին Անթիլեանները․ բայց երկրին հարստութիւնը եւ գեղեցկութիւնը չուտով գրգռեց ուրիշ գաղթային ազգերու փափաքը, և չուշացան ամբողջապէս տիրանալու։ Քոչուս, Հայիքի և Սան-Տոմիկիկոյ անկախ հասարակապետութիւններ են․ մնացեալները գրաւած են Անգղիացիները, Միացեալ-Նահանգները, Ֆրանսացիները և Հոլանտացիները։

ՄԵԾ ԱՆԹԻԼԵԱՆՆԵՐ

ա. — ՔՈՒՊԱ. Սպանիացիները «Անթիլեաններու թագուհի» անուանած էին. որովհետեւ արշիպեղագոսին մեծագոյն և հարուստ կղզին է: Երեք մասերու կը բաժնուի. արեւմտեան կողմը կը գրաւեն լեռներ, որոնց հարաւային զառիվայրը՝ լաւագոյն ծխախոտը կու տայ. կեդրոնը դաշտագետինն մը, ուր կը մշակեն շաքարեղէգ և կը բուծանեն կենդանիներ. արեւմուտքը նոյնպէս լեռներով, անտառներով և սառաններով ծածկուած: Ունի 114,000 հզրմդր. քու. տարածութիւն եւ 2,630,000 բնակիչ: Մինչեւ 1898՝ Սպանիոյ իշխանութեան տակն էր. այսօր անկախ հասարակապետութիւն մ'է. բայց իրականութեան մէջ Միացեալ-Նահանգներու ազդեցութեան տակ: Մայրաքաղաքն է Հաւանա (565,000 բն.) ծոցի մը վրայ. շատ նշանաւոր. ծխախոտի մեծ գործատուներ ունի. ուրիշ կարեւոր քաղաքներ՝ Մարանցա (65,000 բն.), Սանրիակոյ (70,000 բն.) և Սանռէիակոս:

Այս կղզին շուրջ կրիայի առատ որս կը կատարուի:

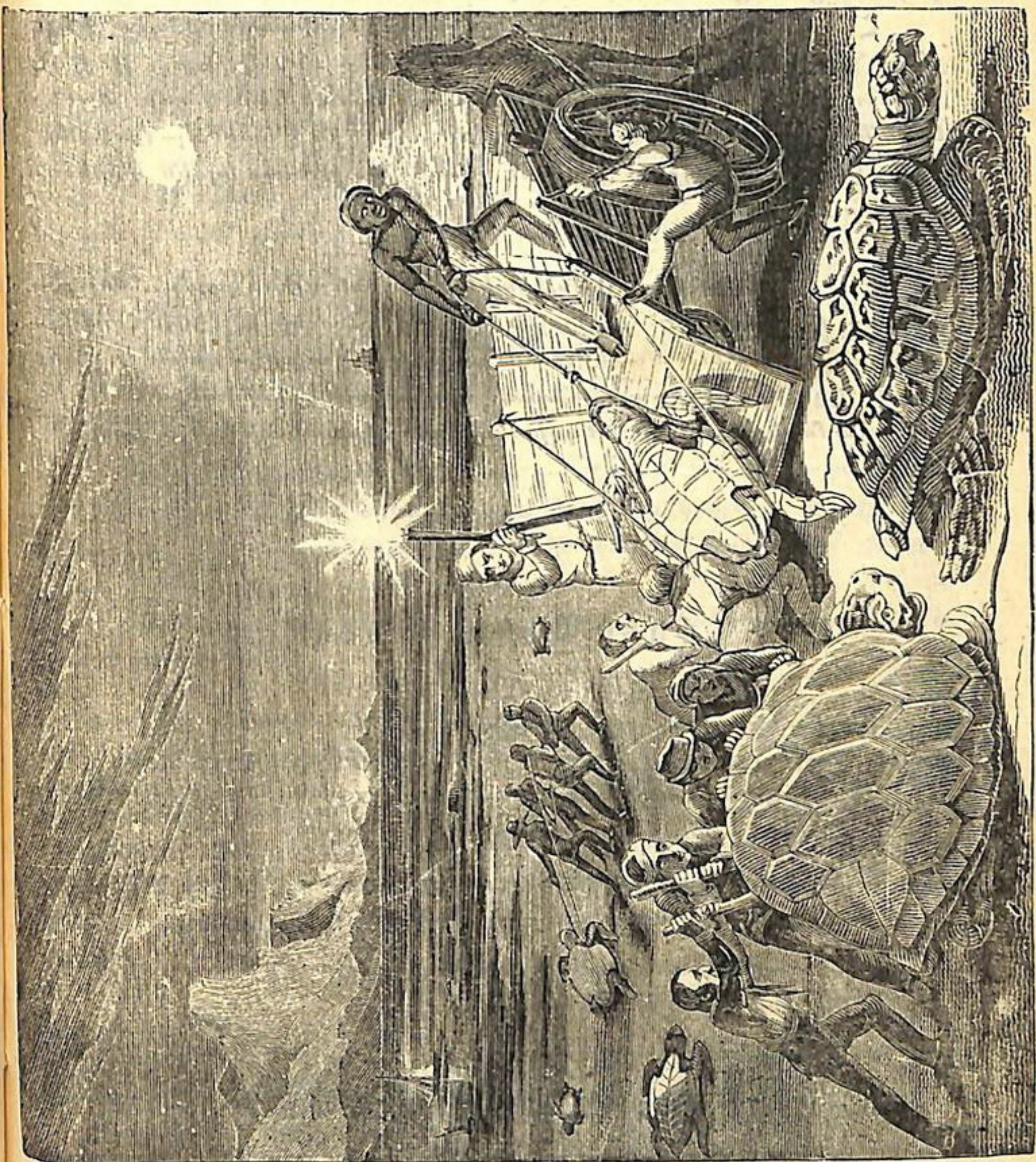
բ. — ՀԱՅԻԹԻ և ՍԱՆ-ՏՈՄԵՆԻԿՈՅ. Հայիթի կղզին՝ գրեթէ Իսլանտայի չափ մեծ, կը կտրեն չորս զուգահեռական լեռնաշղթաներ, որոնց մէջտեղ կը տարածուին բարեբեր դաշտագետիններ:

Ան ունի 75,000 հզրմդր. քու. տարածութիւն: Այս կղզւոյն վրայ կան երկու հասարակապետութիւններ՝ հին Ֆրանսական եւ Սպանիական գաղթականութիւններէն մնացած:

ա. — Հայիթի՝ որ արեւմտեան մասը կը գրաւէ (28,600 հզրմ. քու. տարածութիւն. 2,500,000 բն.): Մայրաքաղաքն է Բօրբ-Օ-Բրեկս (120,000 բն.):

բ. — Սան-Տոմիսիկոյ. աւելի ընդարձակ (48,500 հզրմդր. քու. տրծ. 917,000 բն.). մայրաքաղաքն է Սան-Տոմիսիկոյ (30,000 բն.):

գ. — ԲՕՐԹՈՅ-ՌԻՔՈՅ (Հարուստ Նաւահանգիստ). Սան-Տոմիսիկոյի արեւելեան կողմը. մեծ մասը լեռներով ծածկուած. ընդհանրապէս չափազանց խոնավութիւն ունի, ուստի բարեբեր հող: Բնակչութիւնը բազմաթիւ է 1,118,000՝ 2300 հզրմդր. քու. տարածութեան վրայ: Ի սկզբան Սպանիոյ կը պատկանէր. 1898/

Կրիայի որս՝ քուսա կղզւոյն մէջ (Մեծ Ամթիլեաններ)

պատերազմէն վերջ՝ Միացեալ-Նահանգներու անցաւ: Մայրաքաղաքն է Սան-Ջոսան (40,000 բն.):

Հոս կարելի է թուել այն կղզիները՝ որ հասարակապէս Միացեալ-Նահանգներու կը պատկանին: Ասոնք են. Ս. խաչ, Ս. Յովհաննէս, և Ս. թումաս Բորթոյ-Ռիքոյի արեւելեան կողմը: Ասոնք երբեմն Դանիական կալուածներ էին. 1917ին Միացեալ-Նահանգները զանոնք գնեցին: Ասոնցմէ միայն Ս. թումաս կղզին կարեւոր տեղ մը կը բռնէ:

դ. — ՃԱՄԱՅԻՔԱ. Սանթիակոյի հարաւային կողմը, ինչպէս անունը կը նշանակէ՝ լեռնային կղզի մ'է. ունի 10,900 հզրմդր. քռ. տարածութիւն եւ 906,000 բնակիչ: Մայրաքաղաքն է Գինկարոն (62,000 բն.) շատ անգամ երկրաշարժէ կործանած:

Ճամայիքա այսօր անգղիական գաղթականութիւն մ'է:

ՓՈՔՐ ԱՆԹԻԼԵԱՆՆԵՐ

Արշիպեղագոսին այն կղզիները որ կամարածեւ կը տարածուին Բորթոյ-Ռիքոյի և հարաւային Ամերիկայի ծովեզերքին մէջտեղ, կը կազմեն Փոքր Անթիլեանները: Հրաբխային և լեռնոտ կղզիներ են՝ երեք արշիպեղագոսներու բաժնուած:

ա. — Հողմային կղզիներ. այսպէս կոչուած են՝ շարունակ արեւելեան հովերու ենթակայ ըլլալնուն համար.

բ. — Հողմազատ կղզիներ. այսպէս կոչուած են, որովհետեւ ազատ են փոթորկալից հովերէ:

գ. — Կուսանաց կղզիներ:

Այս կղզիները գրաւած են Անգղիա, Ֆրանսա և Հոլանտա:

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԱՆԹԻԼԵԱՆՆԵՐ. — Ֆրանսայի կը վերաբերին Կոչատաշոքա, Մարքիսիք եւ ուրիշ հպատակութիւններ. Ս. Մարի-Կալանք, Տեգիւատ, Ս. Բարբոդիմէոս և Ս. Մարտինոս կղզիին հիւսիսային մասը:

Այս կղզիներուն կարեւորութիւնն է ունեցած դիրքերնին փա-
նաւա ջրանցքին ճամբուն վրայ:

ԱՆԳՂԻԱԿԱՆ ԱՆԹԻԼԵԱՆՆԵՐ. — Փոքր Անթիլեաններէն ան-
գղիոյ կը պատկանին Պահաւա կամ Լոզգայեան կղզիները որ գրե-
թէ 600 հատ են: Ասոնցմէ ամէնէն նշանաւորն է Սան-Սալուա-
տոր (= Ս. Փրկիչ) այսպէս կոչեց Քրիստափոր Գոլոմպոս երբ ա-
ռաջին անգամ ցամաք ելաւ 1492ի հոկտ. 12ին: Հոդմագատ կըղ-
զիները, Կուսանաց կղզիներէն մաս մը, Ս. Քրիստափոր, Անթի-
կոչա, Մոնցերրա, և Տոմիկի:

Հոդմային կղզիներէն՝ Ս. Լոզիա, Ս. Վիկտորիոս, Կրեմատին,
Կրեմատ, Պարպատ՝ որ ամէնէն շատ շաքար արտադրողն է. հուսկ
թրիկիդատ:

ՀՈՒԱՆՏԱԿԱՆ ԱՆԹԻԼԵԱՆՆԵՐ. — Երկու խումբ կը ձեւացնեն
Հոլանտական Անթիլեանները. առաջինը կը կազմեն՝ Ս. Եւստա-
քիոս, եւ Ս. Մարտինոսի հարաւային կողմը: Երկրորդը՝ Քոչուա-
ցարօ Վենեցուէլայի ափին երկայնքը:

Հոդմագատ կղզիներէն մնացեալները՝ Վենեցուէլայի կը վե-
րաբերին:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Անթիլեաններու արտադրութիւնը կը
կազմեն՝ շաքար, սոքրձ (Հայիթի եւ

Մարթինիք), քարաօ (Հայիթի և Թրինիդատ), ծխախոտ (Քուպա)
բանան և բամբակ: Նշանաւոր են շաքարողիի գոտաբանները և Հա-
ւանիի ծխախոտի գործարանները: Տրինիդատ աշխարհիս ամենահա-
րուստ ասփալտը (asphalte) ունի:

ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ

ՊԵՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Եւ Մեծ ուկրաինոսին եղերքը, ուր կ'երկարին Անտեան լեռնաշղթան գրեթէ 7500 հզրմդր. երկարութեամբ, կը գրաւեն չորս պետութիւններ՝ որոնց ամենուն ալ վարջաձեւը Հանրապետութիւն է, տիրող լեզուն՝ սպանիերէնը, եւ իբրեւ կրօնք՝ կաթողիկէութիւնը քանի որ Ամերիկայի գիւտի օրերէն սկսեալ անոնք ենթակայ եղած են սպանիական կաթողիկէ պետութեան գերիշխանութեան եւ քաղաքակրթութեան. Քոլումպիա. Էքուադոր (Հասարակածի երկիր), Փերու և Պոլիշիա:

ՔՈԼՈՄԲԻԱ

ԴԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ Հարաւային Ամերիկայի հիւսիս-արեւմտեան ծայրը կը գրաւէ. թէ մեծ ուկրաինոսի և թէ Անթիլեան ծովուն վրայ անցք ունի: Սահմանակից է Փանամայի, Վենեսուէլայի, Էքուադորի և Պրադիլի:

ՄԱԿԵՐԵՒՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ Երկրին արեւմտեան կողմը կը փակեն Անտեան լեռները. մինչդեռ արեւելեան կողմը դաշտադեալին մը կը տարածուի, ողողուած Ամազոն և Որէնոք գետերէն:

ԶՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿԼԻՄԱՅ Քոլումպիայի գետերը հարուստ են ջուրով եւ նաւարկելի. ամէնէն երկար գետն է Մագդալիէն (1700 հզրմդր.). 1200 հզրմդր. նաւարկելի է: Կլիման զանազան է. ծովեզերքը տաք և վատառողջ. լեռնային շրջանակներու մէջ՝ բարեխառն:

4. ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻԶ ՔՈՂՈՄԱՅԻՆ ՈՒՆԻ 1,148,550
տարածութիւն և 7,654,000
բնակիչ՝ բաղկացած սպանիացիներէ (10⁰/₀), հնդիկներէ (7⁰/₀),
խառնածիններէ (58⁰/₀) ու սեւամորթներէ:

4. ԿՐԾՆՔ ԵՒ ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆ ՔՈՂՈՄԱՅԻՆ հասարակապետութիւն
մ'է: Երկրին մէջ տիրող կրօնքն
կաթողիկէութիւնը: Կը խօսին սպանիական լեզուն:

4. ՔԱՂԱՔՆ ԵՐ Մայրաքաղաքն է Պոկորա (285,000 բն.)
2500 մեղր. բարձրութեան վրայ. վաճառա-
կանութեան կեդրոն՝ Մեռիլին (120,000 բն.). կարեւոր նաւահան-
գիւտ՝ Բարրանքոնիլա (140,000 բն.):

4. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ Երկրին բնական հարստութիւնները
շատ քիչ շահագործուած են: Ան-
տառները կու տան՝ քառաչոռ, բժշկական բոյսեր և յարգի փայտ:
Հանքերէն ունի՝ ոսկի և արծաթ՝ որ երեսի վրայ թողուած են: Կը
մշակեն մասնաւորապէս՝ սոշրձ, բանասն որոնք՝ կը կազմեն արտա-
ծութեան գլխաւոր նիւթերը:

Հաղորդակցութեան պակասին հետեւանքով Քոլոմպիա շատ
քիչ արդիւնք կը քաղէ ունեցած հարստութենէն:

Է Ք Ո Ւ Ա Թ Ո Ր

Կ Ա Մ

ՀԱՍԱՐԱԿԱԾԻ ԵՐԿԻՐ

4. ԴԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ Կը գրաւէ Անտեան լեռնաշղթաներու
մաս մը, Քոլոմպիայի հարաւային կող-
մը, նոյնքան խաղաղական ովկիանոսի վրայ Ամազոնի դաշտա-
դէտնէն կտոր մը:

Կ՝ ՄԱԿԵՐԵԻՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ ԼՔՈՒԱԹՈՐ ալ Անտեաններ
րու երկիր մ'ըլլալով, լեռ-
ներ և դաշտագետիններ մեծ մասը կը կաղմեն հոն. լեռները ընդ-
հանրապէս հրաբուխներ են:

Երկիրը թէեւ հասարակածի դօտի է, սակայն շնորհիւ իր
լեռնային բարձր դիրքին բարեխառն կլիմայ կը վայելէ:

Կ՝ ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻՉ Ան ունի 307,000 հզրմեդր.
քառակուսի տարածութիւն և
2,500,000 բնակիչ, որ մեծ մասամբ բաղկացած է հնդիկներէ:

Կ՝ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿՐԾՆՔ ԼՔՈՒԱԹՈՐ հասարակապետու-
թիւն մ'է: Երկրին մէջ տիրող
կրօնքն է կաթողիկէութիւնը:

Կ՝ ՔԱՂԱՔՆԵՐ Մայրաքաղաքն է Քոչիքոյ (95,000 բն.)
2700 մեդր բարձրութեան վրայ. ենթակայ
ստէպ երկրաշարժներու: Կարեւոր նաւահանգիստն է Կոչայարոշիլ
(100,000 բն.):

Կ՝ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ ԼՔՈՒԱԹՈՐ կ'արտածէ քաքաօ, քա-
ռչոռ զոր կը հաւաքեն Ամազոնի մեր-
ձակայ անտառներէն: Երկրին յատուկ արտադրութիւններն են՝
քոչուական փղոսկր, ասով տեղացիները կը հասկնան տեսակ մը
արմաւենիներու հունտերը՝ որոնք իրենց գոյնով ու կարծրութեամբ
կը ծառայեն կոճակներ շինելու. միւսը գէս, քանամա կոչուածը՝
զոր կը շինեն արմաւենիի նեարդներէն: Հանքեր չեն պակսիր,
բայց չեն շահագործուած:

ԼՔՈՒԱԹՈՐԻ ծովեզերքէն 1000 հզրմեդր. հեռու ովկիանոսին
մէջ կը կանգնի Կաչարակոս կամ Կրիայից արշիպելագոսը՝ ուր կրիա-
ներ կ'որսան: Այս արշիպելագոսը ԼՔՈՒԱԹՈՐԻ կը պատկանի:

Փ Ե Ր Ո Ւ

ԳԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ Կը տարածուի Էքսլատորի հարաւա-
կողմը. սահմանակից է արեւելքէն՝
Պրազիլի եւ Պուլիւիայի. արեւմուտքէն եւ հարաւէն՝ Մեծ ովկիա-
նոսի եւ Քիլիի:

ՄԱԿԵՐԵՒՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ Անտեան լեռնաշղթաները
երկրին մէջ մեծ մաս կը
բռնեն, կտրելով հիւսիս-արեւմուտքէն հարաւ-արեւելք: Կը գրա-
ւէ դարձեալ ծովեզերեայ փոքրիկ մաս մը:

ԿԼԻՄԱՅ Ծովեզերքը չոր կլիմայ մ'ունի. այնուհանդերձ
ցուրտ հոսանքը կը մեղմացնէ ջերմութիւնը:
Բարձրաւանդակին վրայ մեղմ է:

ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻԶ Փերու ունի 1,383,000 հզր-
մեղր. քո. տարածութիւն եւ
7,300,000 բնակիչ:

ԼԻՄԱ

ՔԱՂԱՔՆ ԵՐ Մայրաքաղաքն է Լիմա (250,000 բն.) ուր
որովհետեւ չ'անձրեւէր, տուները արեւով
չորցած աղիւսներով կառուցուած են եւ տանիքները հարթ են. իսկ
փողոցները՝ արեւելակողմ դարձած, որպէս զի ամառը մէկ կողմը
չուք ունենան. նաւահանգիստն է Գալեաոյ (66,800 բն.), կարե-
ւոր քաղաք մ'է նաեւ Կոչցկո (38,000 բն.):

Փերուի կը պատկանի Ամազոնի վերին ընթացքը՝ որ կը կոչ-
ուի Մարանոն. դաշտազետնի հողամաս մ'է գետին երկայնքը:

Մարանոնի մէջ կարեւոր է իգոշիրոս գետային նաւահանգիստը՝
Աղլանտեանէ 4000 հզրմդր. հեռու:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ Փերու հարաւային Ամերիկայի հա-
րուստ երկիրներէն մին է. կ'արտա-
դրէ շաքար, քիմրինա, քառչոռ, և ուրիշ գեղօրէնէր: Երկրին յա-
տուկ է շաւա կենդանին՝ որ եղջերուի չափ խոշոր է. ուսկից կ'առ-
նեն կաթ և բուրդ: Հարուստ է հանքերով, որոնցմէ կը շահագոր-
ծեն՝ արծաթը, պղինձը և քարիւղը:

ՊՈԼԻԻՒԱ

ԴԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ Սահմանակից է հիւսիսէն և արեւել-
քէն՝ Պրադիլի. հարաւէն՝ Փարակուա-
յի. արեւմուտքէն՝ Փերուի: Հարաւային Ամերիկայի միակ պե-
տութիւնն է որ ծովի հետ ուղղակի յարաբերութիւն չունի, այլ՝

կը հաղորդակցի գետերու միջոցաւ:

ՄԱԿԵՐԵԻՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ Փերուի հարաւը՝ Անտեան
լեոնաշղթաները իրենց ա-
մենալայն մասին կը հասնին եւ կը կազմեն բարձրաւանդակ մը՝

որ Պոլիւիայի կը պատկանի. Պոլիւիան բարձրաշանդակ:

ԿՂԻՄԱՅ Պոլիւիա մեղմ և առողջ կլիմայ ունի՝ իր-
բեւ արդիւնք լեռներու շնորհիւ՝ զովացած
տաք գօտիին:

ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻԶ Պոլիւիա ունի 1,333,000 հա-
զարամեղր քառակուսի տա-
րածութիւն եւ 2,800,000 բնակիչ:

ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ Մինչեւ 1825՝ մաս կը կազմէր Ար-
ձենթինայի դաշնակցութեան: Այդ
թուականին Պոլիւար և Սիւքր զօրավարներու քաջութեամբ՝ ան-

կախութիւն ստացաւ եւ առանձին հասարակապետութիւն եղաւ:
Երկիրն ալ ի պատիւ Պոլիւարի՝ Պոլիւիա կոչուեցաւ:

ՔԱՂԱՔՆ ԵՐ Մայրաքաղաքն է Լա-Քազ (120,000 բն.).
կարեւոր քաղաք՝ Սիշքը (30,000 բն.):

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ Պոլիւիա կ'արտադրէ՝ քարաօ, քիւն-
քիւնա, բայց աւելի հանքային հա-
րըստութիւն ունի. իր լեռները կը պարունակեն՝ արծաթ, պղինձ
եւ առատ անագ:

Ք Ի Լ Ի

ՔԻՐԻ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ Քիլի նեղ և երկայն դօտի մ'է 4500
հզրմղր. (հիւսիսէն հարաւ) որ կը տա-
րածուի Փերուէն մինչեւ Երկիր Հրոյ: Լայնութիւնը՝ (արեւմուտ-
քէն արեւելք) 100-250 հզրմղր.: Սահմաններն են՝ հիւսիսէն Փե-
րու, հարաւ-արեւելքէն՝ Պոլիւիա, արեւելքէն՝ Անտեան լեռները
որ զինքը Արճենթինայէն կը բաժնեն. հարաւէն և արեւմուտքէն՝
Խաղաղական ովկիանոս:

ՄԱԿԵՐԵԻՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ Քիլիի մէջ Անտեանները
կը տարածուին հիւսիսէն
հարաւ: Հիւսիսային կողմը կը բռնէ Պոլիւեան քարձրաշանդակը՝
հրաբուխներով ծածկուած. կեղրոնը կը տարածուի ընդարձակ հո-
վիտ մը Քորաիլեաններու և Անտեան լեռներու մէջտեղ: Հարաւը
ծովեզերեայ Քորաիլեանները կը կորսուին շարք մը ժայռուտ կըղ-
զիններու և թերակղզիներու մէջ: Ամբողջ ծովեզերքը ֆիորտներով
ծածկուած են:

ԿԼԻՄԱՅ Հիւսիսէն հարաւ, ծովէն լեռ, Քիլի տարբեր
կլիմայ ունի: Հիւսիսային Քիլի՝ չոր կլիմայ
ունի. ցուրտ քամիները կը փչեն հարաւէն եւ հարաւ-արեւմուտ-

քէն: Գրեթէ բնաւ անձրեւ չի տեղար. տարւոյն մէջ հազիւ երկու կամ երեք անգամ: Ներսը ընդարձակ անապատ է (Աթաքամայ անապատ) օրուան մէջ կիզիչ տաքութիւն և դիշերները խիստ ցուրտ:

Կեդրոնական Քիլի աւելի բարեխառն և առողջ կլիմայ ունի: Անձրեւ կու գայ ձմրան. լեռներու վրայ ցուրտը խիստ է և ձիւն կու գայ: Հարաւային Քիլի խոնաւ և ծովային կլիմայ ունի:

4. **ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻՉ** Ունի 751,512 հզրմգր. տա-
րածութիւն և 4,040,000 բնա-
կիչ. անհաւասար կերպով բաժնուած. հիւսիսային կողմը ուր ա-
նապատային է՝ շատ քիչ. աւելի հաւաքուած են կեդրոնը:

4. **ԿՐԾՆՔ ԵՒ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ** Երկրին մէջ տիրող կրօնքն է
կաթողիկէութիւնը: Վարչու-
թեան ձեւն է հասարակապետութիւն:

4. **ՔԱՂԱՔՆ ԵՐ** Մայրաքաղաքն է Սանքիակոյ (574,000 բն.)
Խաղաղականի վրայ ամէնէն բազմամարդ
քաղաքն է. կարեւոր կեդրոններն են Իքիքե (45,750 բն.) բորոկա-
տի կարեւոր նաւահանգիստ. Անրոֆա-Կասրա (60,000 բն.), Վալ-
փարաիզ (201,000 բն.) ամէնէն բանուկ նաւահանգիստը. դժբախ-
տաբար ենթակայ երկրաշարժի:

4. **ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ** Հիւսիսային Քիլի հանքերու երկիր
մ'է, ունի բորոկատ, պղինձ՝ որու
արտադրութեան մէջ երկրորդ տեղը կը բռնէ. ունի դարձեալ ար-
ծաթ և ոսկի:

Կեդրոնական Քիլի երկրագործական երկիր մ'է, կու տայ՝
ցորեն, որթատունկ, պտուղ:

Հարաւային Քիլի բազմաթիւ անտառներ ունի:

ԲԼԱԴԱՅԻ ԵՐԿԻՐՆԵՐ

4.

ԲԼԱԴԱՅԻ ԵՐԿԻՐՆԵՐ. — Այսպէս կը կոչուին հարաւային Ամերիկայի հարաւ-արեւելեան կողմը գրաւող հասարակապետութիւնները — ԱՐՃԵՆԹԻՆԱ, ԲԱՐԱԿՈՒԱ, ՈՒՐՈՒԿՈՒԱ:

Գետը՝ որմէ առած է երկիրը անունը — Բլադա կամ արծաթագետ — հարաւային Ամերիկայի երկրորդ մեծ գետն է եւ աշխարհիս կարեւորագոյններէն մին:

ԱՐՃԵՆԹԻՆԱ¹

4. ԴԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ

Երեք հասարակապետութիւններէն աւելնէն ընդարձակը, Արճենթինա, կը գրաւէ հարաւային Ամերիկայի բոլոր Ադլանտեանի զառիվայրը: Սահմանակից է արեւելքէն՝ Ադլանտեանի, արեւմուտքէն՝ Անտեաններու գաղաթին, որու մաս մը միայն իրեն կը պատկանի եւ կը վերջանայ մինչեւ Երկիր Հրոյ:

6. ՄԱԿԵՐԵԻՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

Արեւմտեան եւ հարաւային մասին մէջ՝ ան լեռնային է: Այս լեռներու արեւելքը կը տարածուի ընդարձակ դաշտագետինը՝ ուր հիւսիսէն հարաւ կը բռնէ երեք գաւառներ. Չաքոյ, Բաւրա եւ Փարակոնիա:

Չաքոյ՝ որուն արեւմտեան մասը Բարակուայի կը պատկանի, կաւախառն դաշտագետին մ'է՝ ուր կը պակսի ջուրը: Բաւրա՝ ուրիշ խոտաւէտ դաշտագետին մը ուր կ'արածին անհամար հօտեր՝ արջառի, ոչխարի եւ ձիերու: Հոսկ ֓արակոնիա՝ բարձրաւանդակ մ'է գեղեցիկ լիճերով եւ մարգագետիններով ծածկուած:

1. Արճենթինա թարգմանութիւնն է «Բլադա» բառին՝ որ սպանիական լեզուով կը նշանակէ արծաթ:

Կ Լ Ի Մ Ս Յ Արճենթինա՝ ընդհանրապէս ջերմին կլիմայով երկիրներու կարգէն է, սակայն հանդերձ իր տաքութեամբ՝ առողջ կլիմայ ունի:

ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻՉ Արճենթինա ունի 2,971,000 հզրմգր. քա. տարածութիւն և 8,750,000 բնակիչ: Այսօր այս բնակչութիւնը շատ խտն է, բաց ի տեղացի հնդիկներէ, որոնք հետզհետէ նուազելու վրայ են և խտնածիններէ՝ որոնք արեւելեան գաւառները կը բնակէին, եկած աւելցած են եւրոպացի բաղմաթիւ գաղթականներ: 1914էն վերջ բաղմաթիւ հայ ընտանիքներ ալ գաղթած են Արճենթինա:

ԿՐԾՆՔ ԵՒ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ Վարչութեան ձեւն է գաշնակից հասարակապետութիւն: Երկրին մէջ տիրող կրօնքն է կաթողիկէութիւնը:

ՔԱՂԱՔՆ ԵՐ Մայրաքաղաքն է՝ Պուէնոս-Այրես (1,720,000 բն.) հարաւային Ամերիկայի գլխաւոր նաւահանգիստը, որուն բնակչութեան կէսը՝ օտարականներ են. Լա-

Պուէնոս-Այրես

Բրադա (165,000 բն.) մեծ շքով շինուած է, երկրաչափական ամէն կանոնաւորութիւն ունի: Ռոզարիոյ (400,000 բն.) վաճառականութեան և ճարտարարուեստի կեդրոն. Պայիա-Պրանքա (80,000 բն.): Ներքին քաղաքներն են՝ Քորտուպա (220,000 բն.) երկրին մէջտեղը. Սանթաֆե (110,000 բն.) և Փարանա (75,000 բն.):

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ
Արճենթինա նախ անասնարուծութեան երկիր մ'էր. վերջերս եղած է նաեւ երկրագործութեան: Կենդանիները կը սնուցանէ Բամբասի մէջ: Չանազան կլիմայ ունենալուն՝ կու տայ ամէն գօտիի արտադրութիւն. կը մշակեն թէ արեւագարձի բոյսեր — ծխախոտ, շաքար, սուրճ եւ թէյ բարեխառն գօտիի արտադրութիւններ, — որթատունկ, ցորեն, վուշ եւայլն: Ինչպէս ըսինք անասնարուծութիւնն է երկրին հարստութիւնը. ունի արջառ, ոչխար եւ ձիեր: Այս պատճառաւ իսկ ան մեծ վաճառականութիւն ունի՝ բուրգի, պահածու մսի, ճարպի եւ կարագի:

ՓԱԹԱԿՈՆԻԱ. — Արճենթինայի ամէնէն հարաւային ծայրը կը գրաւէ: Իր կլիմայով կը տարբերի միւս դաւառներէն: Անձրեւները առատ են Անտեաններու կողմը, նուազ՝ արեւելքը: Միակ կարեւոր քաղաքն է՝ Սանթա-քրուզ:

ՈՒՐՈՒԿՈՒԱ

ԴԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ
Կը գրաւէ Պրազիլեան բարձրաւանդակին հարաւային ծայրը: Սահմաններն են. հիւսիսէն՝ Պրազիլ, արեւելքէն եւ հարաւէն՝ Ադլանտեան. արեւմուտքէն՝ Արճենթինա: Անունը առած է Ուրուկուա գետէն՝ որ երկիրը կը բաժնէ Արճենթինայէն:

ՄԱԿԵՐԵՒՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ, ԿԼԻՄԱՅ
Բարձրաւանդակ մ'է նուազ բարձր (300-600 մեղր): Հիւսիսէն հարաւ կը կտրեն ցած լեռներ: Կլիման ընդհանրապէս բարեխառն է:

ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻՉ
Ունի 186,926 հզրմդր. քա. տարածութիւն եւ 1,808,000 բնակիչ. խառնածիններ եւ օտարականներ միայն, որովհետեւ հին հնդիկ ցեղերը կորսուած են: Վարչութեան ձեւն է հասարակապետութիւն:

Գ՝ ՔԱՂԱՔՆԵՐ Մայրաքաղաքն է Մոնթե-Վիտեոյ (440,000
բն.), ժայռուտ թերակղզիի մը վրայ:

Զ՝ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ Հողը շատ արգասաբեր է եւ
յարմար երկրագործութեան ու
անասնաբուծութեան: Երկրին բուն հարստութիւնն է անասնաբու-
ծութիւնը. որով կ'արտադրէ՝ բուրդ, մորթ եւայլն:

ԲԱՐԱԿՈՒԱ

Դ՝ ԴԻՐՔԵԻ ՍԱՀՄԱՆ Կը գրաւէ Պրազիլի բարձրաւան-
դակէն կտոր մը եւ Չակոյ դաշտա-
դետնէն մաս մը: Սահմաններն են, հիւսիսէն եւ արեւելքէն՝ Պրա-
զիլ. հարաւէն եւ արեւմուտքէն՝ Արճենթինա. հարաւ-արեւմուտ-
քէն՝ Պուլիսիա: Անունն առած է համանուն գետէն:

Ե՝ ՄԱԿԵՐԵԻՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿԼԻՄԱՅ Զուտ ցամա-
քային երկիր
մ'է: Լաւ դիրք մ'ունի, որովհետեւ երեք գետեր իր մէջը կը մի-
անան. Բարակոչա, Քարանե, եւ Բիլքումայօ: Բարակուա գետը եր-
կիրը երկու մասերու մը բաժնէ. արեւելեան կողմը կը բռնէ բուն
Բարակուա. իսկ արեւմուտքը՝ Չաքոյ դաշտագետինը:
Կլիման բարձր տեղերը չոր է. դաշտերուն մէջ տաք եւ խոնաւ:

Զ՝ ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻԶ Ունի 253,000 հզրմգր. քո.
տարածութիւն եւ մէկ միլիոն
բնակիչ, բաղկացած՝ հնդիկներէ, խառնածիններէ եւ օտարականներէ:
Վարչութեան ձեւն է հասարակապետութիւն:

Դ՝ ՔԱՂԱՔՆԵՐ Մայրաքաղաքն է Սուռեչիոն կամ Վերա-
փոխուի (225,000 բն.):

Զ՝ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ Գլխաւոր արտադրութիւններն են՝
բամբակ, ծխախոտ, շաքարեղէգ եւ
մասնաւոր տեսակ մը թէյ:

Պ Ր Ա Զ Ի Լ

ԳԻՐԲ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ Պրազիլ Հարաւային Ամերիկայի ամէնէն ընդարձակ երկիրն է. կը տարածուի Ս. Հոսթոս հրաւանդանէն մինչեւ Փերուի սահմանը: Աղլանտեանի վրայ 7500 հզրմգր. ծովեզերք ունի: Հարաւային Ամերիկայի կէսը կը գրաւէ. գրեթէ Ամազոնի բոլոր աւազանը եւ հիւսիս-արեւելեան բոլոր բարձրաւանդակը: Սահմանակից է հիւսիսէն եւ արեւելքէն՝ Աղլանտեան ովկիանոսի. արեւմուտքէն՝ արուեստական սահմաններ զինք կը բաժնեն Հարաւային Ամերիկայի բոլոր պետութիւններէն, բաց ի Ֆիլիէն եւ Էքուաթորէն՝ որոնցմէ հեռու կը մնայ. հարաւէն՝ Բլագայի երկիրները:

ՄԱԿԵՐԵՒՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ Պրազիլը կը կազմեն երկու մեծ գաւառներ. արեւելեան կողմը՝ Պրազիլի բարձրաւանդակը. արեւմուտքը՝ Ամազոնի մեծ գաւառները: Ամազոնի գաւառները՝ աշխարհիս ամէնէն մեծ գաւառներն են, գրեթէ Եւրոպայի տարածութեան կէսն ունի (4,500,000 հզրմգր. քա.) որուն շուրջ 3 միլիոնը՝ Պրազիլի կը պատկանի: Արեւմուտքը կը գոցեն Անտեան բարձր լեռները. հիւսիսէն եւ հարաւէն՝ Պրազիլի բարձրաւանդակը: Այս ընդարձակ երկիրը թէպէտեւ շատ հարուստ, բայց Սահարայէն նուազ բնակիչ ունի. (700,000): Մինչդեռ Պրազիլի բարձրաւանդակը՝ խոշոր եռանկիւն մ'է. միջին բարձրութիւնն է 300-600 մեղր: Միայն ծովուն կողմը բարձր լեռներ կան:

ԿԼԻՄԱՅ ԵՒ ԶՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Պրազիլ կլիմայական չորս գոտիներու կը բաժնուի:
ա. - Ամազոնի մեծ գաւառները հասարակածի կլիմայ ունի. այսինքն յարատեւ ջերմութիւն եւ խոնաւութիւն մը որ վնասարեւր չէ, բայց անարիւնութիւն կը պատճառէ: Ամբողջ տարին զանազան կու գայ: բ. - Պրազիլի բարձրաւանդակը երկու եղանակ պէս Միացեալ-Նահատ եւ տաք նոյեմբերէն ապրիլ. միւսը՝ չոր եւ կաթ, մեքենաներ. իս: գ. - Արեւելեան ծովեզերքը՝ ենթակայ ընթացող եւայլն: ռաք հոսանքին եւ հարաւ-արեւելեան Ալիզեան

հովերուն, բարեխառն և առողջ կլիմայ մը կը վայելէ: Դ. — Հարաւային մասը հուսկ բարեխառն կլիմայ ունի:

Պրազիլ ունի խոշոր գետեր, կարեւորներն են՝ Ամազոն (5400 հզրմդր.) աշխարհիս ամէնէն երկար գետը չէ, բայց ջուրի առատութեամբ իր հաւասարը չունի: Ամազոնի առաւելութիւնը անոր մէջն է որ իր բազմաթիւ գետակիցներով նաւարկութեան համարայ կը դժէ 50,000 հզրմդր. որուն նման չկայ աշխարհիս վրայ:

Կ. ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻՉ Ունի 8,511,000 հզրմդր. քո. տարածութիւն: Այս անհուն տարածութեան վրայ բնակիչը քիչ է, միայն 39,695,000:

Զ. ԿՐՕՆՔ ԵՒ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ Պրազիլի ժողովուրդը կրօնքով կաթողիկէ է: Վարչութեան ձեւը 1889էն ի վեր դաշնակից հասարակապետութիւն:

Ռիոյ-տէ-Նանէյրո

ՔԱՂԱՔՆԵՐ Մայրաքաղաքն է՝ Ռիոյ-տէ-Նանէյրոյ (2,000,000 բն.). կալիւրութիւններն են՝ Մանաու (75,704 բն.) վաճառականութեան, Կեդրոնը միակ կարեւոր քաղաքն է Ս. ֆոլոպոս, շաքարեղէգ եւ

1 Կաթնայ քաղաքները
2 Գետայ քաղաքները

440

մեզր բարձրութեան վրայ, նաւահանգիստն է Սանքոս (150,000
բն.) որ առատ սուրճ կ'արտադրէ:

Σ

ՏԵՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Պրագիլ երբեմն ոսկիի և ագամանդի
աշխարհն էր, այսօր, քառշուշի եր-

կիր մ'ըլլալէ վերջ՝ սուրճի աշխարհն է. ոչ մէկ երկիր այնքան
սուրճ կ'արտադրէ որքան Պրագիլ. բովանդակ աշխարհիս արտա-
դրութեան 100ին 75ը ինք կու տայ: Գլխաւոր վայրն է Ս. Փոլոյ:

Ամադոնի տուած քառշուշն՝ որ սուրճի հետ երկրին մեծ ար-
տադրութիւնը կը կազմէր, կատարեալ անկման մէջ է:

Անտառներն առատութեամբ կու տան երենոս փայտը, ա-

Պրագիլեան անտառ

տաղճագործութեան, նաւային շինութեան և բժշկութեան բոյսեր:
Պրագիլ սուրճէն զատ կը մշակէ ուրիշ բոյսեր ալ. շաքարեղէգ,
բամբակ, ծխախոտ՝ հիւսիս-արեւելեան գաւառներու մէջ: Անաս-
նաբուծութիւնը զարգացած է մասնաւորապէս հարաւային բար-
ձրաւանդակի վրայ: Հանքերը որ երբեմն երկրին հարստութիւնը
կը կազմէին, շատ տկար արդիւնք մ'ունին, մանաւանդ երբ Ափ-
րիկէի հանքերը գանուեցան:

Վաճառականութեան համար ունի գետային երկար ճամբա-
ներ. շոգեկառքի գծերը 41,000 հզրմդր. կարեւոր դեր կը խա-
ղան: Արտաքին վաճառականութիւնը շատ բանուկ է. գլխաւորա-
պէս Միացեալ-Նահանգներու հետ կը կատարէ. կը ներածէ՝ եր-
կաթ, մեքենաներ. կ'արտածէ՝ սուրճ, շաքար, միս, ծխախոտ,
քառշուշ եւ այլն:

Վ Ե Ն Ե Ց Ո Ւ Է Լ Ա

Կ. ԴԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ Հարաւային Ամերիկայի Հիւսիս-արեւելեան անկիւնը՝ կը դրաւ 0րէնոք գետին աւազանին մեծագոյն մասը և լեռնոտ ծովեզերեայ դաւառը, որ երկրին սահմանը կը գծէ: Հիւսիսային կողմն ունի Անթիլեաններու ծովը, արեւելքը՝ Անգղիական Կույանա. հարաւը՝ Պրազիլ. արեւմուտքը՝ Գոլոմպիա:

Զ. ՄԱԿԵՐԵՒՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ 0րէնոք գետին աջ ափին վրայ՝ երկիրը լեռնոտ և գրեթէ ամբողջապէս կոյս անտառներով ծածկուած է, ուր կը բնակին հնդիկ վայրենի ցեղեր: Չախ ափին վրայ՝ կը տարածուին ընդարձակ դաշտագետիններ, սպանիական լեզուով լիանոս կոչուած. որոնք քիչ անձրեւ ընդունելուն՝ սառաններ են այսինքն խոտաւետ հողամասեր, անասնարուծութեան յարմար և սառցիւ տեղացի ժողովուրդը, մեծ մասամբ խառնածին, անասնարուծեամբ կը զբաղի հոս:

Զ. ԿԼԻՄԱՅ Հասարակածի և ովկիանոսի մօտ ըլլալով՝ Վեներացուէլա կը վայելէ տաք և խոնավ կլիմայ և հարուստ բուսականութիւն՝ ծովեզերեայ մասին մէջ. բայց բարձր լեռներու վրայ կլիման ցուրտ է:

Կ. ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻՉ Ունի 942,000 հզրմգր. քա. տարածութիւն և 2,800,000 բնակիչ:

Զ. ԿՐՕՆՔ ԵՒ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ Կրօնքով կաթողիկէ են: Պետութեան վարչութեան ձեւն է դաշնակից հասարակապետութիւն:

Կ. ՔԱՂԱՔՆԵՐ Մայրաքաղաքն է Գարագաս (900,000 բն.). վարենյիս (54,387 բն.) երկուքն ալ շոգեկառքի գծով կապուած, Կոշայրա (8000 բն.) նաւահանգստին հետ:

6. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Արտադրութեան գլխաւոր նիւթն է սոշրձ, յետոյ քաքաօ և կաշի: Ունի

դարձեալ ոսկի. իսկ քարիշղի արտադրութիւնն ալ հետզհետէ մեծ կարեւորութիւն կը ստանայ:

ԿՈՒՅԱՆԱ

Աղւանտեանի վրայ կը տարածուի. բաժնուած եւրոպական երեք պետութիւններու մէջ. Անգղիոյ, Հոլանտայի և Ֆրանսայի:

Կուլյանայի ծովեզերքը ցած և ճախճախուտ է. ենթակայ դետերու ողողումներու. այնպէս որ մշակութիւնը ազատելու և ջուրերը կանոնաւորելու համար՝ ամբարտակներ և ջրանցքներ շինած են: Մինչդեռ երկրին ներսը կը բռնեն մեծ կոյս անտառներ: Կուլյանայ փայլուն ապագայ ունի. որովհետեւ հարուստ է ոսկիի եւ ադամանդի հանքերով:

6. ՍՆԳՂԻԱԿԱՆ ԿՈՒՅԱՆԱ. — Ամէնէն մեծ եւ բազմամարդը. ունի 246,470 հզրմդր. քա. տարածութիւն և 314,000 բնակիչ: Մայրաքաղաքն է Ճորձդաւն: Կ'արտադրէ քաքաօ, սոշրձ. մեծ մշակութիւն ունի բրնձի: Իբրեւ հանք՝ ունի ոսկի:

7. ՀՈԼԱՆՏԱԿԱՆ ԿՈՒՅԱՆԱ կը կոչուի նաեւ Սուրինամ՝ երկիրը թրջող գետին անունով: Ունի 129,000 հզրմդր. քա. տարածութիւն և 88,000 բնակիչ: Մայրաքաղաքն է Բարաւմարիպոյ: Կ'արտադրէ՝ քաքաօ, շաքար և բրնձ: Իբրեւ հանք ունի ոսկի:

8. ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԿՈՒՅԱՆԱ. — Ամէնէն փոքրը եւ քիչ բնակիչ ունեցողը: Ունի 88,000 հզրմդր. քա. տարածութիւն եւ 49,000 բնակիչ: Մայրաքաղաքն է Գայեն: Կ'արտադրէ՝ քաքաօ, ոսկի, փայտ եւ այլն:

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԳԻՏԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԳԻՏԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Ո Վ Կ Ի Ա Ն Ի Ա

11 4 5 11 4 10 11 11

ՈՎԿԻԱՆԻԱ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԳԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ

Սովորաբար Ովկիանիա անունը կը տրուի այն ցամաքներուն՝ որոնք ցա-

նուած են Խաղաղական ովկիանոսին մէջ. Ասիոյ եւ Ամերիկայի մէջտեղ եւ կը կազմեն աշխարհի հինգերորդ մասը: Ասոնք կարելի է բաժնել երեք խումբերու. ա. — խոշոր ցամաք մը. այն է Աւստրալիա, որուն մաս կը կազմեն նաեւ Թասմանիա, Նոր Զելանտա եւ Նոր Կուինէա: բ. — Ասիոյ մօտակայ արշիպելագոսները: գ. — Խաղաղականի մէջ ցանուած փոքր կղզիները:

ՈՎԿԻԱՆԻՈՅ ԳԻՒՏԸ. — Եւրոպացիները շատ ուշ ճանչցան վերոյիշեալ ցամաքները: Ամէնէն առաջ սկսան փորթուղացիները ժ.Ձ դարուն (1507-1529) որոնց յաջորդեցին անգղիացի, ֆրանսացի եւ հոլանտացի նաւաստիներ: Յովհաննէս Քուլք, անգղիացի նաւաստին, (1728-1779) երեք ճամբորդութիւն ըրաւ եւ շատ ցամաքներ գտաւ: Աւստրալիա, որ ամէնէն մեծն եւ կարեւորն է՝ գտաւ Արեւ-Թասման հոլանտացի նաւաստին 1642ին:

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Այս կղզիներէն ոմանք հրաբխային եւ ուրիշներ բուստային (coralline)

կազմութիւն ունին: Առաջինները լեռնային, բարեբեր եւ բազմամարդ են. երկրորդները՝ տափարակ են, խեղճ բուսականութիւն ունին եւ նուազ բազմամարդ են:

Կ Լ Ի Մ Ա Յ

Աւստրալիոյ ծովեզերքները եւ կղզիներու մէջ կլիման ծովային է. մինչդեռ ներսերը՝

ընդհանրապէս ցամաքային: Ամբողջ կղզիներուն մէջ եւ Աւստրալիոյ արեւելեան կողմը՝ առատ անձրեւ կու գայ:

46

ՅԱՄԱՔԱՅԻՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄ

Ովկիանիոյ մեծ մասին կը տի-
րէ Անգղիա. ուր սակայն աւե-

լի կամ պակաս երկիր ունին Հոլանտա, Ֆրանսա, Ճարոն, Միա-
ցեալ-Նահանգները և Քիլի:

Աղգադրական տեսակէտով կը բաժնուի չորս մասերու:

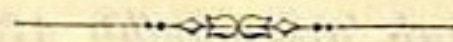
ա. - ԱԻՍՏՐԱԼԵԱՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ՝ որ կը պարունակէ բուն
Աստորալիա, Թասմանիա և Նոր Զելանտա:

բ. - ՄԵԼԱՆԵԶԻԱ, որ կը պարունակէ Նոր Կուինէա, և մեր-
ձակայ կղզիները:

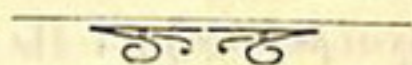
գ. - ՄԻՔՐՈՆԵԶԻԱ (= Մանր կղզիներ), որ կը պարունակէ
խումբ մը փոքրիկ կղզիներ:

դ. - ՓՈԼԻՆԵԶԻԱ (= Բազմաթիւ կղզիներ), որ կը պարունա-
կէ արեւելեան Խաղաղականի փոքր կղզիներ:

47

Ա Ի Ս Տ Ր Ա Լ Ի Ա

4.

Աւստրալիա անուան տակ սովորաբար կը հասկցուն խաղաղական ովկիանոսին մէջ եղող անգղիական կալուածները. ԲՈՒՆ ԱԻՍՏՐԱԼԻԱ, ԹԱՍՄԱՆԻԱ, ՆՈՐ ԶԵԼԱՆԾԱ, ՎԻԹԻ կամ ՖԻՃԻ կըղզիները և ՆՈՐ ԿՈՒԻՆԷԷԱ:

Հոս սակայն պիտի խօսինք միայն առաջին երեքին վրայ, որովհետեւ Նոր Կուինէա՝ Մելանեզիայի մաս կը կազմէ, իսկ Վիթի՝ Փոլինեզիայի:

ԴԻՐՔ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆ

Աւստրալիա կը գրաւէ Ասիոյ արշիպելագոսին հարաւ-արեւելեան կողմը

որմէ կը բաժնուի Թիմորի ծովով և Նոր-Կուինէայի հարաւային կողմը, որուն հետ կը միանայ Թորրէսի նեղուցով: Երկիրը կը թրջեն Հնդկային և խաղաղական ովկիանոսները: Թէպէտեւ կըղզի մ'է՝ բայց իր ընդարձակութեամբ ճշմարիտ աշխարհ մ'է. 4000 հզրմգր.էն աւելի լայնութիւն ունի. հակառակ ասոր աւելի նեղ է 3200 հզրմգր.: Աշխարհիս բոլոր միւս մասերէն բաժնուած է, այս է պատճառը որով միւս ցամաքներէն ուշ ճանչցան մարդիկ:

Աւստրալիա կը կոչուի նաեւ ՆՈՐ-ՀՈԼԱՆԾԱ. այսպէս կոչեցին երբ հոլանտացի նաւաստիներ ժԸ դարուն սկիզբը առաջին անգամ տեսան զայն:

6.

ՄԱԿԵՐԵԻՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

Մակերեւոյթի կազմութիւնը համեմատ Աւստրալիոյ

մէջ կարելի է գծել երեք գօտի. ա. — արեւելեան կողմը լեռնաշղթաներու գօտի մը, որոնց մէջ կը գտնուի միանգամայն ցամաքին բարձրագոյն գագաթը՝ Թուլնսէնտ, Քոշուսքայ լեռնագօտին մէջ (2241 մեղր): բ. — Կեդրոնական տափարակութիւն՝ ուր գետեր և լիճեր ստէպ մեծ դիւրութեամբ կը փոփոխեն իրենց անկողինը: գ. — Արեւմտեան գօտի՝ ուր ընդարձակ բարձրաւանդակ մը ցաւաքին կէսը կը գրաւէ: Աւստրալիա իր ընդարձակ կազմութեամբ՝

շատ կը նմանի Ափրիկէի, նոյնիսկ անկէ ալ տծեւ է. Ափրիկէ բաւական երկար թերակղզիով մը կը վերջանայ. ինչ որ կը պակասի Աւստրալիոյ:

Կ Լ Ի Մ Ա Յ Ամբողջութեամբը, Աւստրալիա չոր երկիր մ'է. բայց որովհետեւ շատ ընդարձակ է, կարելի է կլիմայական մինչեւ չորս դասի նշանակել. 1. — Հիւսիսային կողմը (Տարուին նաւահանգիստը) արեւադարձային կլիմայ ունի. այսինքն տաք ու կանոնաւոր ջերմութիւն և առատ անձրեւ. 2. — արեւելեան ափը (Սիանէյ) բարեխառն կլիմայ եւ առատ անձրեւ. 3. — հարաւ արեւմտեան ափը ձմեռնային անձրեւ. 4. — կեդրոնը՝ կեդրոնական Ասիոյ անապատներուն կլիման կը տիրէ. ցուրտ գիշերներու կը յաջորդեն կիզիչ օրեր:

Ջ Բ Ա Գ Բ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ճշմարիտ գետեր միայն հիւսիսային եւ արեւելեան կողմը կը գտնուին. գլխաւորն է Մըրրէյ (2766 հզրմդր.), յետոյ Տարլին (3124 հզրմ.): Զուրի միւս հոսանքները աւելի հեղեղներ են, որոնք անձրեւներէն վերջ կը ձեւանան և կը վազեն ժամանակաւոր անկողիններու մէջ: Իսկ լիճերը նուազ խոր եւ աղային ջուրեր են: Ասոնցմէ մեծերն են՝ Կէյրտնէր, Թորրէնս, Էյր, Ամադէոս, եւայլն:

Ծ Ո Վ Ա Փ Ո Ի Ն Ք Աւստրալիա միայն երկու աղեղնաձեւ կը տրուածք ունի. Քարփիկըս ծոցը՝ հիւսիսային կողմը, և Սփէնսըր ծոցը՝ հարաւը:

Տ Ա Բ Ա Ծ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ե Ի Բ Ն Ա Կ Ի Զ Բոլն Աւստրալիա ունի 7 միլիոն 631,000 հզրմդր. քա. տարածութիւն և 6,600,000 բնակիչ, ձեւացած՝ ա. — փոքրիկ մաս մը տեղացիներէ՝ որոնք բոլորովին անհետանալու վրայ են. հարիւր տարուան շրջանին 200,000էն՝ 20,000ի իջած են. բ. — եւրոպացիներէ՝ որոնց մեծ մասը անգղիացիները կը կազմեն:

Վ Ա Բ Զ Ա Կ Ա Ն Կ Ա Զ Մ Աւստրալիա կը պատկանի Անգղիոյ՝ Կը պարունակէ վեց գաղթականութիւններ՝ քիչ շատ անկախ:

Զ. ա. — ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ՆՈՐ ԿԱԼԼԷՍ (801,397 հզրմդր. քա. տրծ. և 2,413,000 բն.) ամէնէն հին գաղթականութիւնն է:

բ. — ՎԻՔԹՈՐԻԱ (227,611 հզրմդր. քա. տրծ. 1,748,000 բն.) ամէնէն ծաղկեալ գաղթականութիւնն է:

գ. — ՔՈՒԻՍԼԱՆՏ (1,736,521 հզրմդր. քա. տրծ. 903,000 բն.):

դ. — ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ԱՒՍՏՐԱԼԻԱ (984,341 հզրմդր. քա. տրծ. և 576,000 բնակիչ):

ե. — ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԱՒՍՏՐԱԼԻԱ (2,527,581 հզրմդր. քա. տրծ. և 396,000 բնակիչ):

զ. — ԹԱՍՄԱՆԻԱ (67,895 հզրմդր. քա. տրծ. 212,000 բն.):

Ասոնք 1900էն ի վեր կը կազմեն գաշնակցութիւն մը Աւստրալեան դաշնակցութիւն՝ որ կախում ունի Անգղիայէն: Անգղիա ունի ընդհանուր կառավարիչ մը, միեւնոյն ժամանակ իւրաքանչիւր գաղթականութիւն ունի անկախ կառավարութիւն մը եւ խորհրդարան:

Զ. ԳԱՂԱՔՆԵՐ Գաշնակցութեան մայրաքաղաքն է Քանպերա քաղաքը ներկայապէս սակայն վարչութիւնը կը նստի Մելպուռն (795,000 բն.): Բնակչութեան մեծամասնութիւնը խառնուած է գաղթականութիւններու մայրաքաղաքներուն մէջ. Սիտնէյ (1,100,000 բն.) Հարաւային Նոր Կալէսի մայրաքաղաքը՝ որ ծովախորշի մը վրայ սքանչելի դիրք ունի, մսի արտածութեան բանուկ նաւահանգիստ է, միանգամայն ճարտարարուեստի քաղաք: Ատելայիտ (325,000 բն.) Հարաւային Աւստրալիոյ մայրաքաղաքը: Պրիսպան (275,000 բն.) Փըրթ և Պրեմանթը (միասին 184,000 բն.) Արեւմտեան Աւստրալիոյ մայրաքաղաքը:

Զ. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ Աւստրալիոյ հարստութեան գլխաւոր հիմը կը կազմեն՝ անասնաբուծո՞ւթիւնը, ցորենի մշակո՞ւթիւնը և հանքեր:

Եւ մասնաւորապէս անասնաբուծութիւնը, որովհետեւ ունի

Ընդարձակ արտավայրեր՝ ուր կ'արածին ոչխարներու և արջառի
անթիւ հօտեր: Անդանական հարստութիւնները՝ բուրդ, միս, կա-
րագ, կաշի, արդէն կը գերազանցեն հանքային և երկրագործական
արտադրութիւններու արժէքը: Աւստրալիա նկատուած է աշխար-
հիս մէջ գերագոյն թուրդ արտադրող երկիրը: Աւստրալիա և Թաս-
մանիա կը բուծանեն երկու միլիոն ձի եւ 10 միլիոն եղջիւրաւոր
կենդանիներ. այս վերջիններէն կ'առնեն՝ կաթը և միսը: Երկրա-
գործական արտադրութիւնները խեղճ են, որովհետեւ կլիմայա-
կան պարագաները չեն ներեր. կը մշակեն՝ ցորեն, գարի, պլտ-
ղատու ծառեր և շաքարեղէգ. մինչդեռ հանքային հարստութիւնը
մեծ է. ան նկատուած է հանքային ամէնէն հարուստ երկիրը,
ունի՝ ոսկի, արծաթ, անագ եւայլն:

ԹԱՍՄԱՆԻԱ

Աշխարհագրորէն մաս կը կազմէ Աւստրալիոյ. կը գտնուի
անոր հարաւը: Երկիրը այսպէս կոչուած է ի պատիւ հոլան-
տացի Արէլ Թասման նաւապետին՝ որ զայն գտաւ 1642ին:
Քաղաքականապէս ալ մաս կը կազմէ դաշնակցութեան: Ունի
68,000 հզրմիլ. քռ. տարածութիւն եւ 213,000 բնակիչ: Մայ-
րաքաղաքն է Հոպար (41,000 բն.):

Երկրին գլխաւոր արտադրութիւններն են՝ հանքեր — երկաթ,
անագ եւ արծաթ:

ՆՈՐ ԶԵԼԱՆՏԱ

Կը գտնուի Աւստրալիոյ հարաւ-արեւելեան կողմը: Արշիպելագոս մ'է որ կը ձեւանայ երկու մեծ կղզիներէ. հիւսիսային եւ հարաւային կղզիներ. առաջինը հրաբխային է. կլիման բարեխառն է եւ նուազ տաք կ'ընէ հարաւային կղզիին մէջ քան թէ հիւսիս-

ՆՈՐ ԶԵԼԱՆՏԱՅԻ ԲՄԱԿԻՆԵՐԸ

սայինին: Ունի 269,000 հզրմդր. քռ. տարածութիւն եւ 1,470,000 բնակիչ, բաղկացած բնիկներէ ու եւրոպացիներէ. բնիկները Փոլինեզեան ցեղին կը պատկանին, Մաորիներ են. եւրոպացիները ընդհանրապէս անգղիացիներ են: Նոր Զելանտա անգղիական գաղ-

Թականութիւն մ'է. մայրաքաղաքն է Ուէլիկոկրըն (133,000 բն.).
կարեւոր քաղաք՝ Օրլանտ (164,000 բն.) հիւսիսային կողմին մէջ.
Տրևտին (83,000 բն.) հարաւային կողմին մէջ:

Տնտեսական վիճակը շատ զարգացած է. մեծ արտադրող է
արմատիքի. մեծ կարեւորութիւն ունի ոչխարի (24 միլիոն) և եղ-
ջիւրաւոր կենդանիներու (3 միլիոն) բուծումը: Իբրեւ հանք՝ ունի
ոսկի, արծաթ և քարիւղ:

6

Ս Ե Լ Ա Ն Ե Զ Ի Ա

Մեղանդիա, որ կը նշանակէ «Սեւերու կղզի» որովհետեւ
բնակիչները բարոշաւ սեւամորթ են, կը բովանդակէ այն կղզիները
և արշիպելագոսները, որոնք ցանուած են Խաղաղական ովկիանո-
սին մէջ, Աւստրալիոյ հիւսիսային կողմը: Այս կղզիներն են.

Նոր Կուէնէա, Պիզմարք, Սոդունոնի, Նոր-Հիբրիտեան և Նոր
Քալետոնիա կղզիները, Աւստրալիոյ Հիւսիս-արեւելեան կողմը շա-
րուած են: Կարեւորագոյն և ամէնէն մեծ կղզին է՝ Նոր Կուէնէա
(785,362 հզրմգր. քռ. տարածութիւն), լեռնային է եւ խիտ
անտառներով ծածկուած: Կղզիին հիւսիս-արեւելեան և հարաւ-ա-
րեւելեան մասը Անգղիոյ կը պատկանի. արեւելեան մասը՝ Հո-
լանտայի: Մնացեալ կղզիները՝ Պիզմարք, Սոդունոնի, Ֆիմի՝ նոյն-
պէս Անգղիոյ կը պատկանին: Նոր Քալետոնիա կը պատկանի
Ֆրանսայի՝ ուսկից կ'առնէ նիքէլ հանքը: Նոր Հիբրիտեան կղզի-
ներուն վրայ՝ հաւասար իրաւունք ունին Անգղիա և Ֆրանսա:

Տրևտին
Օրլանտ
Սոդունոնի
Նոր Կուէնէա
Նոր Կալետոնիա
Պիզմարք
Ֆիմի

ԲԵՒԵՌԱՅԻՆ ԵՐԿԻՐՆԵՐ

Մ Ի Ք Ր Ո Ն Ե Ձ Ի Ա

400
Միքրոնեզիա կը բովանդակէ շարք մը փոքրիկ կղզիներ, ուս-
կից առած է նաեւ անունը (Միքրոնեզիա=փոքր կղզիներ) ցա-
նուած Նոր Կուինէայի հիւսիսային կողմը. գրեթէ ամէնքն ալ
բուստային կազմութիւն ունին և շրջանակաձեւ են: Ասոնցմէ գըլ-
խաւորներն են:

Մարիանեան՝ 17 կղզիներ են (1140 հզրմդր. քա. տրծ. 16,000
բն.) որոնցմէ հիւսիսայինները հրաբխային են. հարաւայինները՝
բուստային: Ասոնք կը պատկանին Ճաբոնին. մէկը միայն Կոչուս
որ գրեթէ տարածութեան կէսը կը բռնէ (514 հզրմդր. քա.) Միա-
ցեալ-Նահանգներուն է:

Քարոլինեան՝ 700 փոքր կղզիներ են, ամէնքն ալ բուստային:
Ճաբոնին կը պատկանին նաեւ ասոնք. ունին 1450 հզրմդր. քա.
տարածութիւն եւ 41,000 բնակիչ: Միակ գլխաւոր արտադրու-
թիւնն է կոկոնոշ (copra), որմէ կը հանէ յարգի իւղ:

Մարշալ զուգահեռական երկու գծերու վրայ շարուած, կը
պատկանին Ճաբոնի: Ունին 400 հզրմդր. քա. տարածութիւն եւ
15,000 բնակիչ: Այս կղզիներէն միայն Նաուրու՝ կը պատկանի
Անգղիոյ:

Ժիլպէր և Էլլիէ՝ խումբ մը կղզիներ են Մարշալներու հա-
րաւային կողմը. ունին 466 հզրմդր. քա. տարածութիւն և 32,000
բնակիչ: Ասոնք Անգղիոյ կը պատկանին:

500

Փ Ո Լ Ի Ն Ե Ձ Ի Ա

Փոլինեզիա (=չափ կղզիներ) խումբը ցանուած է Խաղաղական օվկիանոսին մէջ՝ արեւելեան կողմը: Ամբողջ միասին կը գրաւեն 7000 հզրմդր. երկար 7500 հզրմ. լայն միջոց մը: Գլխաւորներն են.

Հաւայի կամ Սանտուիչ. արշիպելագոս մ'է ձեւացած ութ մեծ եւ բազմաթիւ փոքր կղզիներէ. կը գրաւէ 16,704 հզրմդր. քա. տարածութիւն. ամէնքն ալ հրաբխային են: Այս կղզիներէն մէկուն մէջ (Հաւայի) կը գտնուի մեծագոյն հրաբուխներէն մին. Մոնա-Լուա (4200 մեդր):

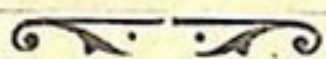
Բնակչութեան թիւն է 256,000, որուն մեծամասնութիւնը՝ դեղին ցեղին կը պատկանի: Գլխաւոր կեդրոնն է Հոնոլուլու (106,000 բն.): 1889էն ի վեր Միացեալ-Նահանգներուն կը պատկանի: Գլխաւոր արտադրութեան նիւթերն են՝ շաքարեղէգ, բրինձ եւ պտուղ:

Թոնկա կամ Բարեկամաց կղզիներ (997,000 հզրմդր. քա. տարածութիւն եւ 26,000 բն.) 150 կղզիներէ եւ կղզեակներէ ձեւացած արշիպելագոս մ'է: Մեծն Բրիտանիոյ պաշտպանութեան տակն է տեղական թագաւորութեամբ:

Սամուա կամ Նաւորուաց կղզիներ՝ Միացեալ-Նահանգներու կը պատկանին:

Ընկերութեան, Դուամադու, Մարքիզեան՝ կը կազմեն ֆրանսական Փոլինեզիան. կ'արտադրեն՝ սուրճ, քաքաօ, բամբակ:

Բ Ե Ի Ե Ռ - Ա Յ Ի Ն Ե Ր Կ Ի Ր Ն Ե Ր

Ը Ն Դ Ն Ա Ն Ո Ւ Ր Ն Կ Ա Ր Ա Գ Ի Ր

Բեւեռային երկիրները՝ ցամաքներ եւ ծովեր են որ բեւեռային շրջանակին եւ բեւեռներու մէջտեղ կը գտնուին: Ասոնք երկուքի կը բաժնուին. արջային կամ հիւսիսային եւ հակաարջային կամ հարաւային:

Հ Ի Ի Ս Ի Ս Ա Յ Ի Ն Բ Ե Ի Ե Ռ

Հիւսիսային կամ արջային բեւեռը՝ ծովային աւազան մ'է, երեք ցամաքներէ շրջապատուած. որոնք են՝ Ամերիկա, Եւրոպա եւ Ասիա:

Առաջին հետախոյզները, որոնք ժՁ դարէն սկսեալ հիւսիսային ցամաքները գտնելու ելան, նաւաստիներ էին, որոնք վաճառականական նոր ճամբաներ կը փնտռէին եւ ձկնորսներ: Մինչդեռ ժԹ եւ Ի դարերու հետախոյզները՝ գիտուններ են, որոնք կը ջանան մարդկային ծանօթութիւններու շրջանակն ընդարձակել: Վերջիններուն նպատակը երեք ուղղութիւն ունի. ա. — Ամերիկայի հիւսիսային կողմէն հիւսիս-արեւմտեան անցքը կատարել: բ. — Եւրոպայի եւ Ասիոյ հիւսիսէն՝ հիւսիս-արեւելեան անցքն ընել: գ. — Հոսսկ ուղղակի դեպ Ի բեւեռ երթալ:

ա. — Հիւսիս-արեւմտեան անցքը. — Ամերիկայի հիւսիսային

ծովերը առաջին անգամ խուզարկեցին ժՁ և ժԷ դարերուն. Սե-
րաստիանոս Քասպոյ վենետիկցին (1470-1555), Տեշի անգղիացին
(1550-1605), Հոշտսըն անգղիացին և Պաֆֆին նոյնպէս անգղիա-
ցին (1584-1622): 1829ին լառե Ռոզ անգղիացին (1777-1856)
Պորիա Ֆելիքս կղզիին մէջ որոշեց մագնիսական բեւեռին դիրքը,
այսինքն այն կէտը՝ որուն կը դառնայ կողմնացոյցին մագնիսացած
ասեղը: Յետոյ Ֆրանքլինի խուզարկութիւնը՝ սկիզբն եղաւ նոր
հետազոտութեանց:

Ֆրանքլին և իր ամբողջ նաւաստիները անօթութենէ և ծա-
րաւէ մեռան 1847ին: Այսչափ փորձերէ վերջ՝ 1850ին Մաք Քլիշը
սկովտիացին, առաջին անգամ կտրեց Հիւսիս-արեւմտեան անցքը,
մեկնելով Պեհրինկի նեղուցէն: Յետոյ երկրորդն եղաւ Ամունտսէն
դանիացին (1903-1905): Այսպէս 300 տարիներ անցան ցուցնե-
լու համար այդ անցքի կարելիութիւնը. բայց որովհետեւ գրեթէ
սառով գոցուած է, նաւարկութիւնը անկարելի կը դառնայ:

բ. — Հիւսիս-արեւելեան անցքը. — Այս անցքը կատարեց
միայն շուետացի մը 1878-1879ին: Աս ալ գործնական արժէք մը
չունեցաւ: Այդ թուականէն վերջ՝ ուրիշ չորս նաւեր ալ անցան:

դ. — Դէպ ի բեւեռ. — Ամէնէն նշանաւոր եւ միանգամայն
օգտակար խուզարկութիւնը, ուղղակի Հիւսիսային բեւեռ հասնե-
լու, կատարեց Նանսեն նորուեկիացին (1893-1895), որուն յա-
ջորդեցին իտալացի Ապրոզցցի Դոշքան և Քայնի (1900) հասնելով
 $86^{\circ} 34'$ կամ 385 հզրմդր. բեւեռէն: 1907ին ամերիկացի Փերի
հասաւ $87^{\circ} 6'$ կամ 312 հզրմդր.: Երկու տարի վերջ (1909) Փէ-
րի առաջինն եղաւ որ հասաւ բեւեռ: Մեզի աւելի մօտ Նոպիլէ ի-
տալացին 1926ին և 1928ին (մայիս 24) շատ աւելի առաջ գնաց.
բայց դժբախտ վերադարձ մ'ունեցաւ:

ԱՐՁԱՅԻՆ ՅԱՄԱՔՆԵՐ. — Հիւսիսային կամ արջային ցամաք-
ներն են.

ա. — Եւրոպայի Հիւսիսային կողմը՝ Ժա-Մայեն, Սիիցսերկ,
Ֆրանչիսկոս-Յովսեփ, Նոր-Չեմիա՝ երկու կղզիներէ կը ձեւա-
նայ և Ռուսիոյ կը պատկանի:

բ. — Ասիոյ Հիւսիսային կողմը՝ Նոր-Սիպերիոյ արշիպելագոսը
Լիաքհով կղզիները և Վրանկի:

գ. — Ամերիկայի հիւսիսային կողմը կան խումբ մը կղզիներ որոնք ծանօթ են Արջային արշիպելագոս անունով. ամենքն ալ Քանատայի կը պատկանին. գլխաւորներն են՝ Պաֆֆիկէի երկիր, Ալպեր իշխանի երկիր, Պանքի երկիր, եւայլն:

դ. — Ամերիկայի եւ Աւստրալի մէջտեղ՝ Կրոկերանտիա: Տանի մարքայիները գտան այս կղզին Թ. դարուն եւ դայն կոչեցին Աանաչ երկիր. որովհետեւ ամառը մէկ ամիսն վրայ կանաչութիւն կը տեսնուի:

Արջային ցամաքներուն մէջ՝ ամենէն կարեւորն է Արոէնլանտիա, նախ իր տարածութեամբը. ցամաքի բուն տարածութիւն ունի. երկու միլիոն հզրմէր. քս. յետոյ միջին բարձրութեամբը որ 2000 մեղրը կ'անցնի: Բնակչութիւնը 12,000—15,000 Ասքիմացիներ են. քանի մը հարիւր Վանիացիներ կը բնակին արեւմտեան ամիսն վրայ՝ փոքրիկ քաղաքներու մէջ. գլխաւոր կեդրոնն է Կորսեպ:

Գլխաւոր արտադրութիւններն են՝ փողոշ ձուկը (morne), փոկի կաշի եւ իւղ:

ԲԵՒԵՌԱՅԻՆ ԿԼԻՄԱՅ

Արջային երկիրները սառուցեալ գոտիի տակ կ'իյնան: Աշխարհիս մէջ ջերմութեան ամենէն ցած աստիճանը մարդիկ նշանակած են արեւելեան Սիպերիոյ մէջ. (-69°) եւ հոս է որ կը գնեն «ցուրտի բեւեռ»:

Վերոյիշեալ թիւը, ճիշտ է, արտաքոյ կարգի է, եւ սակայն ոչ մէկ տեղ, ոչ ցամաքի եւ ոչ ծովու վրայ նման յարատեւ ցուրտի կը հանդիպինք: Տարեկան միջին աստիճանն է -20° : Չմեռը՝ ովկիանոսին վրայ -35° . ցամաքի վրայ -40° : Ամառը, եթէ կարելի է երբեք ամառ կոչել, զրոյէն վար: Ծովուն ջուրը սառելով կը կազմէ Սառնակոյտ (banquise): Սառնակոյտերը մերթ իրարու քով սղմուած են եւ մերթ իրարմէ հեռու կը մնան, մէջերնին փոքրիկ պարապ տեղ մը թողլով: Այս յարատեւ ցուրտի պատճառը հասարակածէն հեռու գտնուիլն է. արեւուն ճառագայթները առ ի շեղ դարձելով՝ շատ տկար մնան: Գիտենք դարձեալ որ երկիրն իր առանցքի վրայ ծռած է, ուսկից առաջ կու գայ օրուան եւ գիշերուան անհասարարութիւնը. այնպէս որ ձմեռը՝ գիշերը ամիսներ կը տեւէ. ցորեկն ալ տկար լոյս մ'ունի. արեւը հորիզոնին վրայ ցած կը մնայ:

ԲԵՒԵՌԱՅԻՆ ԿԵԱՆՔ

Բեւեռի երկիրները սառած անապատներ են. կեանքը շատ խեղճ:

ա. — Բուսակը. — Երկիրը պաշարուած շարունակ սառոյցէ, խեղճ մարդագետին ունի՝ ուր մամռռն և քարաքոս կ'աճին. թունաւորաներու դօտին է այս:

Սովորաբար ծառեր չկան, այլ ճուղած թփիկներ ևւ պատատուող մօցառներ: Տեսակները մեր բարեխառն երկիրներու բոյսերու տեսակներն են, (ուռենի, պաեր) ամէնքն ալ ցած. ամէնէն բարձր ուռենին 20 հիւրարամեզր բարձրութիւն ունի:

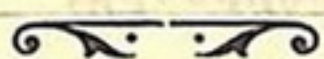
Բոլոր այս բոյսերը սակաւօրեայ են. քանի մը շարթուան մէջ կը ծլին, կը ծաղկին և կ'աճին:

բ. — Կենդանական կեանքը. — Յամաքային կենդանիները նոյնպէս շատ քիչ են: Որսորդներուն համար մեծ բախտ մ'է Արոէնլանտիայի մէջ սպիտակ արջի, և բեւեռային նապաստակի հանդիպիլը: Ասոր հակառակ ծովային կենդանիները առատ են. միայն թէ տեսակները միշտ նոյն են. փռկ, ծովափիղ, կեռ և շուշուրդ րռշուռներ (սազ, բազ, փափկափեռուր բազ, սպիտակ կարապ, ուրոր): Դէպ ի հարաւ՝ ուր ջուրերը աւելի տաք են, բազմաթիւ են ձուկերը:

գ. — Մարդկային կեանքը. — Արջային երկիրները շատ ցանցաւ բնակիչ ունին. դատապարտուած թափառական ևւ աղքատ կեանք մը վարելու: Որովհետեւ երկիրը ապրուստի բաւական միջոց չի տար, ծայրագոյն հիւսիսային մարդերը ծովափի երկայնքը կը բնակին. ծովն է որ զիրենք կ'ապրեցնէ: Սովորաբար կ'որսան փռկ ձուկը՝ որմէ կ'առնեն միւսը կերակուրի համար, իսկ կաշին՝ զգեստի կը գործածեն:

Արջային երկիրներու բուն բնակիչները Եսքիմացիներն են, սփռուած Ասիոյ հիւսիս-արեւելեան ծայրէն մինչեւ Արոէնլանտիայի հիւսիս-արեւելքը: Եսքիմացիները կարճահասակ են և գէր, դեղնագոյն, դէմքերնին կլոր և լայն, այտերնին դուրս ցցուած. աչքերնին փոքր ևւ խոր: Ամառը թափառական կեանք մը կը վարեն, յետոյ երբ ձմեռը կու գայ, կը քաշուին աղտոտ, ծխոտ և դարշահոտ հիւղի մը մէջ. ուր կը մանեն նեղ և ցած անցքէ մը, ձեռքերով ծունկի եկած: Եսքիմացիներէն զատ կան Լաքոնացիներ՝ որոնք Եւրոպայի հիւսիսային ծայրը կը բնակին. Սաւոյիացիներ, Եւրոպայի և Ասիոյ մէջտեղ, Ենիսէներ և Չուքչերներ, ասոնք ալ Սիպերիոյ հիւսիսային և հիւսիս-արեւելեան կողմը կը բնակին:

ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ԲԵՒԵՌ

Հակարձային բեւեռը ցամաք մ'է, կամ կարելի է ըսել արշիպէղագոսներու ամբողջութիւն մը. շատ ընդարձակ, շրջապատուած ջուրի շրջանակով:

Դէպ ի հարաւային բեւեռ՝ խուղարկութիւնները սկսան ժողարուն. առաջին ճամբորդողը եղաւ Քուք անգղիացի նաւապետը և երկու անգամ կարեց բեւեռային շրջանակը 1773-74ին: Աւելի ուշ նոյն տարւոյն մէջ (1840) երեք ընկերութիւններ կազմուեցան. առաջինին գլուխն էր Տիւմոն Տ'երվիլէ ֆրանսացին, երկրորդին՝ Վիլլը ամերիկացին, երրորդին՝ Ժառէ Ռոզ անգղիացին: Վերջինս Վիքթորիա երկրին մօտ գտաւ երկու հրաբուխներ, որոնք այսօր իր երկու շոգենաւներուն անունը կը կրեն, Էրեպուս և Թերրոր: Յետոյ յիսուն տարիներու շրջան մ'անցաւ առանց գիտական փորձ մ'ընելու դէպ ի հարաւային բեւեռ:

Վերջապէս 1898-1905ին շարժումը վերսկսաւ և վեց ճամբորդութիւններ ըրին եւ առաջին անգամ ճամբորդները հարաւային բեւեռը ձմերեցին: Այս նշանաւոր գէմքերն եղան Քերլաշ պէլճիգացին, Օրբոյ Նորտենսքիլտ շուեռացին. Յովհաննէս Շարքոյ ֆրանսացին, Սքոթ անգղիացին. հուսկ Շիարլիքան անգղիացին: Վերջինքս 1908ին հասաւ մինչեւ 88° 23', բեւեռէն միայն 178 հզրմդր. հեռու կը մնար: Ամէնէն վերջ Ամուսնուսէն դանիացին՝ որ 1905ին հիւսիս-արեւմտեան երկրորդ անգքը կատարեր էր, 1911ի 14 սեպտեմբերին հասաւ հարաւային բեւեռը:

ՀԱԿԱՐՁԱՅԻՆ ՅԱՄԱՔՆԵՐԸ

Հակառակ բոլոր այս ջանքերուն, շատ քիչ է գիտցած:

նիս: Հակարձային աշխարհի դեռ անծանօթ մնացած մասը, Եւրոպայի տարածութեան երկու անգամն է:

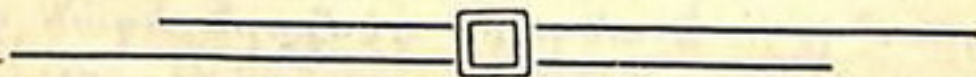
ա. - Ամերիկայի հարաւը՝ հարաւային Շերլանտ, Ժոշանվիլ կղզին, Լոշի-Ֆիլիպի, Կրահաւ և Լոշպէ երկիրները:

բ. - Աւստրալիոյ և Նոր Զելանդիայի հարաւը կան Վիքթորիա

երկիրը որ գէպ ի բեւեռ կ'երկարի, Ռոզ կղզին, Եդուարդ Է քաղաւորին երկիրը, եւայլն:

գ. — Երբորդ խումբը կը կազմեն, Գռչիկընոս Գ կայսեր երկիրը. Քեմը և Էնտերպի երկիրները:

ԿԼԻՄՍՅ ԵՒ ԲՆԱԿԻՉ Հարաւային բեւեռը արեւմտեան և
բեւեռային սաստիկ հովերով շրջապատուած է: Մշուշը յարատեւ է հոն, ձիւնը առատ եւ աւելի
ցուրտ կ'ընէ քան թէ արջային բեւեռի ցամաքներուն մէջ. որով
կը մնայ առանց կենդանական կեանքի:

- 50 f.

A ^{II} 13766

966
F. H. K. 4. 11. 66
966
II. 50

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0012483

ЦЕНА

11
13766